VAN SPANDE KONT TOT MINNE FINNE

Geschiedenis van "it izerfabryk" van Grouw

VAN SPANDE KONT TOT MINNE FINNE

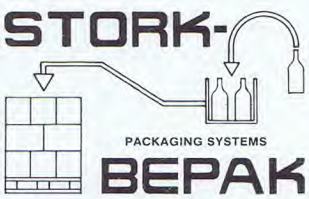

De geschiedenis van "it izerfabryk" van Grouw
samengesteld, weergegeven en beoordeeld
met behulp van
overleveringen, herinneringen, beschouwingen
belevenissen en anekdotes
aangevuld, verduidelijkt en ondersteund door
foto's, tekeningen en prenten
omvattende het tijdvak van
1 april 1917 tot 15 oktober 1984
onder eindredactie van
K.J. Vrijling

In opdracht van de directie van
STORK BEPAK GROUW

Druk en bindwerk:
Administratief Centrum
Heerenveen 05130-24333

INHOUD

	Pagina
Voorwoord	3
Van Spande Kont tot Minne Finne	4
Van turfhok tot Van der Made & De Vries	6
It âlde Hellingsté	15
De T-Ford en de firmanten	17
Van Bijlsma tot Volma	18
Bedarje mar, Jeltsje	24
Rimpels en plooien van de fusie	25
Oepke	33
Vroeger ging het wel anders	35
De Fakir	44
Van Volma tot Stork Volma	45
Een gulden op zijn randje	48
Van Stork Friesland tot Stork Bepak	49
"Hier vreejen Doet en Bauke"	53
De woelige jaren van '80	55
"Ik wol lykas do"	61
Een warme prak en gloeiende pook	62
Van Grouw naar Wolvega	63
In Beets was het raak	67
Financiële resultaten Van der Made & De Vries	68
De oude garde	69
Twaalf jaar later	77
De geschiedenis trekt voorbij	78
Hartstikke aardige fammen	83
De belangrijkste producten van "it izerfabryk"	85

VOORWOORD

In oktober 1984 heeft Stork Bepak Grouw verlaten. Het bedrijf werd samengevoegd met de Machinefabriek Wolvega te Wolvega, ook een Stork-bedrijf. Het aldus gevormde nieuwe bedrijf heet nu Stork Paltran B.V. Het afscheid van Grouw hebben wij met gemengde gevoelens ondergaan. Natuurlijk betekent de integratie met de Machinefabriek Wolvega een versterking van de basis van ons bedrijf, wat zijn invloed zal hebben op de continuïteit. Maar ook gaat zo'n reorganisatie altijd weer gepaard met de nodige pijn bij een aantal van onze medewerkers; want de 70 jaren waarin het bedrijf zijn plaats heeft gehad aan de Rechte Grou op de hoek bij het Pikmeer, roepen gevoelens op. Zijn niet zo fraaie, eerder wat plompe produktiehallen, waren vanaf het water mede bepalend voor het silhouet van het dorp. Menigeen zal zich afgevraagd hebben hoe een bedrijf op zo'n merkwaardige vestigingsplaats, verscholen achter een oude dorpskom met smalle straten, die hinder veroorzaakten voor zwaar transport, zich kon handhaven. Op de lange duur kon dat ook niet. Uiteindelijk heeft de vestigingsplaats dan ook mede geleid tot het besluit samen te gaan met het bedrijf in Wolvega. Hoe het zover is gekomen en wat daaraan is vooraf gegaan, kunt u in de laatste hoofdstukken van dit boekje lezen. Ik heb veel begrip voor alle moeite die het gemeentebestuur van het toenmalige Idaarderadeel, thans Boornsterhem, heeft gedaan om Stork Bepak voor Grouw te behouden. Dat het bedrijf om financieel-economische redenen werd overgeplaatst, zal het gemeentebestuur dan ook wel als een wrange beloning voor zijn inspanningen ervaren.
Dit boekje wil een blijvende herinnering zijn aan het bedrijf, zoals dat bijna 70 jaar met Grouw verbonden is geweest. Het verhaalt zijn geschiedenis vanaf het ontstaan op 1 april 1917 tot en met de sluiting in oktober 1984. De medewerkers en vooral de vele oud-medewerkers van achtereenvolgens de Firma Van der Made & De Vries, de Volma, Stork Volma, Stork Friesland en Stork Bepak, die op verschillende wijze hun aandeel hebben geleverd aan de totstandkoming van dit historisch overzicht van "it izerfabryk", ben ik zeer dankbaar.

E.C. Yntema,
direkteur Stork Bepak Grouw.

Wolvega, januari 1985.

VAN SPANDE KONT TOT MINNE FINNE

De geschiedenis van mens en maatschappij kan in tijd en afstand worden gemeten. Getoetst aan deze maatstaven is de geschiedenis van "it izerfabryk" beperkt naar duur en maat. In tijd omvat zij niet meer dan 67 jaar en 7½ maand, van 1 april 1917 tot half oktober 1984. Slechts eenmaal in zijn bestaan is het verplaatst, hemelsbreed over een afstand van nauwelijks 400 meter.
Begonnen aan de Baai, even ten zuiden van de Spande Kont -de bocht in de destijds U-vormige Boogstraat-, verhuisde het bedrijf twee jaar later naar het uiterste eind van de Kerkstraat, naast de Minne Finne., waarvan in 1928 een strook werd aangekocht ter uitbreiding van het bedrijfsterrein.
Zijn grootste afstand zou het afleggen toen het fysiek niet meer bestond, van Grouw naar Wolvega, 30 km.
De inhoud van dit boekje is op enkele uitzonderingen na vrijwel geheel ontleend aan mondelinge overleveringen en herinneringen van vele oud-gedienden, die kort of lang bij "it izerfabryk" hebben gewerkt. Voor de geschiedenis van de bijna 70 jaar die hier zijn beschreven, kon geen archief worden geraadpleegd. Het bestaat niet meer. In 1954 verhuisde het belangrijkste deel van de administratie en boekhouding van Grouw naar Gorredijk. Die gelegenheid is gebruikt om schoon schip te maken. Het hele archief, dat op de zolder van het kantoor was opgeslagen, werd toen naar Halbertsma gebracht om in het vuur onder de stoomketel zijn einde te vinden. Nog slechts een enkeling bezit een bescheiden hoeveelheid notities of een stuk, waarin een bepaald gebeuren wordt belicht, maar waarbij ook enige vraagtekens passend zijn.
Misschien is er meer materiaal, maar de velen die ons ten dienste stonden beschikten er niet over. Wellicht zou er meer te voorschijn zijn gekomen, indien meer tijd aan dit geschrift besteed had kunnen worden. Maar vier à vijf maanden beschikbaar hebben voor iets, waarvan bijna niets aanwezig is, was niet voldoende voor een vergaande speurtocht. Er zullen dus aan deze geschiedschrijving wel wat onvolkomenheden kleven. Want hoe nauwgezet iedereen ook getracht heeft uit zijn herinneringen te putten, een herinnering blijft een herinnering, zij kan verkleuren in de tijd die sinds haar ontstaan is verstreken. De historie van de Firma Van der Made & De Vries, de Volma, Stork Volma, Stork Friesland, Stork Bepak en Bepak Grouw, zoals die hier wordt verhaald, berust dus -behoudens de bijdragen van Yntema en Van der Meer- zeer overwegend op veronderstellingen, herinneringen en niet bewijsbare interpretaties. Een andere weg was niet begaanbaar.
"Geschiedenis" en "historie" zijn dus wel zware woorden voor wat eigenlijk niet meer is dan een verhaal over het verleden, zoals dat tot ons komt uit de mededelingen van degenen, die het voor een groter of kleiner deel nog hebben meegemaakt. Toch heb ik goede reden om aan te nemen, dat over het algemeen een redelijk waarheidsgetrouw beeld is gegeven.

* * *

In de kleine zeventig jaar van zijn bestaan heeft het bedrijf geen glorieuze hoogtepunten gekend, noch zware stormen over zich heen voelen trekken en evenmin is het betrokken geweest bij menselijke drama's.
Zijn moeilijkste jaren lagen in twee perioden waarin iedereen het moeilijk had: de economische wereldcrisis van 1930 tot 1940 en de wereldoorlog van 1940-1945. Voor en na deze exceptionele gebeurtenissen is zijn levensweg vrij gelijkmatig, althans zonder opzienbarende momenten geweest. De gebruikelijk successen en tegenvallers waren zijn deel.
Onder degenen die leiding gaven en hun medewerkers ontwikkelden zich de vriendschappen en spanningen, die in elk bedrijf worden aangetroffen.
De gebeurtenis die voor het personeel de grootste emotionele lading had, was de fusie in 1951 met de N.V. Voltawerk te Gorredijk, die tot het ontstaan van de N.V. Volma heeft geleid. De daardoor opgeroepen emoties zouden gematigder zijn geweest, indien de toenmalige eigenaar/directeur over de eigenschappen had beschikt om zijn personeel in

te lichten over de achtergronden en wenselijkheden van de fusie. Maar Bijlsma kon dat niet.

* * *

In de hierna volgende hoofdstukken is getracht de gebeurtenissen te beschrijven zoals zij zich voordeden en ervaren en beoordeeld werden in de tijd waarin zij plaatsvonden.
De wijsheid achteraf -voor zover bij de eindredacteur aanwezig- hebben wij in de bijdrage "De geschiedenis trekt voorbij" een plaats gegeven. Dat mocht en dat moest, want bij de beschrijving van een maatschappelijk proces, hoe beperkt en lokaal ook van omvang, past een oordeel.
Naarmate door het verstrijken van de tijd meer afstand gekomen kan worden van de actualiteiten van de dag waarin een gebeurtenis zich voltrekt, kan het oordeel objectiever zijn. Want de actualiteit of de mode van de dag -tegenwoordig niet steeds van elkaar te onderscheiden- versluiert vaak de kern, die bepalend is voor de wezenlijke en blijvende betekenis van hetgeen gebeurt. In hoeverre wij er in geslaagd zijn de objectiviteit te benaderen, staat de lezer ter beoordeling.
Laten wij echter bij een oordeel over dit boekje de betekenis van het behandelde onderwerp niet overdrijven. Wanneer hier en daar in een onderdeel van de zeventigjarige historie, waarin zes bedrijven hun partij speelden, de werkelijkheid iets vertekend wordt gepresenteerd, dan is dat jammer, maar daardoor staat de maatschappij nog niet op haar grondvesten te schudden. Zelfs niet de kleine maatschappij van Grouw, waarin "it izerfabryk" bijna 70 jaar een deel van het leven was.

Grouw, januari 1985 K.J. Vrijling.

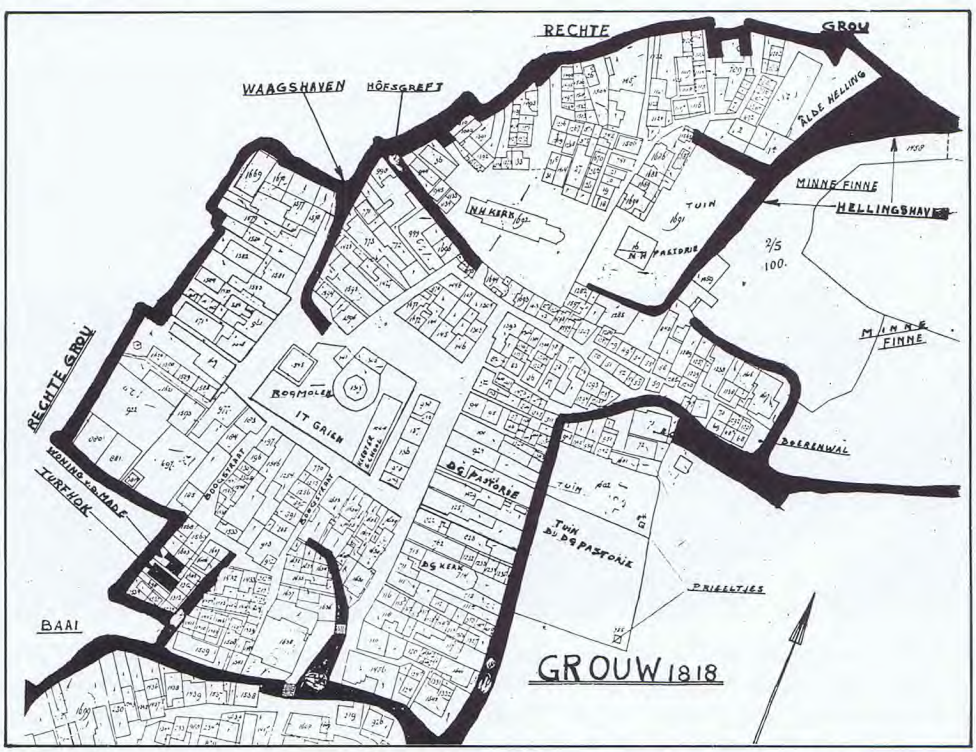

Hoewel dit kaartje een eeuw ouder is dan de Firma Van der Made & De Vries, laat het nauwkeurig de plaats zien waar in 1917 het turfhok stond. Jan van der Made woonde van 1917 tot 1921 in de woning ernaast. Het gedeelte van de Baai vóór het turfhok werd in 1903 gedempt. Toen dit kaartje werd gemaakt, was het turfhok zeer waarschijnlijk nog een kaarsenmakerij en de "âlde helling" (rechtsboven), die Van der Made & De Vries in 1919 van Ernst Wester kochten, was nog eigendom van Johannes Tjallings en Sipke Zwat.

VAN TURFHOK TOT FIRMA VAN DER MADE & DE VRIES

De volksmond houdt er zijn eigen spraakgebruik op na, daarbij offciële namen en titels naast zich neerleggend. Zo heetten Stork Bepak en zijn voorgangers in het Grouwster spraakgebruik van oudsher "it izerfabryk". Dit in tegenstelling tot zijn grote broer Halbertsma, die "it houtsjefabryk" werd genoemd. De zuivelfabryk was "it bûterfabryk". In de notulen van het meer dan tweehonderd jaar oude Grouwster ziekenfonds It Gild, wordt in 1946 nog geschreven over de "djûre houtsjeleden", waarmee het bij dit fonds verzekerde personeel van Halbertsma werd bedoeld.
Sinds hun ontstaan hebben beide bedrijven tot de harde kern van de werkgelegenheid in Grouw en naaste omgeving behoord. Was de groei van Halbertsma spectaculair, die van "it izerfabryk" was rustiger en gedegen. Die rust en gedegenheid kenmerkten zowel de jaren waarin het door zijn oprichters tot ontwikkeling werd gebracht, als de moeilijke perioden die het in zijn geschiedenis enige malen zou meemaken.
Het bedrijf, dat in oktober 1984 als Stork Bepak uit Grouw is verdwenen, om in Wolvega met de "Machinefabriek Wolvega" (ook een VMF-bedrijf) samen te smelten tot Stork Paltran B.V. (paltran is een samenstelling van **pal**etiseren en **tran**sporteren) heeft bijna 70 jaar bestaan.
"It izerfabryk" werd op 1 april 1917 opgericht door Jan Boukes van der Made en Tjitze Sjoerds de Vries, twee in Grouw geboren arbeiders, van wie alleen de eerste over enig geld beschikte; hij bezat althans een eigen huis. Beiden waren gezegend met een goed verstand, veel vakkennis en doorzettingsvermogen.

De fabriek van brandspuiten, brandkasten en zuivelwerktuigen van de Firma J. & H.W. van der Ploeg aan de Stationsstraat te Grouw, waar nu Garage Kooiker is gevestigd. Op dit bedrijf zijn Jan Boukes van der Made en Tjitze Sjoerds de Vries als twaalfjarige leerjongens voor 75 cent per week begonnen. Dezelfde weg is ook Sytze Jelmers Bijlsma gegaan. Toen Van der Ploeg zijn bedrijf in 1917 naar Apeldoorn verplaatste (er werkten honderd man), besloten Van der Made en De Vries in Grouw te blijven en een eigen reparatiebedrijfje te beginnen. Enige jaren later zou Bijlsma, die aanvankelijk mee naar Apeldoorn ging, zich bij hen aansluiten. Het ontruimde fabrieksgebouw werd in 1918 afgebroken. Alleen de woning voorkant rechts -nu bewoond door A. Kooiker- bleef staan. Atze J. v. Stralen maakte de foto in 1914.

Dit is in het turfhok aan de Nieuwe Kade (later Zuider Kade), waarin Jan van der Made en Tjitze de Vries op 1 april 1917 voor eigen risico aan hun eigen weg begonnen. Het bovengedeelte werd door de eigenaar, Tjeerd de Jong, verhuurd aan skûtsjeschippers voor opslagruimte. In het onderste gedeelte moesten Van der Made en De Vries eerst ramen en een vloer laten aanbrengen voor zij het hok als werkplaats konden gebruiken. Zij huurden het tot in 1919, toen kochten zij met geleend geld de scheepswerf van Ernst Wester. Van der Made, die zijn eigen huis had moeten verkopen om aan een begin-kapitaaltje te komen, heeft een aantal jaren in de huurwoning links naast het turfhok gewoond. Rechts zijn nog de vroegere schiphuizen zichtbaar. Zij waren als sinds 1903 buiten gebruik, toen de Baai vóór het turfhok werd gedempt. Waar op de foto het turfhok staat, staan nu ongeveer de woningen Tsjettelhûs 3 en 4. Vóór 1890 was het waarschijnlijk een kaarsenmakerij. De Nieuwe Kade heette toen Kêrshûswâl. Na 1890 werd het pakhuis en later turfhok. De foto, waarschijnlijk gemaakt in 1933 of 1934, is van de Grouwster fotograaf Atze J. v. Stralen.

Van der Made, geboren 17 januari 1875, was een rustige en correcte man, betrouwbaar en zeer punctueel, de vanzelfsprekende leider van het personeel. De Vries, geboren 22 oktober 1880, was spraakzamer en vlot in de omgang, de handelsman. Hij bezat niet de stiptheid van zijn compagnon. Zou Van der Made op zijn onkostennota's eerder een kwartje te weinig dan te veel zetten, als hij niet zeker was van zijn zaak, De Vries tilde daar niet zo zwaar aan.

Van der Made en De Vries waren als monteurs werkzaam bij de Firma J. en H.W. van der Ploeg, een fabriek van brandspuiten, brandkasten en zuivelwerktuigen, die aan de Stationsweg te Grouw (waar nu garage Kooiker staat) was gevestigd. De oorsprong van dit bedrijf lag in de smederij, die in 1855 door Tjalke van der Ploeg werd begonnen aan de Waagshaven, even ten zuiden van het punt waar nu "d' Oude Seylmakery" van De Vries is gevestigd.

De fabriek aan de Stationsweg, die ook al "it izerfabryk" werd genoemd, had door de kwaliteit van haar produkten een landelijke naam opgebouwd. Naarmate echter de kring van afnemers groeide, ontstond bij de directie twijfel of Grouw, voor de afzet en nazorg van brandspuiten en -kasten, niet te décentraal in Nederland was gelegen. Zij zocht een andere vestigingsplaats en vond die in Apeldoorn. In augustus/september 1917 is de Firma Van der Ploeg daar heen verhuisd. Zij had toen ongeveer 100 mensen in dienst. Van

der Ploeg wilde graag zijn hele personeel, op één uitzondering na, meenemen. Van degenen die dat hebben gedaan, kregen verscheidenen later spijt. Want Grouwsters blijven Grouwsters, er is slechts één woonplaats die hen naar de zin is: Grouw! Menige "spijtoptant" is later teruggekomen.
Tot de personeelsleden die niet mee wilden, behoorden de monteurs Jan van der Made en Tjitze de Vries. Zij besloten een eigen weg te gaan. Enkele maanden voor Van der Ploeg naar Apeldoorn verhuisde, huurden zij, als startpunt voor hun zelfstandigheid, het onderste gedeelte van een groot hok, dat als turfhok in gebruik was geweest. Tjeerd de Jong was de eigenaar; het bovengedeelte verhuurde hij als opslagplaats aan diverse skûtsjeschippers, die 's winters in de Baai kwamen overwinteren.
Het hok was laag en zeer donker, er zaten geen ramen in. Het stond aan wat toen de Nieuwekade werd genoemd, gelegen aan een reeds in 1903 gedempt deel van de Baai. In latere jaren heette dit streekje Zuiderkade. Nog weer later, omstreeks 1925, begon Halbertsma dit gebied op te kopen voor de uitbreiding van zijn bedrijf. De aanwezige huisjes, pakhuizen en een schiphuis verdwenen. De Baai werd tussen 1899 en 1928 bij gedeelten bijna helemaal gedempt.
Inmiddels zijn in dat gebied in 1981 en 1982 ook de fabrieksgebouwen van Halbertsma weer verdwenen. Zij hebben plaats gemaakt voor woningen. Op de plaats waar eens het turfhok stond, staan anno 1984 de woningen Tsjettelhûs 3 en 4. Zo ongeveer op het punt, dat bij de oude Grouwsters nog bekend staat als Spande Kont, destijds de bocht in de U-vormige Boogstraat.
Maar ook het turfhok had, toen het als vestigingsplaats voor een klein reparatiebedrijfje gehuurd werd, al een stuk geschiedenis achter de rug. In de vorige eeuw was in dit pand waarschijnlijk een kaarsenmakerij gevestigd. De Nieuwe Kade heette toen Kêrshûswâl (Kaarshuiswal).
Tegen het einde van de eeuw, omstreeks 1890, was het een pakhuis geworden, in eigendom bij B. van der Meulem.
In dit zeer sobere onderkomen aan de Baai -zij moesten er eerst ramen in laten maken- begonnen Jan van der Made en Tjitze de Vries op 1 april 1917 voor eigen rekening aan hun eigen weg. Om de kosten van verbouw en inrichting van het turfhok en de aanschaf van gereedschappen, enkele eenvoudige machines en een bescheiden voorraadje materiaal te kunnen betalen, heeft Van der Made zijn woning verkocht. Hij heeft daarna enige jaren gewoond in het huisje naast het turfhok.
Het besluit een eigen bedrijfje te beginnen, zou een goed besluit blijken te zijn, vooral in een tijd waarin de directeuren van zuivelfabrieken de monteurs van de fabrikanten van zuivelwerktuigen en -installaties nog persoonlijk kenden. De goede monteurs werden in die jaren door de zuivelfabrieken vaak beschouwd als de persoonlijke vertegenwoordigers , de ambassadeurs van de fabriek waarvoor zij werkten. Dat was ook het geval met Jan van der Made en Tjitze de Vries en daardoor was het niet zo moeilijk hun eigen weg te beginnen door voor de fabrieken, waarmee zij goede relaties hadden opgebouwd, zuivelwerktuigen te gaan repareren.
Als plaats om te beginnen was het turfhok een welkom onderdak. Naar ruimte en inrichting was het wel heel bescheiden, maar daardoor konden ook de huisvestingskosten bescheiden blijven. Het bood echter geen mogelijkheden tot uitbouw van de werkzaamheden en dat was wel de bedoeling. Van der Made en De Vries konden voldoende werk krijgen, zoveel zelfs, dat het turfhok al spoedig te klein werd.
Ongeveer twee jaar na hun begin -zij hadden toen vijf werknemers in dienst, een draaier, een koperslager en drie leerlingen-, konden zij de scheepswerf kopen van Ernst Wester, waarvoor zij geld konden lenen van Tj.H. Dijkstra, eigenaar van de vroegere oliemolen. De werf (ook wel de "âlde helling" genoemd; zij bestond al meer dan honderd jaar) lag aan het uiterste einde van de Kerkstraat. Een gebied dat toen nog van de Minne Finne werd gescheiden door de Hellingshaven, die ver het dorp in voerde.
Voor de tweede maal in de nog jonge zelfstandigheid van beide mannen, zou deze koop een "boppeslag" blijken te zijn. Het zou de definitieve vestigingsplaats worden in de bijna 70 jaar oude geschiedenis van "it izerfabryk", de plaats dus waar nu Stork Bepak staat. De scheepswerf bood niet alleen de vereiste ruimte en accommodatie om het bedrijf te laten groeien, hij lag bovendien nog aan een kruispunt van belangrijke waterwegen, die zuid en

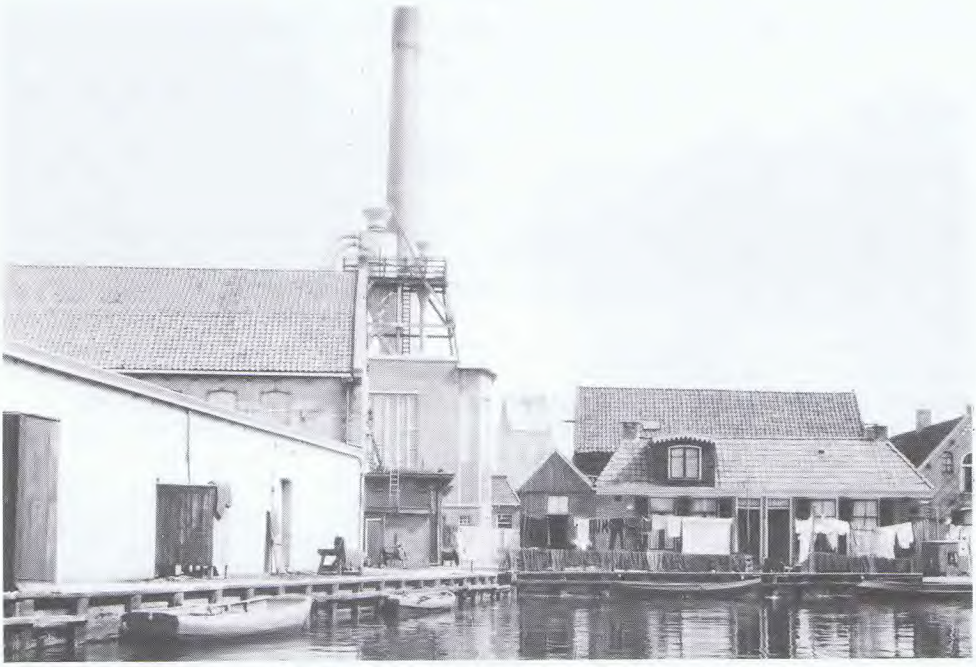

Deze foto uit 1936 van Atze J. v. Stralen, toont een van de laatste restanten van de Baai. Achter de dubbele woning steekt het dak omhoog van het turfhok, waarin Van der Made en De Vries hun reparatiebedrijfje begonnen. Tot in 1903 stond het hok rechtstreeks aan de Baai. In dat jaar kocht Halbertsma het water van de gemeente om het te dempen en er het nieuwe ketelhuis en andere bedrijfsgebouwen op te vestigen (links).

noord en oost en west met elkaar verbonden. In die jaren was dat van grote betekenis, want het goederenvervoer ging toen nog in belangrijke mate over het water. Producten die per spoor verzonden moesten worden werden met een praam naar de spoorhaven gebracht en daar op de trein gezet.
De beurtschippers echter passeerden het aan de oever van de Rechte Grou gelegen bedrijf op een afstand van slechts weinige meters. Moest een beurtvaarder vracht meenemen, dan werd hij door de jongste bediende "aangetoeterd". Toen "it izerfabryk" grote en zware producten begon af te leveren, plaatste het op zijn oever een giek, waarmee de vracht aan of van boord werd gehesen. Die giek is na vele jaren van dienst en vele jaren van rust, pas in 1970 verdwenen.
De *reparatie* van zuivelwerktuigen waarmee Van der Made & De Vries (de namen waren inmiddels bedrijfsnaam geworden) in het turfhok aan de Baai waren begonnen, kon op de nieuwe vestigingsplaats worden aangevuld met de *productie* van zuivelwerktuigen en melk- en kaasbakken. 1919 was een jaar waarin zich nieuwe en wijdere perspectieven voor het bedrijf gingen openen.
Maar er vond nog een gebeurtenis plaats, die gedurende vele jaren van grote betekenis voor de jonge en kleine onderneming zou blijken te zijn. In datzelfde jaar werd Sytze Jelmers Bijlsma als mede-firmant in de leiding opgenomen.
Bijlsma, geboren 25 juli 1889, was zijn loopbaan begonnen als bankwerker en monteur bij de Firma Van der Ploeg. Toen die in 1917 naar Apeldoorn verhuisde, ging hij mee. Maar Bijlsma was een geboren en getogen Grouwster, zijn geboortedorp bleef trekken. Hij zag zijn kans, toen hij in 1919 hoorde, dat zijn oud-collega's de scheepstimmerwerf van Ernst Wester hadden gekocht, om op dat punt het bedrijf en de productie van zuivelwerktuigen te kunnen uitbreiden. Hij was een ondernemend man, in de kracht van zijn leven, 30 jaar oud en bereid initiatieven te nemen en de risico's daarvan te aanvaarden. Het was een sterke persoonlijkheid, die zichzelf in de praktijk had gevormd. Een "self-made man" dus. Hij zocht contact met zijn oude maten uit de periode-Van der Ploeg; de drie mannen wisten wat ze aan elkaar hadden; ze kenden elkanders deugden en eigenaardigheden. Het

resultaat was, dat Bijlsma, tegen het storten van een voor die tijd behoorlijk inkoopbedrag, als mede-firmant in de leiding van het bedrijf werd opgenomen.
Hij zou er 38 jaar lang, tot aan het einde van 1957, mee verbonden blijven. Hij was een goed vakman, een behoorlijk organisator en een doordouwer. Ook een zeer stroeve en bijzonder zwijgzame figuur, moeilijk in de omgang. Dat was ook de oorzaak, dat zijn verstandhouding met Jan van der Made en Tjitze de Vries vaak te wensen overliet. Maar het was wel een man met een sterk sociaal gevoel, waarvan hij in woorden weinig liet blijken. Bijlsma was ook zuinig ("Als je hard werkt hoeft de kachel niet te branden."), heel zuinig zelfs wat de aanschaf van gereedschappen en machines voor het bedrijf betrof.
Met de komst van Bijlsma was het nodig geworden een taakverdeling tussen de drie firmanten op te stellen. Van der Made nam de leiding in de koperslagerij, De Vries kwam aan het hoofd van de bankwerkerij en de draaierij en Bijlsma nam de buitendienst en de montage voor zijn rekening.
De jaren twintig waren aangebroken, en daarmee begon voor de fabrikanten van zuivelwerktuigen een dynamische, inventieve en expansieve periode. Door de snel

De oude Hellingshaven omstreeks 1907. Links een gedeelte van de scheepswerf van Ernst Wester, die in 1919 door de Firma Van der Made & De Vries werd gekocht. Skûtsjes, aken en een praam liggen afgemeerd voor de helling. Het is niet bekend door wie en wanneer de werf werd gesticht. Misschien is dat Michiel IJsselmuiden geweest, die in 1754 te Grouw werd geboren. Een eerdere eigenaar is niet bekend. Hij verkocht de werf op 16 april 1804 aan Johannes Tjallings en Sipke Zwat (een Akkrumer). Een kleinzoon van Zwat, Frans Sipkes Zwat, verkocht de werf omstreeks 1898 weer aan Ernst Wester.
De Hellingshaven, die een brede ingang had, voerde vanaf de Rechte Grou tot ver in het dorp. De rechteroever met het voetpad is de Minne Finne. Aan de overzijde van de Rechte Grou ligt de Seinpôlle, met op de hoek van het Pikmeer de boerderij De Vrijheid, die kort na 1962 een kampeerboerderij werd en omstreeks 1980 tot restaurant werd verbouwd. Op de Seinpôlle is een scheepswerf geweest, die rond 1850 door Eelkje Tjitzes van der Wal en zijn vrouw Eeltje Arjens van der Zee werd gesticht. Vermoedelijk lag de werf achter De Vrijheid aan het Pikmeer. In 1907, toen deze foto werd gemaakt, was hij weer verdwenen. Hoe en waarom is niet bekend. De zgn. "Witte Boerderij" zou pas rond 1912 links van De Vrijheid worden gebouwd in opdracht van Kees Wester, een broer van de werfbaas Ernst Wester.

voortschrijdende mechanisatie in de zuivelindustrie, voltrokken zich in deze bedrijfstak ingrijpende ontwikkelingen. De fabrikanten van zuivelwerktuigen werden voor technische vraagstukken geplaatst, waarvan de oplossing pioniersgeest vereiste, gepaard aan kennis van zaken, vindingrijkheid en vakmanschap. De Firma Van der Made & De Vries heeft in die jaren veel samengewerkt met en opdrachten ontvangen via de Technische Diensten van de Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland en van de Algemene Nederlandse Zuivelbond, de F.N.Z. Ook het overleg met deze diensten en de betrokken zuivelfabrieken over het materiaal dat toegepast zou worden, was in die pionierstijd een belangrijk gegeven. Niettegenstaande het bedrijf, vergeleken met gelijksoortige bedrijven, hoge lonen (60 cent per uur) betaalde, kon het bijna steeds concurrerende offertes indienen. Dit was vooral te danken aan het personeel, dat hard werkte en geen onnodige kosten veroorzaakte door zijn arbeidstijd niet volledig en goed te besteden.
Vooral door het in dienst nemen van uitstekende vakmensen slaagde "it izerfabryk" er in aan de wensen van de zuivelindustrie te voldoen. Die vakmensen waren niet zelden Grouwsters, die in 1917 met de Firma Van der Ploeg naar Apeldoorn waren verhuisd en nu blij waren dat zij weer naar Grouw konden terugkeren. Door zijn in de praktijk getrainde kennis, kon het bedrijf niet zelden een oplossing naar eigen ideeën voorstellen. Het had geleidelijk aan een reputatie opgebouwd van degelijkheid en vakmanschap en zich een landelijke naam verworven.
Complete fabrieksinstallaties werden geplaatst en leidingnetten voor water, stoom, melk en room werden aangelegd. Vooral bij de aanleg van vertind koperen melk- en roomleidingen werd veel vakmanschap vereist, omdat de kwaliteit van de zuivelproducten mede daardoor werd bepaald. Melkbakken en melktanks werden in die jaren gemaakt van vertind plaatkoper; voor sommige andere producten, kaasbakken b.v., werd vertind plaatijzer gebruikt. Het vertinnen gebeurde op het bedrijf, waar de vertinnerij een van de belangrijkste afdelingen was geworden. Dat is zo gebleven tot 1937, toen de opkomst van het roestvrij staal daarin verandering begon te brengen. Dit is thans vrijwel het enige metaal dat nog wordt gebruikt.
Een zuivelindustrie die kaasbakken, melktanks en leidingen van vertind ijzer en koper gebruikt.... Waar is die tijd en waar zijn die producten gebleven. Het is een herinnering geworden! Van de eindproducten, waarmee Van der Made & De Vries een goede reputatie opbouwden (een beperkt aantal is in dit boekje afgedrukt) is het merendeel historie geworden.

Omstreeks 1925 begonnen de beide oprichters van "it izerfabryk" er aan te denken het over enige jaren wat rustiger aan te gaan doen. Maar als zij zich terugtrokken, zou het wel gewenst zijn, dat naast Bijlsma nog een firmant in het bedrijf zou worden opgenomen. Het zullen deze overwegingen zijn geweest die er toe hebben geleid, dat op 1 januari 1926 Alle Catharinus Hoekema als nieuwe firmant in het bedrijf kwam. Hij betaalde ongeveer een gelijke inkoopsom als Bijlsma in 1919. Zijn taak zou vooral zijn het onderhouden van de veelsoortige contacten tussen het bedrijf en de afnemers.
Hoekema was een aardige man met een goed verstand en een duidelijk geprofileerde politieke en maatschappelijke belangstelling. Hij was voor de S.D.A.P. van 1915 tot 1919 lid van de gemeenteraad en (1917-1919) wethouder van Idaarderadeel geweest. Op 11 mei 1878 was hij te Roordahuizum geboren. Het was erg jammer voor hem dat hij, als zovele tijdgenoten, alleen de lagere school had kunnen doorlopen. Op zijn 13e werd hij leerling-machinist bij de zuivelfabriek te Roordahuizum, werkte op zijn 16e jaar als smidsknecht bij Ate Brinksma te Wirdum, was vervolgens machinist-centrifugist en machinist-molenaar bij de zuivelfabrieken van Westerbork en Olterterp, om in 1896 machinist te worden bij de Coöp. Zuivelfabriek te Grouw. Dat zou hij tot juni 1919 blijven.
Toen in 1919 de Algemene Ouderdomswet in werking trad en in verband daarmede de Raden van Arbeid werden opgericht, kwam hij in juni van dat jaar als adjunct-commies in dienst bij de Raad te Heerenveen. In verband met deze benoeming bedankte hij voor het raadslidmaatschap van Idaarderadeel. Hij moest voor de Raad van Arbeid propagandistisch werk doen onder de bevolking om bekendheid te geven aan de vrijwillige ouderdomsverzekering, het zgn. "zegeltjesplakken". Het is mogelijk, dat deze aanstelling verband hield met de benoeming van Johannes Kolk, gemeente-secretaris van

Idaarderadeel, tot voorzitter van de Raad van Arbeid te Heerenveen. Kolk wist wel, uit wat voor hout het raadslid en de wethouder van Idaarderadeel gesneden was.
Zoals reeds opgemerkt, heeft Hoekema eind 1925 de Raad weer verlaten, om per 1 januari 1926 als firmant in de Firma Van der Made & De Vries te worden opgenomen.

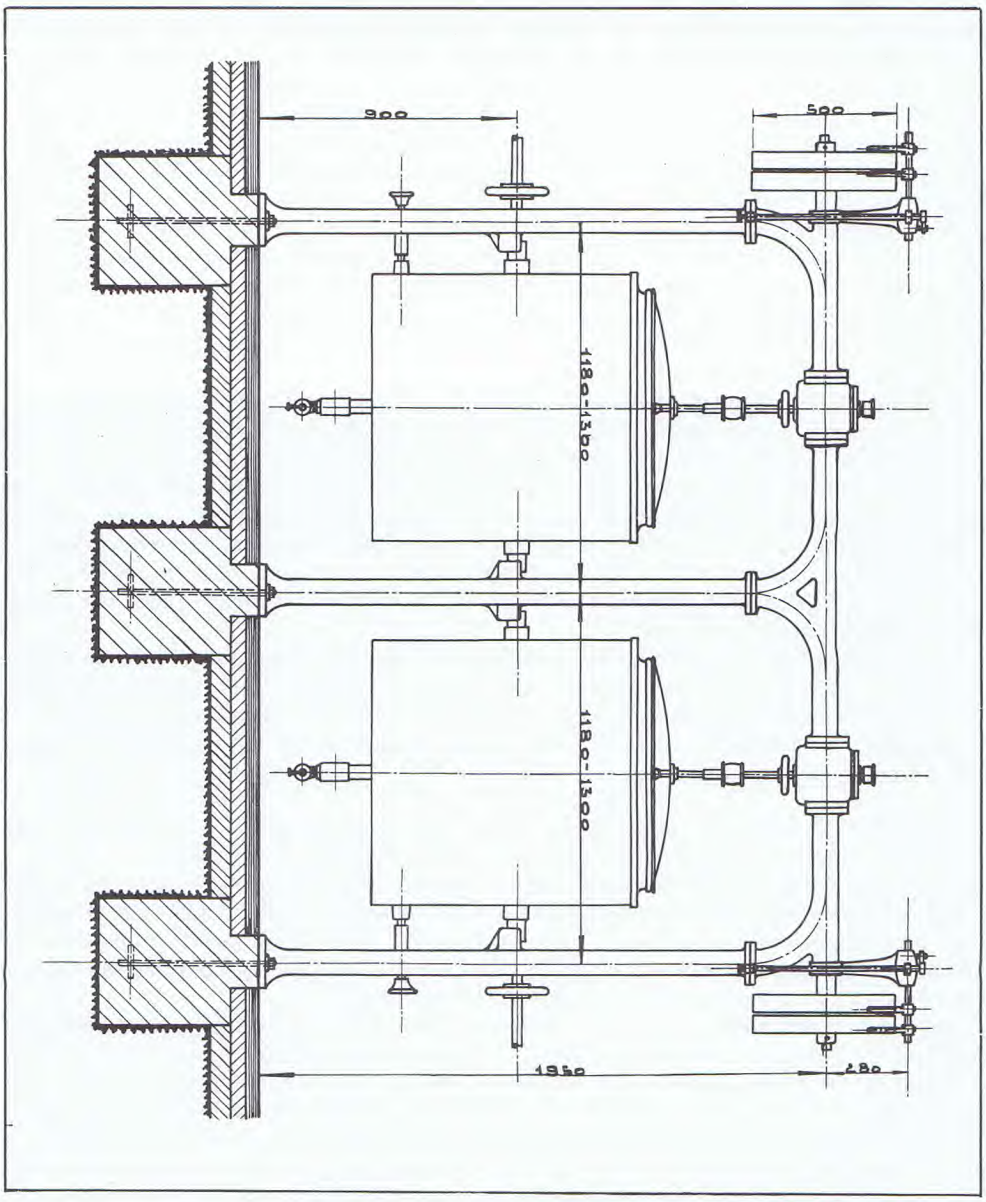

Dit is een van de oudste tekeningen die van de Firma Van der Made & De Vries nog aanwezig zijn. Zij werd in juli 1922 gemaakt door Gerrit Boorsma, de eerste tekenaar van het bedrijf. Het is ook een van de oudste producten van "it izerfabryk" een dubbele kookketel voor pap (b.v. sûpenbrij) en tevens geschikt voor het maken van zuursel voor de kaasbereiding. De ketels werden gemaakt in afmetingen voor 300 tot 600 liter. De binnenketel was van vertind koper. Voor de aandrijving zijn riemschijven getekend. Ook de constructie voor de fundering is aangegeven. De tekening diende ter vervanging van toen (nog) niet beschikbare foto's.

Nadat in 1920 en 1922 reeds bedrijfsuitbreidingen hadden plaatsgevonden, werd in 1928 opnieuw tot een flinke uitbreiding besloten. Maar nu zou dat niet meer op het bestaande bedrijfsterrein kunnen. Het zou alleen mogelijk worden als van de gemeente een strook water van de Rechte Grou en de brede ingang van de Hellingshaven kon worden gekocht en mocht worden gedempt. Voorts zou nog een stuk grond van de Minne Finne (eigendom van de familie Kingma Boltjes) nodig zijn voor de geplande en een toekomstige uitbreiding en voor het graven van een nieuwe ingang voor de Hellingshaven.
Beide transacties lukten. In september 1928 werd 639 vierkante meter grond van de Minne Finne gekocht voor f 1,50 per vierkante meter, terwijl de grond, nodig voor de nieuwe havenmond, gratis aan het bedrijf werd overgedragen. Volgens de koopakte moest de haveningang 5 meter breed en 1,10 meter diep worden.
In oktober 1928 kocht "it izerfabryk" 945 vierkante meter water van de Grou en de Hellingshaven voor een kwartje per vierkante meter. Een der bedingen was, dat de nieuwe haven, uiterlijk zes weken na het dempen van de oude ingang, gereed en voor de scheepvaart geopend moest zijn.
We mogen aannemen dat de nieuwe werkplaats, die dicht op de oever van de Grou kwam te staan, in 1929 werd gebouwd. En daar weer achter kwam, enige jaren later, nòg een werkplaats te staan.
Ruim drie jaar nadat Hoekema firmant was geworden besloten Jan Boukes van der Made en Tjitze Sjoerds de Vries zich terug te trekken uit de firma. Dat gebeurde op 24 april 1929. Zij waren toen nog betrekkelijk jong, resp. 54 en 49 jaar, maar zij konden zich deze stap financieel veroorloven. Hun financiële belangen in het bedrijf droegen zij over aan de firmanten Bijlsma en Hoekema. Zij ontvingen daarvoor ieder f 75.000,00. Hiervan werd bij het verlijden van de notariële akte f 15.000,00 per persoon uitbetaald. Een bedrag van tweemaal f 60.000,00 lieten Van der Made en De Vries in het bedrijf zitten onder beding, dat deze schuld -behoudens betaling van rente- elk jaar op 1 februari in termijnen van f 5.000,00 zou worden afgelost.
Na twaalf jaar namen de oprichters, die in een klein en kaal turfhok met niets waren begonnen, afscheid van een florerend bedrijf. En daarmee eindigde de eerste periode in de geschiedenis van "it izerfabryk". Een nieuwe leiding trad naar voren. Een van haar eerste besluiten was de vertrouwde en gerespecteerde naam Firma Van der Made & De Vries te handhaven.
Bijlsma en Hoekema lieten 30 september 1930 door notaris De Vries te Akkrum een concept-akte opmaken -en waarschijnlijk is het daarbij gebleven-, waarin zijn verklaarden de Firma Van der Made & De Vries als vennoten te willen voortzetten. Als doel van de firma vermeldde de akte in artikel 1.

> *"...het behalen van winst door het installeren van zuivel- en andere fabrieken, het drijven van handel in stoommachines, motoren, werktuigen, gereedschappen en benodigdheden gebruikt in de zuivelindustrie, het aanleggen en herstellen van installatiën voor centrale verwarming, het drijven van handel in alle in de verwarmingsindustrie gebezigde artikelen, en het vervaardigen en herstellen van alle artikelen waarin handel wordt gedreven, alles in den ruimsten zin genomen."*

In artikel 3 verklaarden de vennoten, dat ieder van hen heeft ingebracht

> *"a) zijn kennis, arbeid, vlijt en relatiën;*
> *"b) onroerende en roerende goederen en contanten tot een bedrag waarvoor elk in de boeken der vennootschap is gecrediteerd."*

Voorts bevatte artikel 3 nog de volgende twee bepalingen:

> *"In onderling overleg kan elk der vennooten meer geld en meer goederen in de vennootschap inbrengen, waarvoor hij dan eveneens in de boeken der vennootschap zal worden gecrediteerd."*
>
> *"Elk der vennooten geniet van het bedrag, waarvoor hij is gecrediteerd, ten laste der onkostenrekening een vergoeding berekend als interest van vijf ten honderd per jaar."*

Artikel 8 schrijft voor hoe jaarlijks de netto-winst van het bedrijf moet worden berekend. Er staan ook twee bepalingen in over het inkomen van de beide vennoten.
De ene luidt:

> *"De winsten en verliezen der vennootschap worden door de vennooten gelijkelijk genoten en gedragen."*

De andere gaat over de te ontvangen voorschotten:

> *"In voorschot op het winstaandeel zullen de vennooten maandelijks elk een overeen te komen bedrag uit de kas mogen nemen, onder verplichting om het eventueel te veel genotene te restitueren."*

Op grond van deze laatste bepaling besloten Bijlsma en Hoekema, dat zij elke week f 35,00 zouden ontvangen, blijkbaar bedoeld als huishoudgeld voor hun gezin en zakgeld voor zichzelf. Voor Bijlsma is daar 38 jaar lang, tot hij eind 1957 wegging, nooit verandering in gekomen!
Maar zoals reeds opgemerkt, Bijlsma en Hoekema zijn waarschijnlijk niet verder gekomen dan deze concept-akte. Dat gebeurde wel vaker; men beperkte zich dan tot een schriftelijke onderlinge overeenkomst. In dit geval is althans van een notariële akte geen spoor te vinden. Het uittreden van Jan van der Made en Tjitze de Vries als vennoten hield niet in, dat zij voortaan geen contacten meer met het bedrijf onderhielden. Van der Made heeft de firma nog vele jaren wekelijks vertegenwoordigd op de vrijdagse Zuivelbeurs te Leeuwarden en cliënten voor haar bezocht. In 1929 is hij van Grouw naar de Friese hoofdstad verhuisd. Hij overleed er 82 jaar oud op 13 maart 1957.
De Vries verhuisde in mei 1929 naar Hilversum, later ging hij in Driebergen wonen. Vanuit deze plaatsen heeft hij jarenlang de zuivelindustrieën in het westen van het land bezocht ten behoeve van zijn oude firma. Maar in 1944 heeft hij het oude contact met Grouw verbroken. Hij werd toen op zijn 64ste jaar nog mede-oprichter van Holvrika, een bedrijf dat zuivelwerktuigen ging produceren. Het kantoor werd in Utrecht gevestigd en met de productie werd begonnen in een oude zuivelfabriek te Breukelen. De Vries is 75 jaar geworden, hij overleed te Driebergen op 25 april 1955.

It âlde hellingsté

Durk L. Bouma, geboren in 1882 en overleden in 1973, was als dorpsdichter van Grouw veel bekender dan als groenteman, zijn broodwinning. Honderden rijmpjes, meestal gepubliceerd in de Frisia, heeft hij over allerlei onderwerpen, personen en gebeurtenissen geschreven.
Op verzoek van de Firma Peekema en Co, destijds vrachtrijders van Grouw, schreef hij in februari 1962 een rijmpje van zeven coupletten, ter gelegenheid van de 45ste verjaardag van de heer Th. Betten, die bedrijfsleider was van de in 1960 tot Stork Friesland omgeschakelde Volma.
Bouma schetst daarin een levendig beeld van de "greate helling" van Ernst Wester, die in 1919 door Jan van der Made en Tjitze de Vries werd gekocht om er hun bedrijf te vestigen. Maar de tachtig mensen die op de helling gewerkt zouden hebben lijkt een dichterlijke vrijheid. Het zullen er niet meer dan acht à tien zijn geweest.
Van dit rijmpje dat weinigen bekend zal zijn, volgen hier de eerste vijf coupletten.

It rymke dat ik nou biskriuw
Giet foar in part oer dit bidriuw
En hwat hjir wie foarbinne.
De greate helling dy't hjir wie
En der 't alear nei myn biskie
Wol koffen makke binne.

De helling, en der sei min fan
Der wurken drok in tachtig man
Mei tsjokseljen en skaven.
Hja seagen, stritsen al mar oan
't Bigoun al yn de iere moarn
Mei fotteljen en draven.

Hja brouden, pikken, tarren ek
Oan skippen faek fan great bistek
Sadat hja der fan switten
En long'ren op in wipperke
Fan skipper of fan't skipperske
Mei 't yn it wetter litten.

't Bidriuw dat hjir sa faerdich stiet
Hat nou it wurk op oar gebiet
De suvel driuwt hjir boppe
Hjir op dit âlde hellingsté
Der makket min fan alles ré
As hja der mar om roppe.

De helling is hjir nou net mear
It wipperke naem ek in kear
It greate wurk teach hinne.
Nou makket min oan d'oare kant
Gâns farderij nei nijer trant
Der't hja nou slij nei binne.

In 1927 of 1928 werd tijdens het middagschaft deze foto gemaakt van een deel van het personeel van "it izerfabryk", 28 van de ongeveer 50 personeelsleden staan er op. De overigen waren nog niet terug van schafttijd en een deel was op montage. Het was voor enkele oudgedienden van het bedrijf heel moeilijk vast te stellen wie er op deze bijna 60 jaar oude foto staan. Wie is wie?, was niet naar tevredenheid oplosbaar. Er moesten enkele vraagtekens worden geplaatst en of enkele personen en namen wel bij elkaar horen is ook een vraag. De foto werd door Atze J. v. Stralen gemaakt op de hoek van de Hellingshaven en de westelijke tak ervan.

1. Age Langeraap, 2. Jan Deelstra Jzn., 3. Douwe de Haan, 4. Eeuwe Stok, 5. Hendrik Vissia, 6. Jan Riemersma, 7. Hannes Witteveen, 8. Klaas de Jong, 9. ?, 10. ?, 11. ?, 12. Jannes Adema, 13. Johannes Okkema, 14. ?, 15. Hendrik v.d. Berg, 16. Harmen Okkema, 17. Jacob Schuurmans, 18. ?, 19. Rinse Adema, 20. Andries v.d. Meulen, 21. Alle de Jong, 22. Johannes Westra, 23. Tjitte Bijlsma, 24. Martinus Wester, 25. Wietse v.d. Veen, 26. Jisk Knijpstra, 27. Hidde de Wal, 28. Jan Deelstra Gzn.

De T-Ford en de firmanten

De eerste auto van "it izerfabryk" werd omstreeks 1925 aangeschaft. Het was een T-Ford, de vermaarde bijna legendarisch geworden auto, waarvan er meer dan vijftienmiljoen zijn gemaakt. Hij werd gekocht op aandrang van Bijlsma, die toen zeer veel op montage was. Hij meende dat een auto veel tijdwinst zou opleveren. Bijlsma was ook de enige die er mee reed. De Vries kon niet rijden en Van der Made wilde niet; eigenlijk was hij doodsbang in een auto, vooral met Bijlsma achter het stuur. Want die meende wel dat hij rijden kon, maar onder het regime van zijn chauffeurskunsten leek de auto meer op een voertuig, dat zich schoksgewijze langs een slingerende lijn naar voren verplaatste.
Soms echter moesten de drie firmanten gezamenlijk met de auto op stap. Terugkomend van zo'n reis heeft het noodlot toegeslagen. Tussen Irnsum en Grouw werd een bocht te ruim genomen en de auto kwam in de sloot terecht. De passagiers mankeerden niets, maar zij waren wel hevig geschrokken en wit weggetrokken. Zonder elkaar iets te laten blijken, zwoeren zij ter plekke dure eden, dat zij nooit van hun leven meer in zo'n gevaarlijk ding zouden kruipen.
Toen de auto uit de sloot was gehaald, bleek de carrosserie zó verkreukeld te zijn, dat reparatie uitgesloten was. De motor echter mankeerde niets en dat zou weer een geluk bij een ongeluk blijken te zijn.

* * *

Voor de produkten die per spoor verzonden moesten worden bezat het bedrijf een praam, waarmee zij naar de (nu nog aanwezige) spoorhaven werden gebracht. De praam moest geboomd of getrokken worden, een vermoeiend karwei. Maar nu kwam er ongevraagd en onverwacht een motor beschikbaar. Een hele beste zelfs, want de viercylinder T-Fordmotoren hadden een grote naam vanwege hun kracht, bedrijfsveiligheid en lange levensduur. In vele schuiten, pramen en boten werden gebruikte motoren geplaatst en zij hebben daarin hun deugdelijkheid jarenlang bewezen.
Het besluit de motor in de praam te bouwen was spoedig genomen. Zeer tot opluchting van de firmanten, want nu was een eventuele verleiding, hem ooit nog eens in een tweedehandse carrosserie te plaatsen, voorgoed onmogelijk geworden. Bij de bemanning van de praam, die verlost was van het bomen en jagen, heeft de T-Ford nog vele jaren in dankbare herinnering voortgeleefd.

* * *

Dat eerste autootje is tientallen jaren de laatste van het bedrijf geweest. De ervaring was voor Van der Made meer dan voldoende om voor geen goud ooit aan een eigen auto te beginnen. De Vries heeft zich pas, toen hij al in Hilversum woonde, een auto aangeschaft. Bijlsma had voorgoed zijn bekomst. Wanneer het nodig was liet hij zich door Beetstra met de taxi vervoeren.
Er zouden bijna 35 jaar verstrijken, voor het bedrijf opnieuw een auto kocht. Dat gebeurde pas in 1957, toen de Firma Van der Made & De Vries al ruim zes jaar N.V. Volma heette. Het was een Austin, bestemd voor S.K. de Jong, die als vertegenwoordiger zeer veel moest reizen.
Voor die aanschaf -die overigens al geruime tijd noodzakelijk was- moest echter eerst nog een prestigekwestie in het geding komen, voor Bijlsma ertoe besloot. De Volma te Gorredijk zorgde daarvoor, die kocht n.l. voor haar vertegenwoordiger een auto en daar wilde Bijlsma niet voor onder doen. Zij een auto, dan Grouw óók een auto!

VAN BIJLSMA TOT VOLMA

Bijlsma en Hoekema konden niet vermoeden, dat zij de Firma Van der Made & De Vries op een zeer ongunstig tijdstip hadden overgenomen. Hoewel het bedrijf in 1929 nog volledig bezet was met goede opdrachten en de naaste toekomst aantrekkelijke perspectieven bood, hadden de nieuwe eigenaren, evenmin als honderdduizenden andere ondernemers in West-Europa en Amerika, er enig idee van dat de wereld aan de vooravond stond van een hevige economische crisis, die haar verscheidene jaren zou teisteren. In augustus 1929 stortten de noteringen op de New Yorkse beurs in, waardoor de zwaarste economische crisis werd ingeleid, die de wereld tot heden heeft gekend.
In de daarop volgende jaren moest de Firma Van der Made & De Vries zich door grote moeilijkheden heenwerken. Door het ontbreken van voldoende opdrachten moesten mensen worden ontslagen en werd de werktijd verkort met derving van loon. Voor Bijlsma was het ontslaan van personeel zeer moeilijk. Hij hield het altijd langer vast, dan voor de financiële reikwijdte van het bedrijf verantwoord was. De concurrentie was zeer groot, er moest tegen uiterst scherpe prijzen worden geleverd. Het productieprogramma werd aangepast aan wat maar verkoopbaar was: centrale verwarmingsinstallaties maken en plaatsen, apparatuur voor speeltuinen, zoals schommels en draai- en zweefmolens ontwerpen en fabriceren. Een speeltuin te Olterterp is een welkome afnemer geweest. De eerste centrale verwarming in Hotel Oostergoo kon worden geleverd en ook de c.v. in de vroegere, in 1975 afgebroken, Master Wielsmaskoalle (waar nu het postkantoor staat), is door Van der Made & De Vries geplaatst.
Dat het bedrijf in die jaren overeind is gebleven en de verliezen die het op het ene product leed weer met een schraal winstje op een ander wist weg te werken, is te danken aan de enorme inspanningen, die de directie en het personeel toen gezamenlijk hebben geleverd.
Na 1935 ging het werkaanbod weer groeien, maar toen begonnen andere, nog ernstiger internationale moeilijkheden in het verschiet te komen. In 1933 waren in Duitsland Hitler en het nationaal-socialisme aan de macht gekomen. Vanaf dat moment begon er een van jaar tot jaar toenemende vrees te ontstaan voor een nieuwe wereldoorlog. Voor bedrijven als Van der Made & De Vries schiep dit dreigende vooruitzicht vele onzekerheden, die het moeilijk maakten overeind te blijven in het economische proces.
Op vrijdagmorgen 1 september 1939 om 4.45 uur barstte het geweld los. De Duitse tanks en infanterie rukten Polen binnen. Twee weken later deden de Russen hetzelfde; zij bezetten ook Estland, Letland en Litauen. Op 9 april 1940 begon het Duitse leger aan de verovering van Denemarken en Noorwegen en een maand later, op 10 mei, viel de slag voor Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk en Engeland. De Tweede Wereldoorlog was een feit geworden. Er zouden vijf bange en verschrikkelijke jaren aanbreken.
Hoe de Firma Van der Made & De Vries die tijd is doorgekomen, is in tal van opzichten nog steeds onbegrijpelijk. Het bedrijf en zijn beide directeuren Bijlsma en Hoekema stonden, zoals dat toen heette, aan de "goede" kant. De illegaliteit zou er vele en belangrijke financiële bijdragen van ontvangen. Aan veel wat van de Duitse bezetters niet mocht, werd ijverig meegedaan en aan veel wat moest (ook van de Duitsers) werd geen aandacht geschonken. Zo was het b.v. verboden melktanks van koper te maken, maar hoeveel koperen tanks desniettegenstaande toch zijn afgeleverd, valt niet bij benadering te zeggen.
Ook was de firma de verplichting opgelegd allerlei apparatuur voor de bezetters te maken. De partijen onderdelen die daarvoor werden aangevoerd, werden "even" in een hoek van het fabrieksterrein neergezet. Niemand keek er ooit meer naar om. Er is nooit één uur aan gewerkt. Wel zijn er vele onderdelen van gebruikt voor heel andere producten dan de Duitsers hadden besteld!
Na de oorlog is de hele berg spullen als oud roest afgevoerd. Bijlsma, Hoekema en het personeel behoorden niet tot de mensen die zich door anderen, waaraan zij een hekel hadden, lieten vertellen wat wel en wat niet moest. Dat maakten ze zelf wel uit.
Hoe benard de periode 1940-1945 ook was, in verhouding tot vele andere bedrijven is de Firma Van der Made & De Vries de oorlogsjaren nog redelijk doorgekomen. Het bedrijf bleef, zij het onder grote moeilijkheden, "draaiende".

Hoekema had zich op 28 april 1942, hij was toen 64 jaar, als firmant uit de leiding teruggetrokken. Hij verkocht zijn aandeel in het bedrijf voor f 45.000,00 aan Bijlsma. Van dit bedrag werd f 15.000,00 direct uitbetaald en de resterende f 30.000,00 werd in jaarlijkse termijnen, inclusief de rente, afgelost.
Het terugtreden van Hoekema betekende voor hem echter geen afscheid van het bedrijf. Hij bleef als vertegenwoordiger aan "it izerfabryk" verbonden voor het bezoeken van opdrachtgevers en leveranciers en het verwerven van orders. Hij kreeg daarvoor een salaris van f 1.300,00 per jaar, plus onkostenvergoeding. In deze functie is hij tot in 1955 - hij was toen 77 jaar- werkzaam geweest. De laatste jaren van zijn leven woonde hij bij zijn dochter, Hadewey Boessenkool-Hoekema te Wierden, waar hij 26 augustus 1965 op 87-jarige leeftijd is overleden; hij werd 30 augustus te Grouw begraven.
Niettegenstaande Nederland na afloop van de oorlog in mei 1945 er in alle opzichten ellendig aan toe was, begon de bedrijvigheid weer spoedig toe te nemen. Ook voor "it izerfabryk" duurde het niet lang of de productie was weer in volle gang. Hoeveel en wat voor producten er in die eerste jaren na de oorlog zijn afgeleverd, valt niet bij benadering te zeggen. Het was echter enorm veel, zowel naar hoeveelheid als verscheidenheid. Het was een gekke tijd. Iedereen had tekort aan alles. De opdrachtgevers stonden met hun bestellingen in de rij bij de bedrijven. Iedereen had wel een bestelling te plaatsen. De grootste moeilijkheid was echter aan grondstoffen en materialen te komen. De leveranciers daarvan waren toen nòg belangrijker dan degenen, die orders wilden plaatsen en producten wensten te kopen. Het was een verschijnsel, dat zich in de geschiedenis zelden eerder zal hebben voorgedaan.
Eén van de voorwaarden waaraan het bedrijf in alle jaren van zijn bestaan voortdurend moest voldoen om zich te handhaven, was het onafgebroken ingesteld blijven op het voeren van een flexibel beleid. Dat was noodzakelijk om de gevolgen te kunnen verwerken van de technische ontwikkelingen waarvan de zuivelindustrie gebruik wenste te maken. Zo had destijds de opkomst van de electromotor grote technische gevolgen. Het betekende dat de stoommachine, als enige krachtbron van het zuivelbedrijf, met haar luidruchtige, omslachtige en onhygiënische stelsel van drijfassen, riemschijven en drijfriemen vervangen kon worden. Elk zuivelwerktuig kon zijn eigen kleine en geruisloze krachtbron krijgen, een electromotor. Voor Van der Made & De Vries had dit tot gevolg, dat de aandrijving van hun producten ingrijpend gereconstrueerd moest worden. De

De draaierij van "it izerfabryk" in 1949. V.l.n.r. Jappie Sikkema, Harm Okkema (voorgrond), Ruurd Smit, Bouke de Boer, Hylke Elsinga en Wouter Steneker.

De Firma Van der Made & De Vries schonk aan cliënten en bezoekers vloeibladen met reclameteksten. Tegenwoordig weten we nauwelijks meer wat vloeibladen waren en waarvoor ze dienden.

riemschijf moest vervangen worden door een in- of aangebouwde electromotor.
Een ander ingewikkeld technisch proces, dat tot een goede oplossing werd gebracht, ontstond door de melkfles. Tegen het einde van de twintiger jaren begon het gebruik daarvan een grote omvang aan te nemen. Hierdoor ontstond bij de melkproducten-industrie een groeiende vraag naar flessenspoelmachines. In het begin moesten die nog gedeeltelijk met de hand worden bediend.
Ook op dit terrein bleef de firma geen toeschouwster. Met haar goede naam en vakmanschap slaagde zij er in een deel van de markt voor dit technisch ingewikkelde product te veroveren. Het is niet onwaarschijnlijk dat van de spoelmachinetypes HA-0 en HA-2-3-4, die in de jaren 1930 tot 1961 in grote aantallen zijn geplaatst, nog steeds enkele in gebruik zijn.
Spectaculaire producten, vooral door hun omvang, waren de tanks van roestvrij staal voor de opslag van melk. Ook hiervan zijn grote aantallen gemaakt. De grootste hadden een inhoud van 100.000 liter! Zij waren dubbelwandig, de binnenwand was van roestvrij staal en daaromheen zat (uit prijsoverwegingen) een mantel van plaatijzer. Om die goedkopere buitenmantel tegen roestvorming te beschermen, werd hij gegritstraald en met zink geschopeerd. Voor deze behandeling had het bedrijf een speciale installatie aangeschaft.
De productie van diverse soorten tanks voor opslag en transport van melk en melkproducten, is altijd een belangrijke bezigheid geweest in het productieproces van "it izerfabryk", zowel bij Van der Made & De Vries, als bij Volma en later bij Stork-Friesland. De laatste werd in 1971 afgeleverd aan de Zuivelfabriek te Gerkesklooster. De productie van tanks was niet meer rendabel en bovendien had het bedrijf (toen al Stork-Friesland) volop ander werk. De tankfabricage werd dus geleidelijk afgebouwd tot zij met de leverantie aan Gerkesklooster haar beslag kreeg. Met deze gebeurtenis was de productie beëindigd van het laatste product uit het oorspronkelijke pakket van de Firma Van der Made & De Vries.
Het jaar 1950 begon in het verschiet te komen, Bijlsma zou dan de zestig al gepasseerd zijn. Op zichzelf zou dat geen probleem zijn voor deze man, die leefde en werkte voor zijn bedrijf. Maar er begonnen zich andere zaken aan te dienen, die van jaar tot jaar zwaarder gingen wegen.
Daar was in de eerste plaats zijn gezondheid, die geen gelijke tred meer hield met zijn wilskracht en werkdrift. Hij leed aan de ziekte van Parkinson, die zijn krachten langzaam sloopte. Soms had hij het gevoel dat hij oud begon te worden.
Hij had ook geen opvolger, die de directie van hem zou kunnen overnemen. Bovendien

maakten de economische en technische ontwikkelingen ingrijpende beslissingen voor het bedrijf noodzakelijk. Wilde het blijven bestaan en groeien, dan zou geïnvesteerd moeten worden voor het ontwikkelen van nieuwe producten, het aantrekken van nieuwe kennis en het openen van nieuwe markten. Daarvoor zouden grote bedragen geleend moeten worden.
Het was een te zware beslissing met een te groot risico voor één man, die er rekening mee moest houden, dat het einde van zijn loopbaan begon te naderen.
Zijn gedachten begonnen de richting in te gaan van samenwerking of fusie met een ander bedrijf, dat ook in de zuivelsector werkzaam zou zijn. Er zou dan een sterkere industriële capaciteit en een bredere marktpositie ontstaan.
Het was een onderwerp waarover contact ontstond tussen Bijlsma en de directeur en adjunct-directeur van de N.V. Voltawerk te Gorredijk, ir. Freerk de Boer en zijn zoon ir. Geert de Boer. Of Bijlsma al eens in de richting van Gorredijk had gedacht is niet bekend; bij vader en zoon De Boer echter waren de gedachten wel eerder naar Grouw uitgegaan. Als directeuren van dicht bij elkaar gelegen bedrijven, die verwante producten maakten, waren de mannen geen onbekenden voor elkaar. Ir. Geert de Boer was 20 maart 1939 bij Voltawerk in dienst getreden; zijn vader was directeur van dit bedrijf. Toen die 1 januari 1951 met pensioen ging, werd zoon Geert de nieuwe directeur.
Het eerste, nog aftastende gesprek over een mogelijke band tussen beide bedrijven, kwam ongezocht en onverwacht tot stand, toen de heren De Boer en Bijlsma elkaar toevallig ontmoetten tijdens een treinreis in 1949 of 1950. Het was het begin van een overleg dat tot fusie zou leiden.
Voltawerk was in de winter van 1914 door drie mannen opgericht. Het startte met acht werknemers. Bliksemafleiders waren het hoofdproduct. Al spoedig bleek echter, dat de productie van apparatuur voor de Friese zuivelindustrie meer mogelijkheden bood. In deze sector had het bedrijf dan ook zijn expansie gevonden.
Bijlsma ontmoette voor zijn plan tot fusie met Voltawerk zowel steun als verzet bij zijn naaste medewerkers, zijn personeel en zijn familie. Niet iedereen doorzag de situatie waarin het bedrijf verkeerde. Er was toch volop werk, de zaak liep goed, men beschikte

Van der Made & De Vries met enkele van hun producten op een tentoonstelling in Leeuwarden. Links en rechts ketelpasteurisatie-apparaten, in het midden drie stempelpompen.

Van der Made & De Vries hebben heel wat containerauto's gebouwd, die voor de destructiebedrijven gestorven dieren ophaalden.

over goede en toegewijde vakmensen en de klanten plaatsten voldoende orders. Er zou eigenlijk uitgebreid kunnen worden. Waarom dus een fusie? Nergens voor nodig!
Zij die zo redeneerden zagen niet verder dan het moment van de dag. Bijlsma keek naar het perspectief van de komende jaren. Om in de toekomst, zoals hij die zag, te kunnen blijven bestaan en invloed te verwerven op nieuwe afzetmarkten, zou risico dragend kapitaal, operationele kracht en specialistische kennis van buiten moeten worden aangetrokken. Hij zag ook dat dit op de schaal van zijn bedrijf niet uitvoerbaar was, dat zijn financiële middelen daarvoor niet toereikend waren en dat zijn leeftijd en gezondheid het niet meer verantwoord maakten nog grote initiatieven te ontwikkelen.
Hij meende dat een fusie met Voltawerk, een in de productiesfeer verwant bedrijf, de beste oplossing zou zijn voor het voortbestaan van zijn bedrijf en dus voor de werkgelegenheid van het personeel. Want vooral dit laatste was de werkelijke achtergrond van zijn besluit om tot fusie over te gaan. Hij was -zonder dat onder woorden te brengen- dankbaar jegens degenen die zijn plan begrepen en steunden; de tegenstanders negeerde hij.
De misschien enige, maar in elk geval echte fout die hij in het fusiegebeuren heeft gemaakt was, dat deze stroeve en zeer zwijgzame man, die nauwelijks antwoord gaf op een vraag, niet in staat was de overwegingen die voor zijn besluit golden, te bespreken met het personeel. Wie het "waarom" van Bijlsma's handelen niet uit eigen inzicht kon begrijpen, zou van zijn schaarse woorden niet wijzer worden. Hierdoor ontstonden bij het personeel veel misverstanden.
De onderhandelingen tussen de Firma Van der Made & De Vries en de N.V. Voltawerk resulteerden in het aangaan van een fusie op 1 januari 1951. Voltawerk had toen omstreeks 80 personeelsleden en bij Van der Made & De Vries werkten er bijna evenveel. Met dit besluit had Bijlsma, die toen 62 jaar was, een streep gezet onder de zelfstandigheid van het bedrijf. "Zijn" bedrijf, zo voelde hij het, waaraan hij 32 jaar leiding had gegeven en de verantwoordelijkheid voor had gedragen. Hij wenste echter niet dat het hem, door het voor zich uit schuiven van beslissingen, nog tot een last zou worden en teleurstellingen zou bereiden. Dat zou hij niet kunnen verwerken, daarvoor was het hem te dierbaar geworden.
Toen op 1 januari 1951 de fusie voltrokken werd, verdwenen ook de oude namen Van der

Made & De Vries, die het bedrijf, sinds zijn oprichting, 34 jaar lang had gedragen. Ook de naam Voltawerk verdween. Het nieuwe bedrijf ging N.V. Volma heten. Op verzoek van Bijlsma werd de Raad van Commissarissen van de N.V. Volma, uitgebreid met K.J. Terpstra, sinds 1948 oud-directeur van de Coöp. Zuivelfabriek te Grouw. Hij werd geacht de representant te zijn van de Grouwster poot van Volma.
Bijlsma die directeur van Grouw en De Boer die directeur van Gorredijk bleef, hebben samen nog zes jaar de directie gevoerd. Maar aan het einde van 1957 moest Sytze Jelmers Bijlsma afhaken; zijn gezondheid gaf hem geen speelruimte meer. Op 18 december 1959 is hij te Grouw overleden. Hij was toen 70 jaar. De familie Bijlsma is na 1957 nog wel financieel bij het bedrijf betrokken gebleven (tot aan de VMF-periode, die in 1960 begon), maar haar aandeel zou voortaan als rentedragend vreemd vermogen door de Volma behandeld moeten worden.
In 1951 had "it izerfabryk" zijn oude en vertrouwde naam verloren. Na 1957 stond het ook niet meer onder leiding van en behoorde het niet meer in eigendom aan geboren en getogen Grouwsters. Het werk ging door, maar in de top van het bedrijf werd na 40 jaar voorgoed een hoofdstuk afgesloten.

De firmant Alle Hoekema besteedde het grootste deel van zijn tijd aan het onderhouden van contacten met opdrachtgevers en leveranciers van de firma. Maar soms ging hij ook op karwei, zoals hier naar de zuivelfabriek in Oosterzee. V.l.n.r. Gouke Deelstra, Alle Hoekema en vervolgens personeel van "it butterfabryk".

Bedarje mar Jeltsje!

Tegenwoordig heeft bijna iedereen een postgiro of bankrekening waarop het weekloon of maandsalaris wordt gestort, maar vroeger waren dat slechts enkelingen. In de tijd van de Firma Van der Made & De Vries werden zaterdags aan het einde van de werktijd de loonzakjes nog uitgereikt.

Van der Made bezocht elke vrijdag de Zuivelbeurs te Leeuwarden. Hij ging dan tevens naar de bank om drie briefjes van duizend gulden te halen. Weer terug in Grouw gaf hij die aan zijn boekhouder Gerrit Boorsma. Die moest er de volgende dag de lonen van betalen en in de loop van de komende week nog andere betalingen mee doen.

Maar wat moest Boorsma met drie briefjes van duizend gulden! Daar kon hij voor weeklonen van één tot dertig gulden niets mee beginnen. De oplossing die elke vrijdag werd toegepast was, dat hij zijn zeer jeugdige kantoorhulp, Sipke de Jong -een jongen van een jaar of vijftien- met de bankbiljetten naar het postkantoor stuurde om ze bij Jeltsje, die daar de zaken regelde, te wisselen voor handzamere betaalmiddelen. Bij het wisselgeld moest wel altijd een pakketje van tien briefjes van honderd gulden zijn.

Boorsma zou de drieduizend gulden vrijdagsavonds nooit achterlaten in de gammele brandkast op het kantoor: hij nam het geld mee naar huis, legde het onder zijn kussen en sliep er op.

* * *

Als Sipke de Jong met de volle geldtas van het postkantoor terug kwam werd het nog eens nageteld. Eigenlijk overbodig, maar zo gaat dat.

Eén keer echter was het mis. Hoe Boorsma en De Jong ook telden, ze kwamen niet tot f 3.000,00 maar tot f 3.100.00. De fout bleek in het pakje biljetten van honderd te zitten. Het waren er geen tien, maar elf!

Van der Made kwam op kantoor en hoorde wat er gaande was.

"No, zei hij, dan skilje wy it postkantaor en freegje Jeltsje of't sy even de kas opmeitsje wol. As wy hûndert gûne tefolle ha dan moat sy dy te min ha."

Maar tegen Jeltsje zei hij: "No is't wol wat Jeltsje. Jo hawwe Sipke hûndert gûne te min meijûn. Soene jo de kas efkes wolle opmeitsje om te sjen as jo dat jild ek oer ha?"

Jeltsje verkrampte van schrik. "Hoe kin dat no? Ik tel altyd sa sekuer!" Maar ze zou direct de kas opmaken en terugbellen.

De kas van het postkantoor was niet groot, dus haar telefoontje liet niet lang op zich wachten. Jeltsje had het niet meer, ze was helemaal orémus.

"Och hearken, schreide ze, och hearken noch ta, no is't wol wat! Ik ha ek hûndert gûne temin. Ik bin myn rie tenein! Ik doar..... ik..... ik..."

"Bedarje mar Jeltsje, zei Van der Made, bedarje mar. De saak is alhiel in order. Dy hûndert gûne, dy't jo te min ha, dy hawwe wy te folle. Sipke sil se dalik efkes by jo werombringe."

RIMPELS EN PLOOIEN VAN DE FUSIE

Met het ontstaan van de N.V. Volma in 1951, was de Firma Van der Made & De Vries geschiedenis geworden. Toen zes jaar later ook Bijlsma zich terugtrok, werd in de leiding van het bedrijf tevens de persoonlijke band met het verleden doorgesneden. Ir. Geert de Boer was de enige directeur geworden; "it izerfabryk" begon aan een nieuwe periode. Maar met de feitelijke en formele voltooiing in 1951 van de fusie waren uiteraard niet tegelijkertijd alle rimpels en plooien glad gestreken, die zo'n proces tussen twee bedrijven teweeg brengt. Dit gold vooral voor het bedrijf in Grouw, waarmee een grote meerderheid van het personeel zich sterk verbonden voelde.
"It izerfabryk" was door de jaren heen een traditioneel en vertrouwd element geworden in het Grouwster levenspatroon. Hoe sterk dit gevoel leefde bleek pas, toen de fusie met Voltawerk te Gorredijk aan de orde kwam. Ieder personeelslid begreep, dat hierdoor een deel van de zelfstandigheid en het eigene van het bedrijf verloren zou gaan. De bevoegdheden zouden in het vervolg gedeeld moeten worden met anderen, die buiten de dorpsgemeenschap van Grouw stonden en leefden. Dat die veranderingen emotionele gevoelens opwekten, ongeacht hoe men de fusie beoordeelde, lag voor de hand.
In het laatste deel van het vorige hoofdstuk werd reeds aangegeven dat een aantal personeelsleden nut en noodzaak van de fusie betwistten. Voor de volledigheid van de beeldvorming is het echter gewenst nog enige aandacht te schenken aan de voorstanders, die over de beste argumenten beschikten.
Een van de voorstanders was. S.K. de Jong (Sipke voor zijn vrienden). Van alle personeelsleden kon hij, behoudens Bijlsma, de omstandigheden waarin het bedrijf verkeerde en de mogelijkheden die het voor de toekomst had, het beste beoordelen. Zijn oordeel over de fusie, die voor beide bedrijven gewenst was, is niet zonder invloed geweest op de meningsvorming van het personeel.
In dienstjaren gerekend behoorde De Jong tot de alleroudste personeelsleden. Bij het aangaan van de fusie was hij reeds 30 jaar aan het bedrijf verbonden. Als 13-jarige jongen

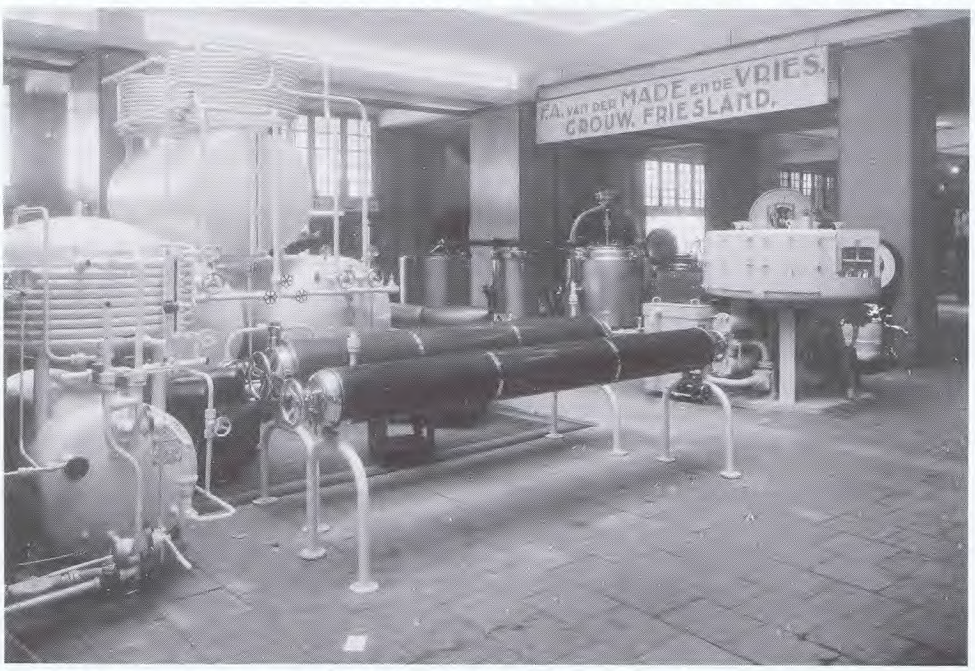

Stand op de Jaarbeurs waarschijnlijk in 1950. Links en achter absurptie-koelapparaten van Enkes te Voorburg, waarvan Van der Made & De Vries de vertegenwoordiging hadden. In het midden op de voorgrond een diepkoeler voor melk en room. Rechts een kleine ronde flessenspoelmachine de HA-O.

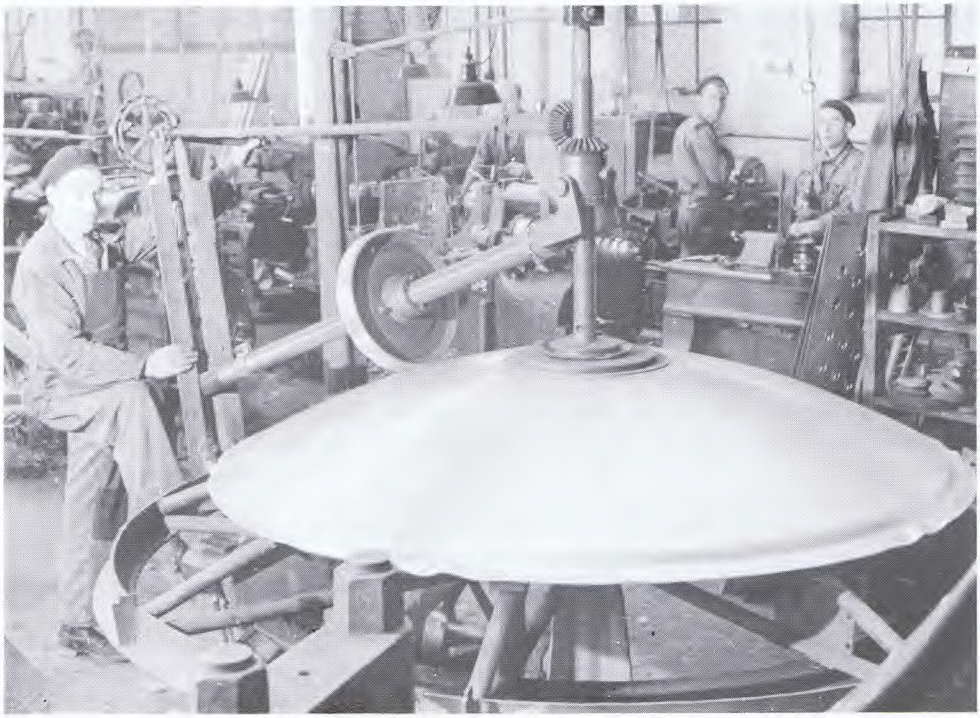

Johannes de Boer in 1950 achter de forceermachine. Hij maakt een bodem voor een aluminium opslagtank. Op de achtergrond v.l.n.r.: Ruurd Smit, Jappie Sikkema, Bouke de Boer.

was hij in 1921 als leerling en duvelstoejager begonnen. Nog geen half jaar later werd hij als hulpje van de werkplaats naar het kantoor gehaald om Gerrit Boorsma te helpen die op 1 juni 1921 als tekenaar en administratieve kracht was aangetrokken. Boorsma was toen 19 en Sipke 13 jaar!

Toen Boorsma in 1933 zijn ontslag nam om boekhouder te worden bij het G.E.B., schoof De Jong bijna vanzelfsprekend in de opengevallen functie. Hij was toen 25 jaar. In 1946 werd hij procuratiehouder van de firma, een functie die hij in feite al verscheidene jaren uitoefende.

Uit deze beknopte schets van zijn weg van krullenjongen tot procuratiehouder valt af te leiden, dat hij dit traject alleen kon begaan, indien hij,naast zijn kundigheden, het volstrekte vertrouwen had van Van der Made en De Vries eerst en van Bijlsma en Hoekema later.

Werken in een vertrouwenspositie betekent per definitie het ontvangen van informatie waarvan anderen verstoken blijven. Doordat De Jong in zijn functie achter de schermen van het bedrijf kon kijken, kende hij beter dan wie de sterke en zwakke kanten ervan en kon hij beter dan enig personeelslid het "waarom" achter de fusieplannen van Bijlsma beoordelen.

Bovendien kan er onder het personeel nauwelijks iemand zijn geweest, die beter dan hij wist hoezeer de krachten van Bijlsma al enige jaren gesloopt werden door de ziekte van Parkinson. Dat Bijlsma na de fusie nog zes jaar (samen met De Boer) directeur is geweest van de Volma, moet vooral gezien worden als een ere-saluut aan de man, die met zijn hele persoon en zijn geld "it izerfabryk" zoveel jaren had geleid en gedragen.

De Jong heeft het besluit van Bijlsma tot fuseren met Voltawerk, zowel voor als na de uitvoering ervan, ontelbare malen toegelicht en zo nodig verdedigd tegenover zowel het personeel als opdrachtgevers en leveranciers.

In het laatste deel van het vorige hoofdstuk is de kern van de zaak waarom het bij de fusie ging, in haar hoofdzaken aangegeven. Heel waarschijnlijk golden die hoofdzaken toen in ongeveer gelijke mate voor beide bedrijven.

Sipke de Jong was een man -zijn ietwat driftige natuur speelde daarin mee-, die zijn licht niet onder de korenmaat stak als hij overtuigd was een goede zaak te dienen. En die overtuiging had hij ten aanzien van de fusie. Hij heeft haar -bij sommige tegenstanders af en toe oproeiend tegen watervallen van emotioneel geladen wanbegrip- met zakelijke argumenten en vooruitziende blik verdedigd. Daarbij kon het een enkele keer wel eens recht voor zijn raap gaan, want dat lag in de aard van het beestje. Het belang van zijn houding is geweest, dat hij bij het personeel veel verkeerde beeldvorming van de werkelijkheid en gevoelsmatige weerstanden heeft voorkomen of weggewerkt.
In de laatste jaren die aan de fusie vooraf gingen, begon het steeds duidelijker te worden dat zich in de na-oorlogse maatschappij niet geringe veranderingen aan het voltrekken waren.
De periode van de grote schaarste, die direkt volgde op het einde van de oorlog in mei 1945, duurde niet zo lang. In haar ergste vormen begon zij in de loop van 1947 te eindigen. Het was een vreemde tijd, waarin de leveranciers van grondstoffen en materialen belangrijker waren dan de afnemers van eindproducten. De laatsten stonden op iedere stoep aan elke bel te trekken.
De Firma Van der Made & De Vries zat in de jaren 1945 t/m 1947 continu te springen om plaatijzer. De Jong heeft toen vele reizen naar de Hoogovens in IJmuiden gemaakt. Ook daar stonden de klanten voor ijzer en staal in de rij. Alle registers aan overtuigingskracht moesten dan worden opengetrokken om wat te bemachtigen. Meer dan eens heeft hij geprobeerd -en niet altijd zonder succes- het plaatijzer bij wijze van spreken in nog gloeiende toestand uit de walserij te IJmuiden weg te slepen.
Maar het tijdperk waarin iedereen die materialen of producten had aan te bieden de boventoon kon voeren en de afnemers rechtop moesten zitten en pootjes geven om wat te krijgen, was van beperkte duur. In 1947 begon een nieuwe periode, die van de grote schifting. De schaarste aan goederen was weliswaar nog niet verdwenen, maar zij begon minder nijpend te worden. De invloed van de klant werd weer groter en de machtspositie van de leverancier was aan het tanen; de zwakke broeders in de laatste categorie begonnen af te vallen. De klanten begrepen als eersten, dat de grote schifting was begonnen, de betrouwbaarheid van de onberekenbaarheid, de deskundigheid van het amateurisme en de continuïteit van de wisselvalligheid.

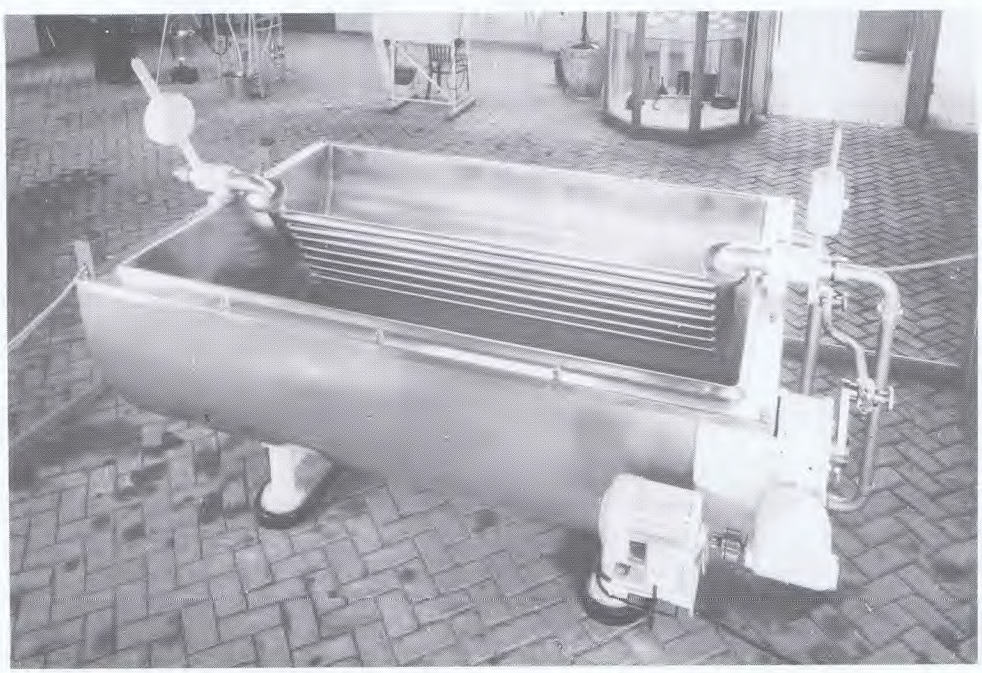

Roomrijper met binnenin de koeler en/of verwarmer. Foto uit 1950.

De strijd voor het verwerven van orders op basis van kwaliteit, betrouwbaarheid en concurrerend vermogen, deed weer zijn intrede. Duidelijk werd ook dat die strijd intensiever, in een sterker persoonlijk contact met de klanten en in een groter veld gevoerd zou moeten worden, dan voor de oorlog gebruikelijk was.
Deze symptomen van een veranderende maatschappij gingen ook "it izerfabryk" niet voorbij. Toen het voor De Jong niet meer nodig was nog vaak naar de Hoogovens te gaan, had de praktijkervaring inmiddels bewezen, dat deze reizen, waarbij onderweg niet zelden een klant werd bezocht, hun nut hadden. De accenten waren zich ongemerkt gaan verleggen van de leveranciers naar de klanten, waardoor een steeds groter deel van zijn tijd was gaan zitten in het reizen voor orderverwerving.
Hoekema deed dit werk ook, het werd "buitendienst" genoemd. Hij was er mee begonnen in 1942, toen hij zich uit de directie had teruggetrokken. Maar hij kon niet overal zijn waar het nodig was en dus moest De Jong steeds vaker bij de buitendienst inspringen. Niet zelden bleek dan, dat met dit reizende werk voor het bedrijf meer kon worden verdiend, dan met administratieve werkzaamheden op kantoor. Hij had daar trouwens voldoende geschoolde medewerkers om zijn afwezigheid op te vangen.

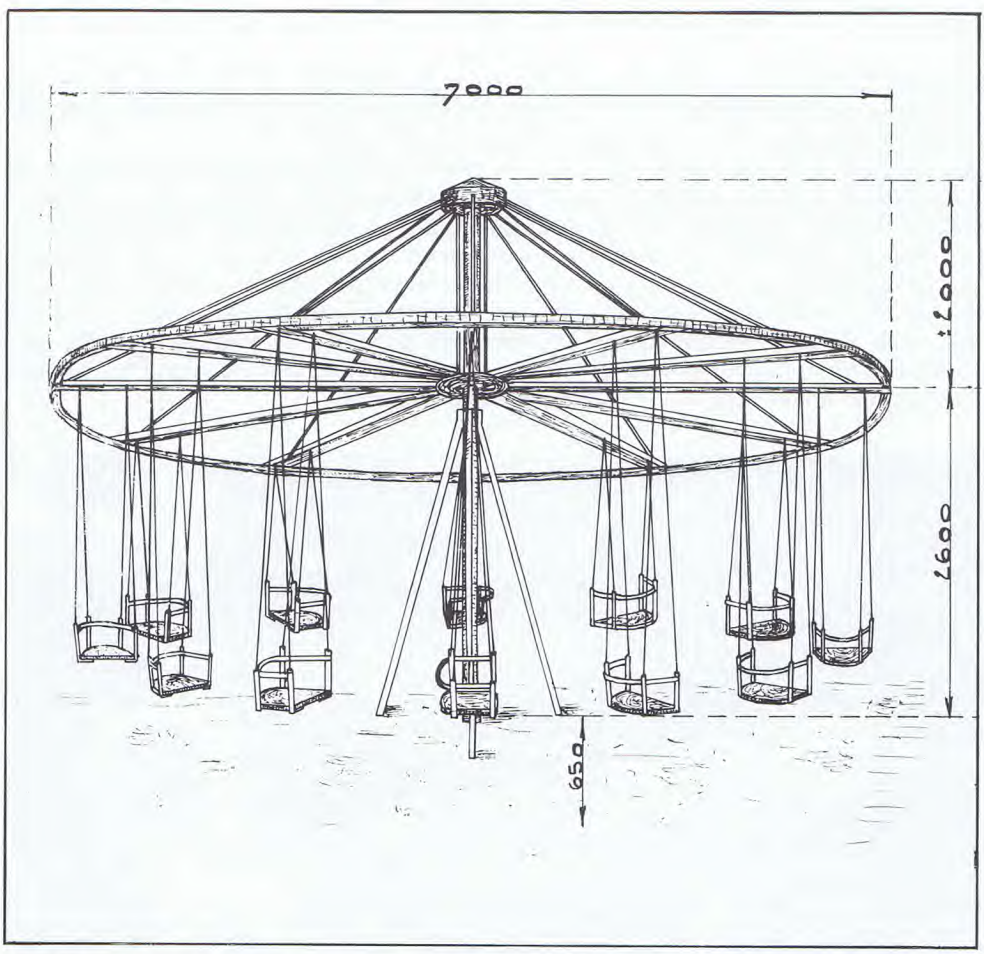

In de jaren van de grote economische wereldcrisis 1930-1940, kon de Firma Van der Made & De Vries niet kieskeurig zijn bij het verwerven van opdrachten. Zij begaf zich zelfs op het gebied van werktuigen voor kinderspeeltuinen: zweefmolens, draaimolens, Turkse molens, familieschommels, wiptoestellen etc. Deze zweefmolen, bestemd voor een speeltuin in Friesland, werd in november 1931 door Bouke van der Made getekend. Tot 1934 was hij de enige tekenaar van de firma.

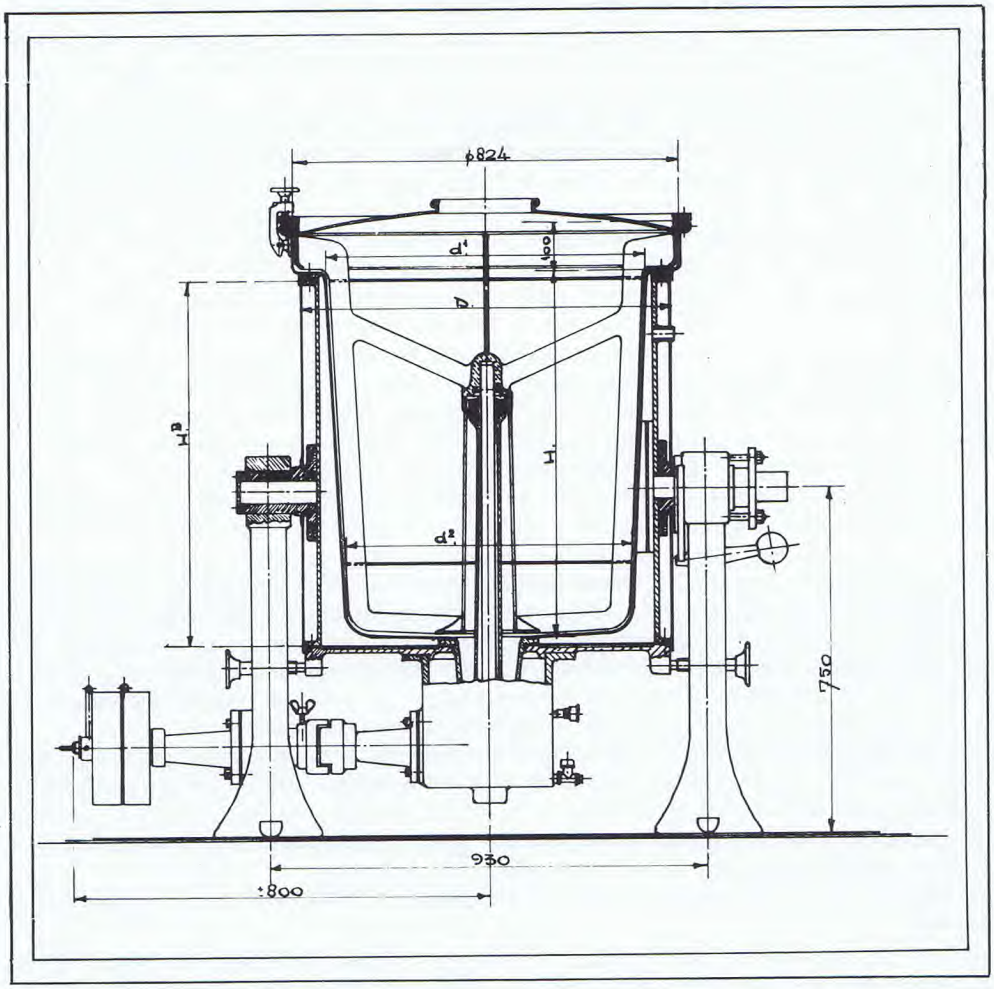

Een pasteuriseer-apparaat voor room of melk, dat door Van der Made & De Vries in vijf verschillende capaciteiten werd geleverd. Aanvankelijk van vertind koper, later van roestvrij staal en met riemschijfaandrijving. Ook deze tekening (van Bouke van der Made, december 1938) diende als toelichtende illustratie bij een offerte.

Een van de gevolgen van de fusie was, dat in de kantoorwerkzaamheden verschuivingen begonnen op te treden. Een omvangrijk deel van de bedrijfsadministratie, dat niet tot het dagelijks te verrichten werk behoorde, werd geleidelijk verplaatst naar het kantoor te Gorredijk, waar sinds het terugtreden van Bijlsma de directie was gevestigd. Omstreeks 1954 was dit proces voltooid.
Voor De Jong, hoewel hij zowel formeel als in feite nog hoofd van de boekhouding en administratie was, brachten deze veranderingen nauwelijks wijziging in zijn werkzaamheden. Zijn tijd werd reeds voor het overgrote deel in beslag genomen door de buitendienst. Hij had ook de taak van Van der Made, die sinds zijn afscheid in 1929 iedere vrijdag de Zuivelbeurs te Leeuwarden voor het bedrijf bezocht, al enige tijd overgenomen.Zijn opvolger in de boekhouding en administratie werd Jan Beeksma, die De Jong al geruime tijd had vervangen en bewezen had de leiding van het kantoor volkomen te beheersen.
Bovendien besloot ook Hoekema in 1955 een streep onder zijn activiteiten te zetten. Na zijn terugtreden als firmant in 1942 had hij nog dertien jaar in de buitendienst gewerkt. Hij was nu 77 jaar; het was genoeg geweest.

Dit besluit en het verdwijnen van de administratieve werkzaamheden uit Grouw leidden er vrijwel automatisch toe, dat De Jong zich voortaan uitsluitend zou gaan bezighouden met de buitendienst. Hij is in die functie werkzaam gebleven tot de laatste dag voor zijn pensionering op 19 maart 1973.

Een van de belangrijke doeleinden die Bijlsma en De Boer bij de fusie nastreefden, was het versterken en verbreden van de industriële capaciteit van de twee bedrijven. Naar de maatstaven van "it izerfabryk" kreeg het door het samengaan voor het eerst de beschikking (in Gorredijk) over een ontwerp- en constructiebureau met theoretisch geschoold personeel. Dat was belangrijk, want in Grouw moest te uitsluitend gewerkt worden op basis van de vindingrijkheid die voortvloeide uit een in de praktijk geschoold vakmanschap. Dat is wel een goede, maar geen volledige basis voor een bedrijf.

Vanaf zijn oprichting in 1917 tot de fusie in 1951 had de Firma Van der Made & De Vries onder leiding gestaan van mensen, die door de praktijk waren gevormd. Van der Made, De Vries, Bijlsma en Hoekema hadden geen andere basis-opleiding gehad dan de lagere school. Het waren self-made mensen, harde werkers, aanpakkers en vaklui. Het is niet waarschijnlijk dat zij de betekenis inzagen van een theoretisch geschoolde benadering van de constructieve en technische vraagstukken die zij moesten oplossen. Zij hebben althans niet laten blijken in overeenstemming met een dergelijk inzicht te willen handelen. Het is ook mogelijk, dat hun zuinigheid hen op dit terrein parten heeft gespeeld. Wellicht konden zij niet inzien, dat de kosten van technisch hoger gevormd personeel, door de revenuen ervan overtroffen zouden worden. Hun zuinigheid bleek ook uit de soms gebrekkige uitrusting van het bedrijf met gereedschappen en machines. Een oude machine die nog werkte, vervangen door een nieuw en beter model, dat sneller en zuiverder werkte, werd te lang uitgesteld. En de gereedschappen, waarmee de monteurs en de mensen in het bedrijf moesten werken, konden in kwaliteit en verscheidenheid de vergelijking met de uitrusting van andere bedrijven niet doorstaan.

De vindingrijkheid in de praktijk en het vakmanschap die in Grouw ruimschoots aanwezig waren, werden in hun betekenis als basis voor het technisch vermogen van een bedrijf wellicht overschat; in elk geval misten zij de noodzakelijke steun en aanvulling van het theoretisch geschoolde denken en ontwerpen van een constructiebureau, dat zijn ideeën in overleg met de praktijk , in werktekeningen kan vertalen.

Verder dan het in dienst nemen van enkele tekenaars is de leiding van Grouw nooit gegaan.

Grouw kon als kleine metaalindustrie heel wat, maar bij ingewikkelde projecten bleek het soms, dat het juist niet dat laatste stukje technologische kennis in huis had, dat nodig is voor een succesvolle afronding van het nieuw ontworpen product en voor het op een afstand houden van de concurrentie.

Een voorbeeld daarvan is de Rijdende Melk Ontvangst (R.M.O.) geweest, waarvan het Grouwster bedrijf een der eerste ontwerpers en producenten was.

Heel simpel gesteld was een R.M.O. een vrachtauto waarop een melktank met een zuigpomp was geplaatst. Voor de veehouders was de R.M.O. van veel belang, want dan hoefden zij hun melkbussen niet meer naar de weg te brengen. Het werd zelfs mogelijk die af te schaffen en te vervangen door een vaste melktank op de boerderij. De R.M.O. kwam op het erf de bussen of de tank leegpompen. Die tanks waren toen heel wat eenvoudiger installaties dan tegenwoordig.

Johannes Smit, een van de beste vakmensen die "it izerfabryk" heeft gehad, heeft een grote invloed gehad op de ontwikkeling van de R.M.O.

Het werd een product dat wijde belangstelling trok. In principe was het een zeer goed product, dat van veel betekenis zou blijken te zijn voor de melkveehouders en zuivelfabrieken en dat een grote ontwikkeling heeft ingeleid in het melkvervoer van boerderij naar fabriek.

Met de D.A.F.-fabriek werd een overeenkomst gesloten voor de installatie van tanks van 4.000 tot 6.000 liter op het chassis van D.A.F.-trucks.

Echter, het eerste type maken dat in de praktijk redelijk functioneert, zij het met zo nu en dan optredende storingen, is één ding. Een geheel andere zaak is het proto-type door constructieve verbeteringen en technische verfijningen tot een succesvol product te ontwikkelen en vervolgens een efficiënte productiemethode te ontwerpen. Voor dit

Schiphol was en is een aantrekkelijk gegeven voor personeelsreisjes. Zo dacht de personeelsvereniging van de Firma Van der Made & De Vries er ook over. Op 19 juni 1949 was onze nationale luchthaven haar reisdoel. Ter gelegenheid daarvan werd natuurlijk ook de klassieke foto gemaakt van "Het gezelschap voor een van onze grote en moderne verkeersvliegtuigen". Op de foto v.l.n.r.: 1. Bouke van der Made, 2. ?, 3. Anna Bijlsma-de Boer, 4. Fetsje Okkema-Bruinsma, 5. Freerk Stenekes, 6. Sipke de Jong, 7. Aafke Kuipers-van der Veen, 8. Egbert Kuipers, 9. Etie Stenekes-Ferwerda, 10. Trijntje de Jong-Bokma, 11. Harm Hofstra, 12. Teatske de Jong-Postma, 13. ?, 14. Jan Stroop, 15. Henk de Jong, 16. Gooitske Stroop-Akkerman, 17. Eelkje Tiekstra-de Vries, 18. Iefke Kooistra, 19. Sybren Visser, 20. Jan Boukes van der Made, 21. Fokke Sytema, 22. Alle Hoekema, 23. Ruurd Smit, 24. Gerben Stenekes, 25. Durkjen Stenekes-Wagenveld, 26. Wiebe de Vries, 27. Jan van der Schaaf, 28. Roel Tiekstra, 29. Tjerk van Dijk, 30. Froukje Smit-Suierveld, 31. Johannes Smit, 32. Sytse Bijlsma, 33. Tietje van Dijk-Kalsbeek, 34. Taapke Smit-Lootsma, 35. Albert Vollema, 36. Lise Schaafstal, 37. Antje Roodbergen-Lamsma, 38. Tjitte Bijlsma, 39. Fokke Roodbergen, 40. Jan Deelstra Gzn., 41. Hidde de Wal, 42. Jacob Schuurmans, 43. ?, 44. Wietse Roodbergen, 45. Setske Schuurmans-de Jong, 46. ?, 47. Aafke de Vries-Epema, 48. Martsen Hylarides-Pijl, 49. Fokke de Vries, 50. Jan de Boer, 51. Jappie Sikkema, 52. Gerben de Groot, 53. Iebeltje de Groot-Wijbenga, 54. Anne Hylarides, 55. Minne Renia, 56. Pieter Hogewerf, 57. Lambertus Tonkens.
Zittend: 58. Bootje Vollema-Boonstra, 59. Hinke van der Made-de Jong, 60. Akke van der Schaaf-Dijkstra, 61. Hiltje de Vries-Oostwoud, 62. Sytske Nakken-van der Pol, 63. Sijbrigje Deelstra-Tasma, 64. Fokeltje Schaafstal-Hoitsma, 65. Vogeltje Bijlsma-Atema, 66. Richtje de Boer-de Jong, 67. Klaske Sikkema-van der Berg, 68. Aukje Visser-Hoekstra, 69. Sipke Visser, 70. Willemke Hogewerf-Veenstra, 71. Harm Okkema.

noodzakelijke vervolg op het in beginsel geslaagde initiatief, mist een uitsluitend praktisch geschoold vakmanschap de vereiste bijdrage van theoretisch gevormde medewerkers. Grouw bezat die helemaal niet en Gorredijk in onvoldoende mate. Maar de concurrentie had die wel in huis.
Hoe intensief Grouw en Gorredijk ook samenwerkten, niet voorkomen kon worden dat de ontwikkeling te lang duurde. De concurrentie kreeg een steeds grotere voorsprong op de afzetmarkt, zodat voor de Volma de commerciële aantrekkelijkheid van de R.M.O. verloren ging. De betere en veelzijdiger productietechnieken van anderen hadden haar overvleugeld.
Na de fusie veranderde er aanvankelijk weinig in Grouw en Gorredijk. Voorlopig bleven beide bedrijven hun eigen producten maken. Voor Grouw waren dat melk- en roomtanks voor transport en voor opslag in de fabriek. In het laatste geval konden ook de daarbij behorende complete leidinginstallaties voor stoom, water en melk worden geleverd en aangelegd. Ook werden grote tanks gemaakt waarin zware stookolie werd opgewarmd.
Een belangrijk en kwalitatief uitstekend product bleef de reeds jaren in productie zijnde half-automatische flessenspoelmachine, die in vier types werd geleverd: de HA-0 met een capaciteit van 600-900 flessen per uur; HA-2 900-1.200 flessen, HA-3 1.350-1.800 flessen en HA-4 1.800-2.400 flessen per uur. Het waren machines waarbij de flessen nog met de hand ingezet en uitgepakt moesten worden.
Het is de opvolgster van deze machine geweest, met automatische in- en uitvoer van de flessen, die een van de eerste nieuwe producten was, die een paar jaar na het begin van de Volma-periode in Grouw tot ontwikkeling kwam.
Van deze volledig geautomatiseerde flessenspoelmachine zou echter maar een klein aantal worden gemaakt. Want toen de productie ervan in de jaren 1960-1961 goed op gang begon te komen, stonden er dingen te gebeuren, die de positie van de Volma, in het negende jaar van haar bestaan, aanzienlijk zouden wijzigen.

Vermoedelijk een foto van de Jaarbeurs. Op de voorgrond een buizenpasteur-regeneratief, rechts een papketel en links een sterilisatieapparaat.

Oepke

Oepke was niet zo jong meer toen hij bij de Firma Van der Made & De Vries kwam. Hij heeft er ook niet lang gewerkt, een jaar of vijf misschien. Toen ging hij zomaar dood.
Hij was wel op de lagere school geweest, maar waarom dat nodig was heeft hij nooit begrepen. Hij is namelijk nimmer van plan geweest iets te ondernemen met de kennis, die men hem daar probeerde bij te brengen. Hij had wel geleerd zonder haperen tot dertig te tellen, dat vond hij zijn belangrijkste stuk kennis en het was hem ook genoeg. Want waarom zou hij verder leren tellen? Dat hij ooit meer dan dertig gulden per week zou verdienen, heeft hij nooit verwacht. Dus..... hy woe mar sizze...
Dat hij nauwelijks lezen kon vond hij niet belangrijk. Wie wat wil weten kan het ook wel vragen. Schrijven behoorde evenmin tot zijn opvallende kundigheden. De letters van het alfabet had hij overigens aardig in zijn hoofd en de cijfers van 1 tot 10 kon hij zonder nadenken op papier zetten. Maar hoeveel uren een dag had en hoeveel dagen een jaar, dat waren zaken die hij niet van belang vond.

* * *

Het huwelijk had hem nooit aangesproken. Hij had als dekknecht op een binnenschip gevaren, was bij de boer geweest en op een steenfabriek, had in een kaaspakhuis en op een zuivelfabriek gewerkt en op zekere dag kwam hij terecht bij "it izerfabryk". Hij deed er eenvoudig werk: de rommel opruimen, de tonnetjes leeg- en schoonmaken, handlangen, vegen en dat soort dingen.
Oepke was op zijn manier heel secuur. Wat hij deed, deed hij doorgaans goed. Hij zou er nooit de kantjes aflopen. Hij was ijverig en gewillig. Een zwijgzaam en bedeesd mannetje, met een verlegen glimlach die in zijn gezicht gebeiteld leek. Ontwapenend en goedaardig in heel zijn doen en laten. Hij ging altijd verpakt onder een vette pet, in een kleurloze kiel en een slobberbroek met veel te lange pijpen waarin zijn klompen verscholen waren.
Van bepaalde werkzaamheden moest hij de uren bijhouden. Dat vond hij een moeilijke klus; want vlot tot dertig kunnen tellen is toch iets anders dan uitrekenen hoeveel uren er b.v. liggens tussen 's morgens half negen en 's middags drie uur met aftrek van anderhalf uur schafttijd.

* * *

In een zeer drukke periode moest op een zaterdag tot heel laat in de avond worden gewerkt. Het was echter noodzakelijk, dat 's maandagsmorgens de werkplaats schoon en opgeruimd zou zijn. Oepke zou op de tussenliggende zondag daarvoor zorgen.
Secuur als altijd en om zoveel mogelijk tijd te hebben, begon hij in de nacht van zaterdag op zondag om klokke twaalf aan zijn klus. Hij had een baal brood en een blauwe kruik met koffie meegebracht; geen tijdverlies dus door thuis te gaan eten.
Oepke kreeg de zaak keurig voor elkaar. Op het moment dat de klok zondagsnachts twaalf uur sloeg, kwam hij weer thuis.
's Maandags werd hem menige veer in zijn broek gestoken voor de keurige opgeruimde werkplaats.
"Hoefolle oeren hast der mei dwaande west?", wilde Van der Made uit belangstelling weten.
Oepke vertelde hoe hij zonder onderbreken van middernacht tot middernacht had gewerkt.
"Tsjonge jonge", riep Van der Made bewonderend, "in hiel etmel dus! Dat moast wol even opjaan bij de boekhâlding."
Oepke vond een snipper papier, leende een stompje potlood en schreef: In etmal sondag gewerk 26 oere.
"Tsjonge Oepke", zei de boekhouder toen hij het papiertje aanpakte, "wat fertelst my no! Fersinst dy net? In etmel hat dochs gjin 26 oere...!"
"No't jo it sizze", zei Oepke, "da kin bêst sa wêze. Doch der dan mar ien ôf."

Firma VAN DER MADE & DE VRIES

GROUW (Fr.)

FABRIEK VAN ZUIVELWERKTUIGEN

MELK- EN ROOMBASSINS

VAN SPECIAAL HARD GEWALST ROODKOPER

Advertentie uit omstreeks 1935.

VROEGER GING HET WEL ANDERS!

Andere tijden andere zeden. Dat geldt voor iedereen en alles, voor mens en bedrijf. Het reilen en zeilen van de Firma Van der Made & De Vries, opgebouwd en geleid door self-made mensen die alleen de lagere school hadden doorlopen, is geschiedenis geworden. De ambachtelijke productiewijze waarbij één man een compleet werkstuk maakte, is vervangen door de fabrieksmatige productie, waarbij één man een bepaald onderdeel van een werkstuk maakt.
De kroontjespen, die de eerste boekhouder van "it izerfabryk" gebruikte, is vervangen door de computer van VMF-Stork. In enkele minuten kan zo'n vermaledijd rekentuig een gespecificeerd maandoverzicht uit zijn muil laten rollen. Kleine bedrijven konden rondom de jaren twintig -vergeleken bij thans- nog met een simpele bedrijfsadministratie en boekhouding volstaan.
Zo werd Gerrit Boorsma op 1 juni 1921 door Van der Made & De Vries als tekenaar aangetrokken, maar hij moest tevens administratief werk doen. Boorsma was toen 19 jaar. Hij kreeg er een kantoorhulpje bij, de dertienjarige Sipke de Jong, die daarvoor uit de werkplaats werd gehaald, waar hij enige maanden eerder als leerjongen was begonnen. Twee "administrateurs" dus, waarvan de een nog jonger was dan de andere, dat was het volledige kantoorpersoneel van de Firma Van der Made & De Vries, waar toen ongeveer 30 mensen werkten. Hun beider kennis van bedrijfsadministratie bijeen gevoegd, vertegenwoordigde geen indrukwekkend niveau van deskundigheid. Maar dat hoefde in de eenvoudige omstandigheden van die jaren niet onmiddellijk tot een ramp te leiden. Het ging zelfs goed, want hoe jong en onervaren ook, het waren twee pientere en ijverige knapen die te vertrouwen waren en zich vastbeten in de opgedragen taak.
De boekhouding werd in die begin-jaren door de firmanten, voor zover mogelijk, zelf bijgehouden. Het dikste boek op kantoor werd het "grootboek" genoemd. Het kantoor was niet meer dan een hokje in de werkplaats op 1½ meter hoogte boven de vloer. Op de achtergrond hadden zij een externe accountant staan, die tweemaal per jaar de boekhouding controleerde en ook de balans met winst- en verliesrekening samenstelde.
Gerrit Boorsma, geboren in 1902, was bij de Firma J. en H.W. van der Ploeg, de brandspuiten- en brandkastenfabriek aan de Stationsstraat, als leerling op de tekenkamer begonnen. Hij was toen dertien jaar en kreeg, wat alle leerlingen kregen, 75 cent per week. Toen het bedrijf in 1917 naar Apeldoorn verhuisde, ging hij aanvankelijk mee. Hij kwam in een kosthuis, kreeg echter heimwee en keerde, mede ten gevolge van familie-omstandigheden, enkele maanden later weer terug naar Grouw. Hij kwam als leerling-bankwerker bij Van der Made & De Vries, bleef daar tot medio 1919 en ging toen als leerling-tekenaar naar het Provinciaal Electrisch Bedrijf te Leeuwarden. Inmiddels volgde hij op de M.T.S. (nu vergelijkbaar met H.T.S.) de zaterdagmiddagcursussen (van 13.30 tot 21.00 uur!) voor technisch tekenaar.
Op verzoek van Van der Made & De Vries keerde hij op 1 juni 1921 weer terug naar "it izerfabryk", maar nu in de dubbele functie van tekenaar en verzorger van de administratieve werkzaamheden.
Zowel Van der Made als De Vries begrepen heel goed, dat de ondergrond van hun twee "bedrijfsadministrateurs" niet bestond uit een overmaat aan vakkennis. Zij drongen er daarom bij Boorsma op aan, een cursus boekhouden te gaan volgen. Dat gebeurde en in 1925 haalde hij het diploma. Gewapend met de aldus vergaarde kennis kon hij dat jaar de eerste balans met winst- en verliesrekening opmaken, zonder tussenkomst van de externe accountant. Pas in het achtste jaar van zijn bestaan beschikte het bedrijf dus over de mogelijkheid zijn volledige bedrijfsadministratie door eigen krachten te laten verzorgen.
Korte tijd daarna, in 1926, werd Boormsa ontheven van zijn werk als tekenaar. Hij kreeg een aparte kamer om zich met Sipke de Jong geheel aan de boekhouding en administratie te kunnen wijden.
Door deze wijziging in de werkverdeling viel er een gat op de tekenkamer (nou ja, tekenkamertje). Dat gat werd gevuld op de improviserende manier die bij "it izerfabryk" wel vaker werd toegepast.
Op 26 augustus 1925 was n.l. Bouke van der Made (een "omkesizzer" van de baas) als

jongste bediende op kantoor gekomen. Maar toen Boorsma in 1926 de tekenkamer volledig verruilde voor het kantoor werd Van der Made op zijn plaats achter de tekentafel gezet. Op dat moment was de zeventienjarige Bouke nog een volkomen blanke ziel op het terrein van technisch tekenen. Maar hij toog onmiddellijk naar een winteravondcursus, die door het Nut voor het Algemeen in Grouw werd georganiseerd en waarop ook technisch tekenen werd onderwezen. En vooral: hij beet zich met koppige volharding in het tekenwerk.
Zijn eerste jaar op de tekenkamer stond Van der Made nog onder leiding en controle van Boorsma, maar daarna moest hij bewijzen dat hij alleen kon zwemmen zonder te verdrinken.
Gedurende de eerste jaren waarin hij als enige de tekenkamer bemande was het tekenwerk nog niet zo ingewikkeld. Het bestond hoofdzakelijk uit maatschetsen voor eenvoudige werktuigen. Het grote tekenwerk -als het b.v. complete installaties betrof voor zuivelfabrieken-, werd in die periode nog geleverd door de technische diensten van de twee grote zuivelbonden, de Algemene Nederlandse Zuivelbond F.N.Z. en de Bond voor Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland. Deze diensten voerden ook vaak de directie over het inrichten van zuivelfabrieken.
Een kleine tien jaar is Bouke van der Made de enige, volledig met tekenwerk belaste man op het bedrijf geweest. Pas in 1934 werd een tweede tekenaar aangesteld.
Evenals Boorsma, ging ook Sipke de Jong in Leeuwarden avondcursussen volgen voor boekhouden en bedrijfsadministratie. Hij heeft dat zes jaar gedaan. Toen Boorsma in 1933 als boekhouder vertrok naar het Gemeentelijk Electriciteits Bedrijf van Idaarderadeel [1]), werd zijn functie bij Van der Made & De Vries door De Jong overgenomen, die in 1946 tot procuratiehouder zou worden benoemd.
De Firma Van der Made & De Vries heeft altijd een goede naam gehad bij haar personeel en de vakbeweging. Toen de afdeling Grouw van de Algemene Nederlandse Metaalbewerkersbond in 1950 haar 25-jarig bestaan vierde, liet zij van het bedrijf een uitvoerige fotoreportage maken, die in een album aan de eigenaar/directeur, Sytze Jelmers Bijlsma, werd aangeboden. Het was tekenend voor de goede verhouding van deze zeer gesloten en stroeve man met zijn personeel en de vakbeweging. Tussen hem en de vakbond is altijd een goed en open overleg geweest over de vaststelling van lonen en arbeidsvoorwaarden.

Zijn goede sociale signatuur had het bedrijf al aanstonds gekregen van zijn oprichters Jan Boukes van der Made en Tjitze Sjoerds de Vries. Hoe zuinig zij en hun opvolgers Bijlsma en Hoekema ook waren (vooral Bijlsma) wanneer het uitgaven betrof voor machines en werktuigen voor het bedrijf of de uitrusting met gereedschappen voor de monteurs -op karwei moesten die soms gereedschap van anderen lenen-, op het stuk van de lonen zijn zij nooit karig geweest. Hun uurlonen lagen altijd dicht tegen en waren vaak gelijk aan die van de grote metaalbedrijven in Amsterdam. Het was een van de oorzaken dat de firma steeds vakbekwaam personeel kon krijgen dat er lang werkzaam bleef. De beste vaklieden verdienden in de jaren 1925-1930 reeds 60 cent per uur, dat was f 28,80 per week! Een zeer hoog loon voor die jaren.
Van de Grouwsters, die met de brandspuiten- en brandkastenfabriek van Van der Ploeg in 1917 naar Apeldoorn waren verhuisd, zijn er heel wat met graagte teruggekomen als zij bij "it izerfabryk" werk konden krijgen. Die drang terug naar "it âlde sté", zal in de eerste plaats wel heimwee naar "it heitelân" en met name Grouw zijn geweest, maar in de tweede plaats waren het toch ook de lonen en de werksfeer die aantrekkingskracht uitoefenden. En toch stond de Firma Van der Ploeg bepaald niet als krenterig te boek. Maar wat verdiensten en werkomstandigheden betrof gold als algemene opvatting, dat Van der

[1]) Idaarderadeel heeft van 1911 tot 1952 een eigen electriciteitsbedrijf gehad. Het werd in 1911, met drie woningen voor de machinisten, te Grouw gebouwd en in december van dat jaar in gebruik genomen. Tijdens de eerste wereldoorlog werd in de loop van 1917 -ten gevolge van het torpederen door Duitse onderzeeboten van schepen van neutrale landen- de invoer van motorbrandstof voor Nederland zo moeilijk, dat voor de twee dieselmotoren van de centrale te Grouw geen brandstof meer beschikbaar kon worden gesteld. Vanaf het transformatorstation te Wirdum werd toen een hoogspanningsleiding naar de centrale te Grouw aangelegd. Het productiebedrijf werd distributiebedrijf, dat de stroom betrok van het P.E.B. te Leeuwarden. De overeenkomst tot stroomlevering eindigde per 1 januari 1952, met als gevolg dat het gemeentelijk bedrijf overging naar het P.E.B.

Made & De Vries het beste bedrijf was en Van der Ploeg direct daarna kwam. Halbertsma en andere bedrijven stonden een heel stuk lager genoteerd. De weeklonen waren bij Van der Made & De Vries doorgaans vijf tot zes gulden hoger dan bij Halbertsma.
Het waren echter niet alleen de goede lonen waarvoor het bedrijf bekend stond. De Firma Van der Made & De Vries liet haar personeel, d.w.z. de volledig vakbekwame mensen, ook delen in de bedrijfsresultaten. Reeds enkele jaren na de oprichting werd -zonder daartoe door iets of iemand verplicht te zijn geworden- voor deze groep een winstdeling ingevoerd. De uitkering ervan vond steeds plaats op Nieuwjaarsdag. De groep van tien tot vijftien vakmensen, die voor de winstuitkering in aanmerking kwam, ging dan 's morgens naar kantoor om de envelop-met-inhoud in ontvangst te nemen. De inhoud was niet voor iedereen gelijk, maar hield verband met positie, verantwoordelijkheid, leidinggeven, vakkennis, toewijding, werktempo enz. van het betrokken personeelslid. Al deze kwaliteiten werden door de firmanten op het handje gewogen en het gewicht daarvan bepaalde voor elk de inhoud van de envelop, die over het algemeen varieerde van f 250,00 tot f 500,00. Geen geringe bedragen voor arbeiders in de jaren rondom 1925.
De winstdeling werd beëindigd in 1929. In dat jaar richtte de firma een Stichting Pensioenfonds op met een door het bedrijf gestort startkapitaal van f 30.000,00. De firmant Alle Catharinus Hoekema had de concept-statuten ontworpen. Het fonds, dat los stond van het bedrijf, werd ondergebracht bij de Algemene Friese Levensverzekering Maatschappij te Leeuwarden. De premie werd vastgesteld op 62 cent per week, waarvan het bedrijf en de werknemers ieder 31 cent betaalden. Wie zijn volledige pensioenjaren (40) haalde, ontving op zijn 65ste jaar een pensioen van f 18,00 per week.
Pensioenfondsen van kleine bedrijven in de metaalindustrie waren in die jaren nog

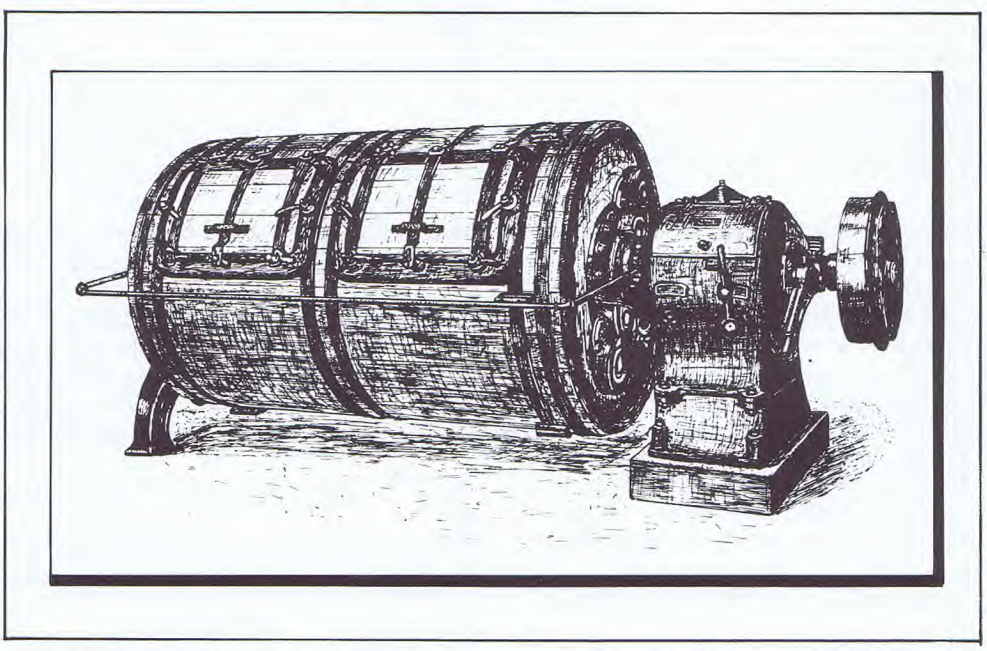

In de map met oude tekeningen van "it izerfabryk" worden ook dit soort merkwaardige schetsen aangetroffen. Zij stammen uit de tijd dat de firma nog niet beschikte over foto's of geïllustreerde folders om haar producten bij de zuivelfabrieken aan te prijzen. Dit gemis werd dan ondervangen door de technische tekenaar van het bedrijf een perspectief tekening van het product te laten maken. Daarvan werden dan weer blauwdrukken gemaakt, die bij de offertes aan belangstellenden werden ingesloten. Deze tekening van Bouke van der Made stamt uit januari 1931. Het is een karnkneder voor de boterbereiding van Deens fabrikaat, waarvoor Van der Made & De Vries als vertegenwoordigster optrad.

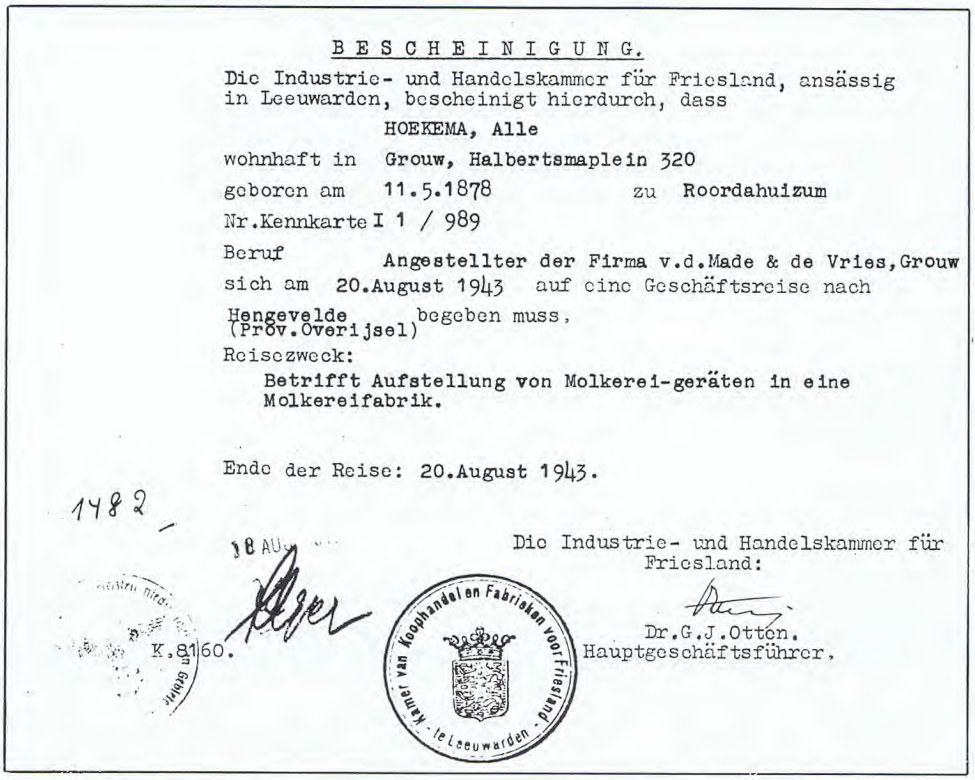

B E S C H E I N I G U N G.

Die Industrie- und Handelskammer für Friesland, ansässig in Leeuwarden, bescheinigt hierdurch, dass

HOEKEMA, Alle

wohnhaft in Grouw, Halbertsmaplein 320

geboren am 11.5.1878 zu Roordahuizum

Nr.Kennkarte I 1 / 989

Beruf Angestellter der Firma v.d.Made & de Vries, Grouw

sich am 20.August 1943 auf eine Geschäftsreise nach

Hengevelde (Prov.Overijsel) begeben muss,

Reisezweck:

Betrifft Aufstellung von Molkerei-geräten in eine Molkereifabrik.

Ende der Reise: 20.August 1943.

1482

18 AUG

K.81160.

Die Industrie- und Handelskammer für Friesland:

Dr.G.J.Otten,
Hauptgeschäftsführer.

Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Friesland - te Leeuwarden -

Bescheinigung. Als Hoekema in de oorlogsjaren voor het bedrijf op reis moest moest hij, onder goedkeuring van de Duitse bezetters, toestemming hebben van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Friesland.

uitzonderingen. Van der Made & De Vries behoorden op dit terrein tot het kleine groepje voortrekkers in Nederland, dat vele andere bedrijven genoodzaakt heeft hun voorbeeld te volgen.

Kort na de oorlog, in 1946, besloot Bijlsma jaarlijks een bepaald percentage van de bedrijfswinst te bestemmen voor verdeling onder het personeel. Het geld zou niet worden uitbetaald, maar als rentedragend vermogen in het bedrijf blijven. Het bedrag waarop elk personeelslid recht zou krijgen, zou voor hem op een persoonlijke rekening worden verantwoord. Uitbetaling zou niet eerder gevergd kunnen worden dan bij pensionering of vertrek uit het bedrijf op andere gronden.

De bedoeling van Bijlsma was via de winstdeling het personeel gelegenheid te bieden financieel deelgenoot van het bedrijf te worden.

Het plan heeft slechts een levensduur van vijf à zes jaar gehad. De oorzaak daarvan is onbekend gebleven, maar de bedragen die inmiddels op de personeelsrekeningen waren bijgeschreven, zijn volledig uitbetaald.

Van der Made, De Vries, Bijlsma en Hoekema waren geen figuren, die het voor hun privé-behoeften in financieel opzicht breed lieten hangen. Ook tegenover zichzelf waren zij zuinig. Het grootste deel van hun inkomen ontvingen zij uiteraard uit de bedrijfswinst, die eenmaal per jaar werd uitgekeerd. En na hun vertrek als firmant kregen zij nog inkomsten uit de opbrengst van hun financieel aandeel in het bedrijf.

Vooruitlopend echter op de jaarlijkse winstuitkering, ontvingen zij iedere week een voorschot van f 35,00. Daarin schijnt in de loop der jaren nooit verandering te zijn gekomen. Zelfs niet voor Bijlsma; want toen die, na 38 jaar aan de leiding van het bedrijf verbonden te zijn geweest, aan het eind van 1957 afscheid nam -lonen en prijzen waren niet meer vergelijkbaar met het vooroorlogse niveau- ontving hij nog iedere week zijn

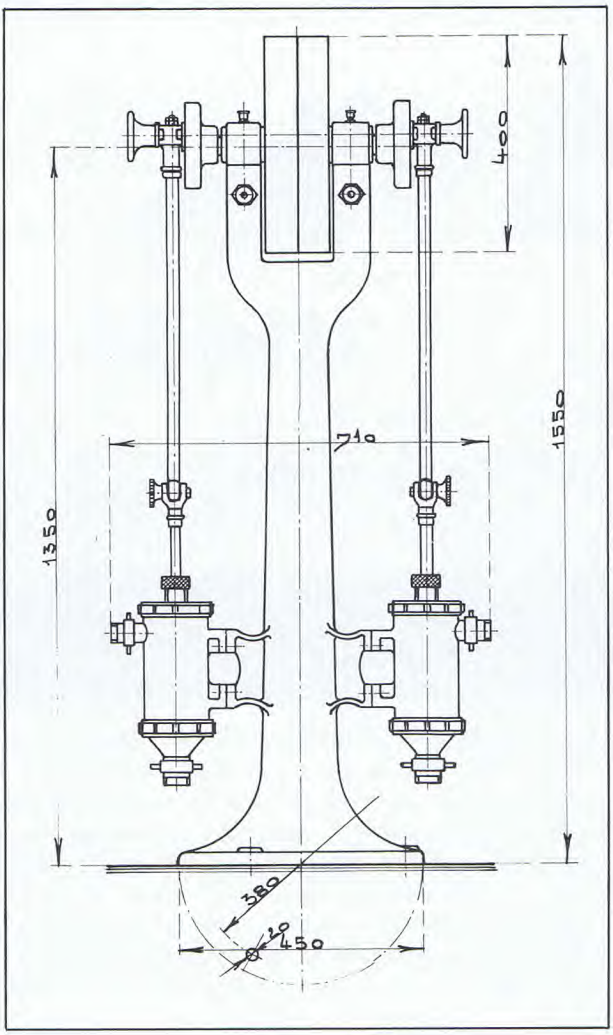

Een dubbele stempelpomp voor room of melk, die 50 slagen per minuut maakte. Het waren de voorlopers van de centrifugaalpompen, die toen nog door hun hoge toerental de room beschadigden. Van der Made & De Vries heeft deze pompen in grote aantallen en in enkele en dubbele uitvoering, gefabriceerd. Tekening Bouke van der Made, oktober 1933.

"slúfke" met f 35,00! Waarschijnlijk was de boekhouding dit in de loop der jaren meer als aardige traditie gaan beschouwen dan als een serieus bedoeld voorschot.
Toen Jan van der Made en Tjitze de Vries in 1929 als firmanten uit het bedrijf traden, bleven zij er op persoonlijke titel nog wel bij betrokken. Overeengekomen werd, dat zij de zuivelfabrieken waarmee het bedrijf zakelijke relaties had, regelmatig zouden bezoeken ten einde de contacten te onderhouden en naar nieuwe orders te speuren. Van der Made zou ook elke vrijdag de zuivelbeurs in Leeuwarden bezoeken; iets wat hij in voorgaande jaren ook al deed. Voorts zou hij zich hoofdzakelijk met het noorden en oosten van het land bezighouden, terwijl De Vries zich voornamelijk zou oriënteren op het midden, westen en zuiden; om die reden ging hij in Hilversum wonen en later in Driebergen. Voor iedere dag dat zij voor het bedrijf op stap waren -maar dat was lang niet elke dag-, ontvingen zij een "salaris" van zes gulden en natuurlijk vergoeding voor reis- en verblijfkosten.
Ook Alle Catharinus Hoekema heeft op ongeveer soortgelijke, zij het meer professionele wijze voor het bedrijf gewerkt als de twee oudste firmanten. Toen hij zich in 1942 als firmant had teruggetrokken, bleef hij als vertegenwoordiger in dienst van Van der Made & De Vries. Ook als firmant had hij zich in hoofdzaak beziggehouden met de contacten met afnemers, nu echter werd het zijn specifieke bezigheid. Moest hij als firmant al vaak op stap, in de jaren 1942-1955, toen hij uitsluitend als vertegenwoordiger heeft gewerkt, was

De bedrijfsingang van de Firma Van der Made & De Vries omstreeks 1925 (foto Atze J. v. Stralen). Het water op de voorgrond met de Grouwster schouwtjes, is de westelijke tak van de Hellingshaven, die liep tot het punt waar nu de winkel staat van Technisch bedrijf de Schiffart. Het huis links is een particuliere woning. Het hoge puntdak daar achter was de timmerloods van de werf van Wester. Daarin werden, toen "it izerfabryk" de werf in 1919 kocht, aanvankelijk de koperslagerij, de draaierij en de bankwerkerij gevestigd. Deze werkplaats werd al vrij spoedig uitgebreid met een soort uitbouw, het gedeelte met plat dak, lichte gevel en boogramen. In 1921/'22 volgde het gebouw rechts (met rondvenster), waarin de koperslagerij, het kantoor en de tekenkamer werden ondergebracht.

hij bijna steeds op reis. Hij kreeg daarvoor een salaris van f 1.300,00 per jaar plus reis- en verblijfkosten.
Zijn werkterrein besloeg heel Nederland en strekte zich uit tot in België en Duitsland, want de klantenkring van de Firma Van der Made & De Vries was aanzienlijk groter dan velen dachten. In Nederland waren in die jaren rond 700 zuivelfabrieken! Met vele daarvan onderhield het bedrijf zakelijke betrekkingen; maar ook tal van bedrijven in andere branches behoorden tot zijn klantenkring.
Evenals Van der Made, De Vries en Bijlsma heeft ook Hoekema, die toch op een zeer uitgestrekt werkterrein bezig was, nooit een auto gehad. Hij reisde per trein, autobus en taxi en als het nodig was huurde hij een fiets.
Toch heeft het bedrijf, na de beroemde T-Ford uit de eerste jaren, nog éénmaal een auto gehad. Die werd door Bijlsma aangeschaft in 1957, het laatste jaar waarin hij nog aan het bedrijf verbonden was. Het was een Austin. Hij was bestemd voor de toenmalige vertegenwoordiger van het bedrijf, S.K. de Jong.
Het kopen van die auto had zijn achtergronden. Het gebeurde niet omdat Bijlsma langer uitstel niet meer verantwoord achtte, noch omdat De Jong er herhaaldelijk en nadrukkelijk om bleef vragen. Niettemin, het was al geruime tijd een aanvaard gegeven, dat een auto het werkterrein van De Jong aanzienlijk zou kunnen uitbreiden. Maar Bijlsma had nog een extra por nodig om tot aanschaf te besluiten. Die por kreeg hij onverwacht in de vorm van een besluit van zijn collega ir. G. de Boer. De Boer had n.l. besloten een

verkoopvertegenwoordiger voor Volma-Gorredijk in Amersfoort te vestigen en die een auto ter beschikking te stellen. Dat werd Tjeerd Lingsma, die dertien jaar later -van 1 januari 1970 tot 30 mei 1983- bedrijfsleider in Grouw zou worden van achtereenvolgens Stork Friesland en Stork Bepak.
Toen Bijlsma het besluit van De Boer vernam, kreeg hij kennelijk het gevoel dat Grouw in een achterstandspositie werd geplaatst en dat pikte hij niet! De vertegenwoordiger van Volma Gorredijk een auto, dan óók de vertegenwoordiger van Volma Grouw een auto. En onmiddellijk!
En zo gebeurde het, dat na verloop van bijna 35 jaar, het bedrijf voor de tweede maal een auto aanschafte.
Zo stipt, veel te stipt vaak, als tegenwoordig naar tijd en uur wordt gekeken, zo soepel ging men daar vroeger mee om. Van der Made, De Vries, Bijlsma en Hoekema waren geen mannen die het met werktijden erg nauw namen. Zeker niet voor zichzelf.
Als het personeel om half zes naar huis was gegaan, zaten Van der Made en De Vries om kwart over zes al weer op kantoor voor het afhandelen van beslissingen waarvoor zij onder werktijd geen gelegenheid hadden. Hun naaste medewerkers, met name de boekhouders -eerst Boorsma en in later jaren De Jong- moesten daar als regel bij aanwezig zijn. Niet zelden hadden zij overdag berekeningen gemaakt voor verzoeken om prijsopgave of inschrijvingen op aan te besteden orders. 's Avonds werden die aan de directie voorgelegd en toegelicht.

Deze foto stamt waarschijnlijk uit 1929 of 1930. "It izerfabryk" heeft zich dan al driemaal uitgebreid. Het begon kort na de aankoop van de werf in 1919 met een uitbouw aan de oude timmerloods, waarvan het dak achter het woonhuis zichtbaar is. Daarna volgde in 1921 en 1922 het geheel rechts staande gebouw voor de koperslagerij, het kantoor en de tekenkamer (de twee raampjes rechts). In 1928 werd opnieuw besloten tot een flinke uitbreiding. Maar dat was minder eenvoudig, want daarvoor moest eerst van de gemeente de ingang van de Hellingshaven en een strook water van de Rechte Grou worden gekocht en gedempt. Ook was een stuk grond nodig van de Minne Finne (links met boomwal; eigendom van de familie Kingma Boltjes), enerzijds voor bebouwing en anderzijds voor het graven van een nieuwe haveningang. Toen deze aankopen in het najaar van 1928 waren afgehandeld, werd in eerste instantie de werkplaats in het front van de foto gebouwd. Het woonhuis rechts daarvan is van Ernst Wester. Hij bouwde het pas, nadat hij zijn werf aan Van der Made & De Vries had verkocht. Hij had daarvoor een stuk grond in eigendom gehouden. Later heeft hij het huis verkocht aan "it izerfabryk", die het op haar beurt weer voor afbraak verkocht. De koper heeft het zorgvuldig laten afbreken en van het sloopmateriaal een vrijwel identiek huis gebouwd op Gibraltar, even ten zuiden van de pont naar de Bird.

Bijlsma was bij die besprekingen meestal afwezig. Hij had de leiding van de montage en was dus overdag bijna nooit op het bedrijf. Maar ook als hij 's avonds thuis was ging hij uiterst zelden naar kantoor.
Dat maakte de besluitvorming van de directie niet eenvoudiger, want een aantal zaken moesten ook met hem worden besproken. Van der Made en De Vries deden dat liever niet zelf, want hun verstandhouding met Bijlsma was niet optimaal. Hoewel de drie directieleden in de Molenstraat naast elkaar woonden (De Vries op no. 13, Bijlsma op no. 15 en Van der Made op no. 17; zij hadden deze woningen in 1921 laten bouwen), stuurden zij, wanneer het nodig was, Boorsma naar Bijlsma om hem thuis van de voorgenomen besluiten tekst en uitleg te geven en naar zijn mening te vragen. Dat waren in de latere uren van de avond vaak moeilijke gesprekken, die voor Boorsma bepaald onplezierig waren. De niet op gedachtenwisselingen ingestelde Bijlsma kon minuten lange pauzes laten vallen voor hij een vraag of een opmerking beantwoordde.
Ook menige relatie van het bedrijf, die met hem over een order of prijsopgave kwam praten heeft ervaren, dat zijn manier van converseren onbehagelijke ogenblikken kon veroorzaken. Het gevoel van onbehagen werd soms nog versterkt door zijn houding -enigszins met zijn rug naar de bezoeker toegekeerd-, die ongeïnteresseerdheid en onverschilligheid leek uit te drukken. Zijn starre onbewogenheid en zeer korte antwoorden konden worden afgewisseld door een langdurig zwijgend naar buiten kijken. Er zijn door deze handelwijze soms interessante orders verloren gegaan.
Niet alleen echter in de avonduren, ook zaterdagsmiddags na afloop van de werktijd (die om 12 uur eindigde), kwamen Van der Made en De Vries nog naar kantoor. Ook Bijlsma en Hoekema, die bijna dagelijks op reis was, waren dan aanwezig en eveneens de boekhouders, eerst Boorsma en later De Jong. Op zaterdagmiddag kwamen n.l. de monteurs aanlopen, die voor het bedrijf op karwei waren geweest. Degenen die in Friesland werkten kwamen als regel elk weekeinde naar huis, die buiten de provincie op montage waren kwamen om de twee of drie weken.
Tegen vier uur verschenen zij op kantoor voor het uitbrengen van verslag en het opgeven van materialen en onderdelen, die zij in de komende week nodig zouden hebben.

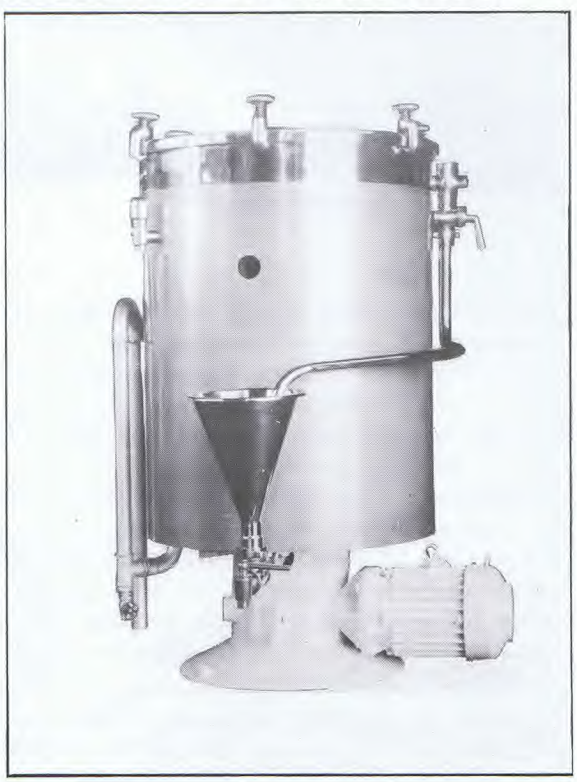

"It izerfabryk" had ook roompasteurs in zijn productiepakket.

Maar indien het noodzakelijk was, was men ook bereid om op zondagmorgen uren te maken. Johannes Smit, een van de begaafdste vakmensen die het bedrijf heeft gehad, ging met zijn vriend Sipke Leen meestal op zondagmorgen naar kantoor. Door de week waren zij vaak samen op karwei en de zondagmorgen vonden zij dan de geschiktste tijd om hun zaken met Bijlsma te bespreken.
In de oorlogsjaren 1940-1945 heeft de Firma Van der Made & De Vries sterke voorbeelden gegeven van de wijze waarop zij de moeilijkheden van haar personeel trachtte te verlichten.
Menige huisvrouw met een ondergedoken echtgenoot, die bij het bedrijf in dienst was, heeft zich regelmatig afgevraagd wie het toch mogelijk maakte, dat zij wekelijks het loon van haar man bleef ontvangen.
Bijlsma was niet alleen een man van zeer weinig woorden, hij stond ook bekend om zijn zuinigheid. Maar hij wist dat zuinigheid tegenover vrouwen met een ondergedoken man, een ernstige politieke en sociale ondeugd zou zijn. Naar die opvatting handelde hij en zweeg er over.
Maar ook anderszins dacht het bedrijf aan zijn personeel, dat buiten zijn schuld in moeilijkheden geraakte. Er zijn gevallen bekend van werknemers die jarenlang ziek zijn geweest en al die tijd hun loon kregen uitbetaald.
Ook de illegaliteit kreeg van Bijlsma heel wat financiële hulp toegestopt.
Toen het bedrijf in de laatste zes maanden van de oorlog bijna geheel stil kwam te liggen, bleef de uitbetaling van lonen doorgaan. Hoe hij deze uitgaven kon financieren is nooit over zijn lippen gekomen. Maar het zal wel een gevolg geweest zijn van het feit, dat hij de Duitsers in de oorlog zo weinig mogelijk heeft laten profiteren van de belasting-opbrengsten, die uit het bedrijf gehaald hadden kunnen worden als zij kiener waren geweest.
Wat evenmin over zijn lippen kwam -zelfs niet tegenover zijn vrouw- was de voorkennis die hij bezat (zeer waarschijnlijk afkomstig van de loco-gemeentesecretaris Sytze Dijk, vanwege zijn lengte door iedereen "lange Dijk" genoemd, en Alle Hoekema), dat hij door de Duitsers als gijzelaar zou worden opgepakt. Toen dit op 7 maart 1945 gebeurde, moet hij daarvan al enkele dagen kennis hebben gehad. Onderduiken wilde hij niet. Het enige wat hij tegen zijn vrouw zei toen de Grüne Polizei hem kwam ophalen was: "Mûle ticht en neat dwaen".
Hij heeft vijf weken in de gevangenis van Leeuwarden gezeten. Op 15 april 1945, de dag na de bevrijding van Friesland door de Canadezen, kwam hij lopend door de weilanden -de wegen zaten verstopt door het terugtrekkende Duitse leger- terug naar Grouw. Een paar uur later zat hij al gewassen en met schone kleren aan -hij was onder de luis thuisgekomen- op het gemeentehuis. Direct na de bevrijding heeft hij ongeveer een week de burgemeestersfunctie waargenomen. Toen kwam burgemeester mr. C.N. Renken weer terug van zijn onderduikadres te Rijs in Gaasterland. (Ook de gemeentesecretaris Wytze Bosma was ondergedoken.) Niet tot ongenoegen van Bijlsma, want in die week had hij wel ondervonden, dat het leiden van een bedrijf met 100 werk**nemers** toch wezenlijk iets anders is dan het leiden aan een gemeente waarin 7.000 werk**gevers** wonen.

De fakir

Jan Riemersma werd in Grouw "de fakir" genoemd. Hij is bankwerker geweest op "it izerfabryk". Hij bezat het vermogen mensen en dieren te hypnotiseren. Had hij een wat zakelijker inslag gehad, dan zou daar voor hem een betere boterham hebben ingezeten dan in het bankwerken.

Hij is vaak samen met "Prof. Bergini", de Grouwster goochelaar Ybe van Zandbergen, opgetreden.

Jan hield van een grap. Als er een paar duiven in de werkplaats verdwaalden, liet hij die tot vermaak en verbazing van zijn collega's "dood" uit de balken vallen.

Een van zijn mooiste grappen haalde hij uit toen hij pas verkering had met een meisje uit Akkrum. Zijn gaven als hypnotiseur waren toen nog nauwelijks bekend. Ook zijn meisje wist van niets.

Op een zondagmiddag moest hij mee voor kennismaking met pake en beppe. Pake was gek met kippen, hij had zes witte leghorns en een statige haan. Na het gebruikelijke kopje thee met rechtopzitten en pootjes geven, moest Jan mee naar de kippenren. Trots en breedvoerig vertelde de oude baas over de raskenmerken van zijn kippen, toen plotseling de fiere haan "dood" op zijn rug rolde, de poten stijf omhoog. Nog vóór pake tijd had de ontzetting in alle hevigheid rond zijn hart te voelen samenballen, lag het hele pluimveestapeltje voor "dood" in de ren!

Pake zijn mond viel letterlijk wagenwijd open, z'n "prúmke" rolde op de grond en hij kwijlde van verbijstering. Zijn zes mooie witte leghorns en zijn prachtige haan! Dood! Zomaar dood waar hij bijstond... Een wurgende druk steeg naar zijn keel. De brave man geloofde op dat moment echt aan spoken, aan dodelijke aardstralen die zomaar uit de grond braken, aan een noodlot dat plotseling onzichtbaar toesloeg. In dat verscheurende ogenblik geloofde hij aan alles wat hij altijd voor onbestaanbaar had gehouden.

Gelukkig slechts één ogenblik, want toen scharrelde de haan weer overeind en de kippen volgden. Pake zijn ontzetting maakte plaats voor een beklemmende en sprakeloze verbazing. Had hij Jan niet als getuige kunnen aanroepen, hij zou gezworen hebben een ogenblik buiten westen te zijn geweest en een boze droom te hebben gehad! Nu kon hij alleen maar verbijsterd zijn over wat hij met eigen ogen had gezien: Al z'n kippen dood. Boembats! En zo maar weer levend... Een godsmerakel! Het grootste merakel vond hij nog, dat de zeven dieren hem en Jan weer monter stonden aan te kijken of er niets was gebeurd.

VAN VOLMA TOT STORK-VOLMA

Voor een goed begrip van wat er in 1960 gebeurde met de Volma, moet de aandacht even worden verplaatst van Grouw naar de politieke ontwikkelingen in West-Europa.
Op 1 januari 1958 was, als uitvloeisel van het Verdrag van Rome, de Europese Economische Gemeenschap (de E.E.G.) in werking getreden. Het was een buitengewoon belangrijk gebeuren, dat grote perspectieven leek te openen voor Westeuropese economische samenwerking, het slechten van handelsbarrières en een stijgende welvaart in de gemeenschappelijke markt van de (toen nog) zes deelnemende landen: Frankrijk, Italië, West-Duitsland, Nederland, België en Luxemburg.
Om in dit grote economische en vrijhandelsconcept zijn partij te kunnen spelen, achtten velen in het bedrijfsleven het dringend gewenst, zo niet levensnoodzakelijk, de krachten te bundelen.
Ook bij de commissarissen en de directie van de Volma leefde dit inzicht. Deze visie op de ontwikkelingen die in West-Europa konden worden verwacht èn de reeds een aantal jaren bestaande goede contacten met Stork (waarover aanstonds meer) leidden er toe, dat in 1960 onderhandelingen begonnen tussen de Verenigde Machine Fabrieken Stork-Werkspoor en de Volma over de mogelijkheid van een nauwere binding. Voor de VMF was de Volma een bedrijf waarvan het productiepakket goed in haar concernbeleid paste. Zij was er dus in geïnteresseerd en wilde de meerderheid van haar aandelen wel overnemen.

Deze foto is tussen 1930 en 1935 genomen vanaf de Sint Pitertoren. Het bedrijfsgebouw met de witte plek voor zijn gevel (gebluste carbid uit gasketels voor autogeenlassen) was in die jaren de vierde uitbreiding van de firma. Het wordt gescheiden van de Minne Finne door de nieuwe ingang van de Hellingshaven, die in 1928 werd gegraven. Deze werkplaats staat voor een deel op de gedempte oude ingang en voor een deel op de voormalige grond van de Minne Finne. Het links daarachter gelegen bedrijfsgebouw (ook met plat dak) werd in 1928-1929 gebouwd en staat bijna geheel op de brede oude havenmond. Linksboven is het Biggenmeer te zien, dat pas na 1948 door het graven van het Prinses Margrietkanaal een rechtstreekse verbinding zou krijgen met het Pikmeer (rechts). Toen ontstond ook het eiland De Bird.

De foto is waarschijnlijk genomen vanaf de St. Piter in de jaren 1951-1960. Het naambord rechts op de bedrijfsgebouwen draagt de tekst: N.V. VOLMA ZUIVELWERKTUIGEN. De invaart van de haven (rechts van het gebouw waarop de electrische mast staat) die ver het dorp in leidde en die het fabrieksterrein van de Minne Finne scheidde, is al gedempt.

In het eind van 1960 bereikten beide partijen overeenstemming over een aandelen-transactie. Besloten werd dat de overname van de Volma met terugwerkende kracht zou ingaan op 1 januari 1960. Zij zou een dochterbedrijf worden van Gebr. Stork en Co's Apparatenfabriek N.V. te Amsterdam. Ir. G. de Boer bleef directeur van de Volmabedrijven te Grouw en Gorredijk.
Dit besluit bracht de eigendom van en de bevoegdheden over "it izerfabryk" -na slechts negen jaar Volma- voor de vierde maal sinds zijn oprichting in 1917 in andere handen. Het veroorzaakte echter geen bijzondere beweging onder het personeel. Vergeleken met de reacties en emoties die in 1951 ontstonden, toen leiding en eigendom nog slechts voor een deel uit handen van Grouwsters verdwenen, werd de toetreding tot de VMF door een overwegende meerderheid in het belang van het bedrijf geacht. Voor het overige werd het als een nogal afstandelijk gebeuren verwerkt.
De vraag rijst, waarom Volma een dochter werd van Stork onder de paraplu van de VMF? Gezien de zakelijke connecties die reeds enige jaren tussen beide bedrijven bestonden, was deze keus wel te begrijpen.
Stork was een in binnen- en buitenland uitstekend bekend staande grote industrie van o.a. zuivelapparatuur. Vooral in Spanje en Italië had het in die jaren veel opdrachten voor de leverantie van complete installaties voor zuivel- en palmoliefabrieken.
Het productenpakket van Volma bestond toen in belangrijke mate uit indamp- en verstuivingsinstallaties, melkopslagtanks, apparatuur voor kaasbereiding en platen-apparaten voor het pasteuriseren van de melk. Van deze producten had het een goede export naar Spanje en Italië.
Maar het Volma-pakket was ook sterk aanvullend op de apparatuur die Stork nodig had voor het leveren van complete fabrieksinstallaties. Dit had er toe geleid dat Volma al geruime tijd voor de overname door de VMF aan de orde kwam, vele opdrachten van Stork kreeg. De twee bedrijven waren dus bekenden van elkaar geworden.
Een ander gegeven was, dat de VMF op zoek was naar een bedrijf, dat apparatuur maakte die zou passen in de bedrijfsinstallaties die door Stork geleverd moesten worden.
Zo is uit de opdrachten die de één ontving en uit de behoefte die bij de ander groeide -met

op de achtergrond de perspectieven die de E.E.G. opende-, de overname van Volma door de VMF tot stand gekomen.
De overname heeft op de werkgelegenheid van beide Volmabedrijven een aantal jaren een gunstige invloed gehad.
Toen omstreeks 1963 de naam werd gewijzigd in Stork-Volma, leidde dat in eerste instantie niet tot gevolgen. Wel zou ongeveer een jaar later de interne bedrijfsorganisatie aanzienlijk gereorganiseerd moeten worden om een betere aansluiting te bereiken op de productie van het moederbedrijf. Aanvankelijk echter begon de overname voor Grouw met enige pijn. In deze Volma-poot had men nogal wat verwachtingen van de half- en de vol-automatische flessenspoelmachine, die we hiervoor al hebben genoemd. Verkeerde de vol-automatische machine nog in haar ontwikkelingsfase, van de kleine half-automatische machine daarentegen had men de productie goed in de hand en het was een op de markt gewild product.
Stork en Co's Apparatenfabriek in Amsterdam, was echter een zeer ervaren specialist op het gebied van automatische flessenspoelmachines, waarvoor het een groot marktaandeel in binnen- en buitenland had verworven. Stork, het moederbedrijf, had dus geen belang bij het Grouwster product en bovendien vond het zijn eigen machine beter. Het gevolg was, dat de fabricage in Grouw werd beëindigd.
Erger was, dat ook de productie van de kleine half-automatische spoelmachine, met haar in 1960 nog goed lopende verkoopresultaten, moest worden gestaakt, omdat het nieuwe bewind besloot de productie ervan over te doen aan Jansen en Sutorius te Utrecht, dat toen nog geen VMF-bedrijf was.
Het hiaat, dat hierdoor ontstond in het productieproces van Grouw, trachtte men te vullen met grote orders voor melkopslagtanks, die van Stork werden ontvangen. In die jaren een goed product. Voor de fabricage ervan werd de veel bekritiseerde hoge hal ("de toren") gebouwd. Tussen Gedeputeerde Staten van Friesland en het gemeentebestuur van Idaarderadeel is over dit bouwwerk in 1962 een stevig conflict ontstaan. Het

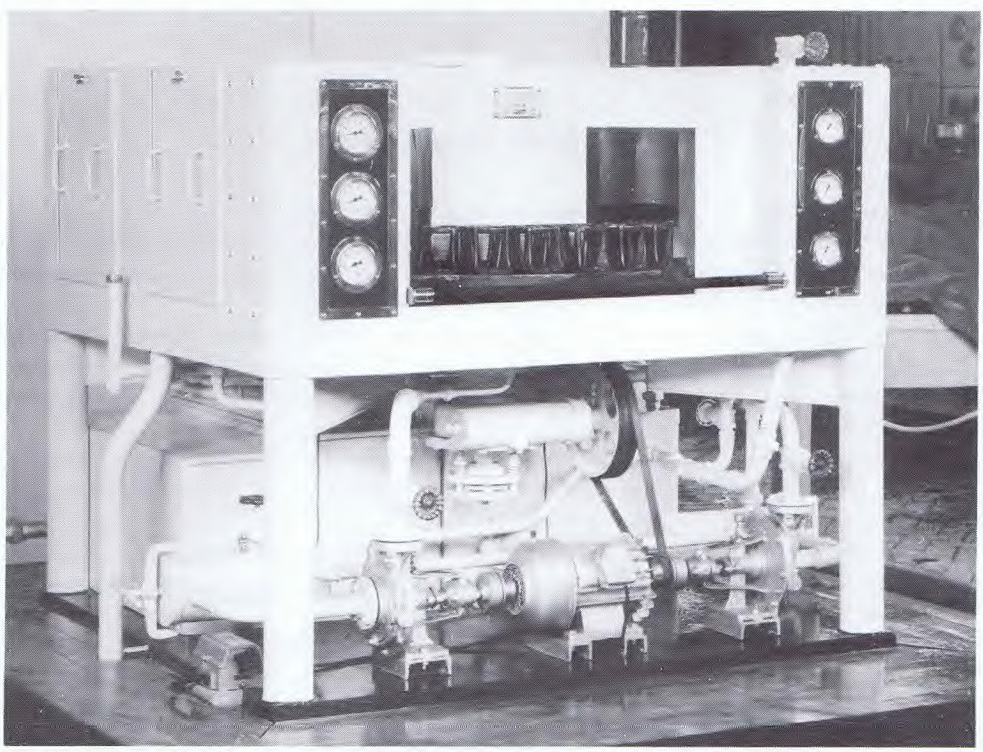

De flessenspoelmachine HA-4, die in de jaren 1930-1961 met nog drie kleinere typen, in grote aantallen is gemaakt. Waarschijnlijk draaien er hier en daar in het land nog enkele.

gemeentebestuur had namelijk over het hoofd gezien, dat het bestemmingsplan een zo hoog gebouw op die plaats, niet toestond.
In elk bedrijf doen zich perioden voor waarin, tengevolge van uiteenlopende oorzaken, de verkoop van de productie stagneert. Deed zich die situatie in Grouw voor, dan kwam het voordeel tot uiting van opgenomen te zijn in het grote verband van de VMF, want er kon dan werk worden verkregen van het Amsterdamse moederbedrijf Stork. Zo werd in de periode 1964-1968 veel apparatuur gemaakt voor palmoliefabrieken, waarvoor Stork de complete bedrijfsinstallaties moest leveren.
"It izerfabryk" heeft hiervan in hoge mate geprofiteerd, enerzijds door een groot aanbod van werk, anderzijds door de verbetering van zijn interne werkorganisatie en uitrusting met nieuwe machines. Het was n.l. noodzakelijk, dat zowel de werkvoorbereiding als de - uitvoering aansloten op de werkmethoden van het moederbedrijf in Amsterdam. In deze ombouw van de werkorganisatie, heeft Albert Vollema een zeer belangrijk aandeel gehad.
Een heel interessante en ook boeiende opdracht was de bouw van acht grote machines (ongeveer 10 meter lang) voor het wassen van rollen onbedrukte textiel. Bij deze zgn. Ropo Matic's, waar veel werk aan zat, gingen de rollen textiel er voorin en kwamen er achter gewassen en gedroogd weer uit.
In 1969 werd van het Storkbedrijf in Boxmeer de productie overgenomen van klimatiseerkasten, die in zuivelfabrieken en onderzoekinstituten werden gebruikt voor het bebroeden van producten (o.a. yoghurt). Grote aantallen zijn hiervan gemaakt. Jammer voor het bedrijf, dat een wijziging in het technologisch systeem van bebroeden een einde heeft gemaakt aan deze productie.
In de loop van 1969 begonnen er ook tekenen waarneembaar te worden die er op wezen, dat het Grouwster bedrijf bij bepaalde gebeurtenissen elders in het land betrokken zou kunnen worden. De Raad van Bestuur van VMF-Stork was activiteiten aan het ontwikkelen, die daarover in 1970 duidelijkheid zouden verschaffen.

Een gulden op zijn randje

Jan van der Made was een uitstekend vakman. Tot zijn grote kundigheden behoorde het opstellen van centrifuges, die bij de bereiding van boter gebruikt worden om de room van de melk te scheiden. Dat scheiden gebeurt pas, wanneer de centrifuge het zeer hoge toerental van 5.000 tot 6.000 omwentelingen per minuut heeft bereikt.
Tegenwoordig wordt voor de aandrijving een electromotor ingebouwd. Maar in de tijd dat Van der Made als monteur werkte, gebeurde dat nog door een riemschijf. De zuivelfabrieken hadden toen als enige krachtbron een stoommachine, die een uitgebreid stelsel van drijfassen en riemschijven in beweging bracht.
Een electromotor brengt de aandrijfkracht soepel en egaal over op de centrifuge. Vergeleken daarmee is de aandrijving door middel van een riemschijf met drijfriem een onrustige en onregelmatige methode, die trillingen veroorzaakt.
Maar trillingen zijn bij een centrifuge ontoelaatbaar, zij moet daarvan volkomen gevrijwaard zijn en zuiver in balans blijven. De opstelling ervan moet dus feilloos geschieden.
Van der Made was daarin een meester. Het "instrument" dat hij gebruikte om vast te stellen of een centrifuge volkomen trillingvrij werkte, was een gulden. Wanneer het toerental de 5.000 omwentelingen per minuut had overschreden, plaatste hij een gulden met zijn randje op de centrifuge. Bleef de gulden staan, dan was dat het bewijs dat de centrifuge zuiver in balans stond, viel hij om door nauwelijks voelbare trillingen, dan werd het "sleutelen" voortgezet.

VAN STORK-FRIESLAND TOT STORK BEPAK

In 1969 werd door het VMF-Storkconcern van Wilton-Feyenoord te Rotterdam, scheepswerf van oudsher, het zgn. "landbeen" overgenomen, de Bronswerkgroep. Hoewel dit initiatief zich ver van Grouw voltrok, zou het niet zonder gevolgen blijven voor "it izerfabryk", want de overgenomen bedrijven moesten worden ingepast in de organisatie van het concern. Tot de Bronswerkgroep behoorde n.l. ook de Machinefabriek Kwant te Sneek. Van dit bedrijf en de Volma te Grouw en te Gorredijk werd in 1970 door VMF de nieuwe combinatie Stork-Friesland gevormd. Het zou geen langdurig samengaan van het drietal worden, want reeds in 1973 werd Kwant er weer uitgelicht; het bedrijf werd overgenomen door de Machinefabriek Hubert te Sneek.
Direct na haar formatie in 1970 kreeg de nieuwe combinatie Stork-Friesland het totale productiepakket van Stork-Dongen (Noord-Brabant) toegewezen. In Dongen werden o.a. in- en uitpakmachines gemaakt, transportbanen voor flessen,krattenstapelaars en de daarbij behorende transportbanen en krattenwassers. Voor "Grouw" was het een welkom vervolg op de ten einde lopende opdracht voor de bouw van de acht textielwasmachines, de Ropo Matic's.
Het Dongense bedrijf moest de productie van kippenslachtmachines overnemen van Stork-Boxmeer, dat overbezet was met andere opdrachten.
Met de overname van de productie uit Dongen, was de werkbezetting van Grouw zozeer toegenomen, dat de niet meer rendabele bouw van opslagtanks voor melk kon worden beëindigd. Zoals reeds werd meegedeeld in het hoofdstuk "Van Bijlsma tot Volma", werd de laatste tank in 1971 afgeleverd aan de Zuivelfabriek te Gerkesklooster.
Van zeer grote invloed op het orderpakket en de werkbezetting van "Grouw" -en nog meer op de motivatie van het personeel en zijn gevoel van eigenwaarde-, is de ontwikkeling geweest (voor gespecialiseerde fijnproevers: volgens de Value-Engineeringmethode) van een nieuwe generatie in- en uitpakmchines naar eigen ontwerp. In 1971 waren de eerste initiatieven in die richting genomen; zij mondden uit in twee proto-typen, die voor een doorslaggevend succes zouden zorgen. De presentatie van de nieuwe machines, die

De laatste melkopslagtank van 100.000 liter en met een eigen gewicht van 12.000 kg, die in 1971 aan de zuivelfabriek van Gerkesklooster werd afgeleverd.

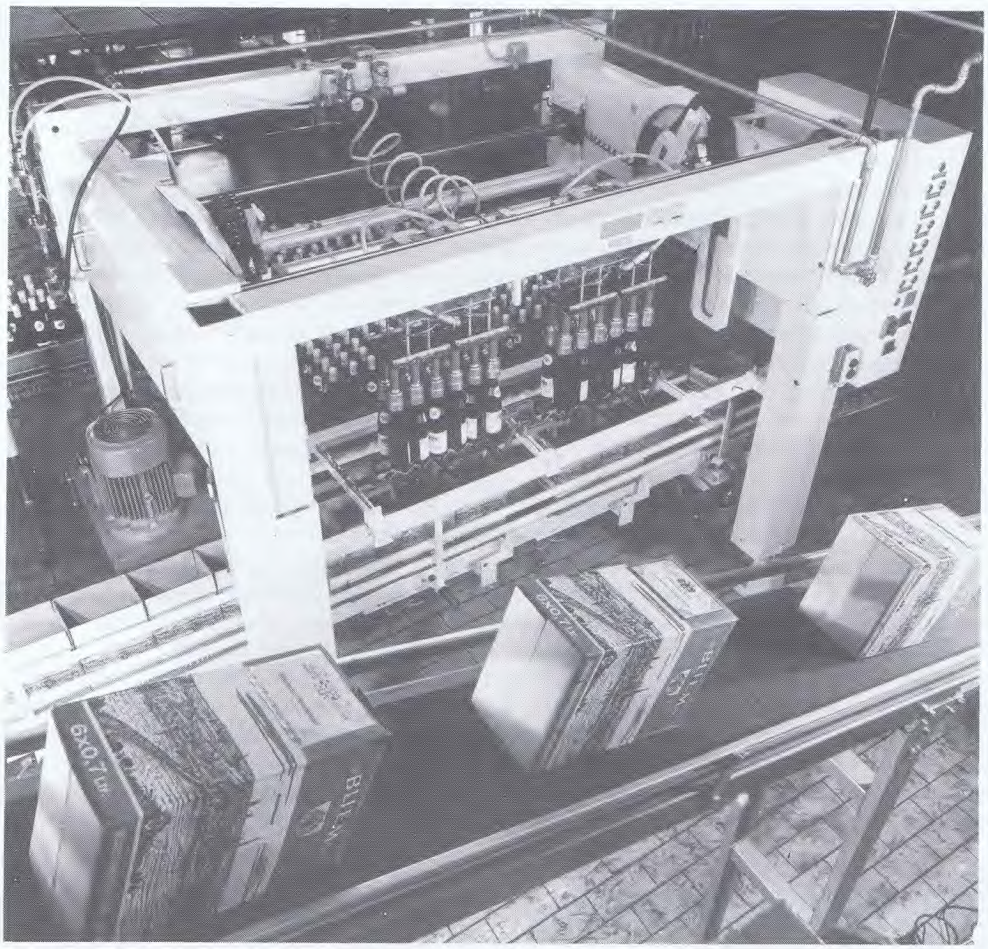

De flessenin- en -uitpakmachine die een groot succes werd op de Interpack te Düsseldorf in 1973 en ook tien jaar later nog een goed gevraagd product was. Op de foto worden tweemaal 12 flessen tegelijk in dozen verpakt.

een breed scala van toepassingsmogelijkheden inhielden, vond plaats op de internationale verpakkingsbeurs Interpack te Düsseldorf in 1973. Het resultaat was verbluffend. Er stroomden zoveel bestellingen binnen dat de productie, die voor de oude types op 15 à 20 stuks per jaar werd gepland, opgevoerd moest worden tot twee per week!. Om voor die productie-explosie de nodige ruimte te scheppen, moest de fabricage van andere producten naar Gorredijk worden verplaatst. Voor enige tijd moest ook nog met enkele werkzaamheden worden uitgeweken naar een gebouw in Akkrum. In de behoefte aan ruimte kon pas volledig worden voorzien, toen bij de Firma Van der Schaaf aan de Oedsmawei te Grouw een grote loods kon worden gehuurd. Daarin vond de eindmontage plaats van de in- en uitpakmachines tot begin 1984.
Inmiddels werd in "it izerfabryk" gewerkt aan de modernisering van flessentransportbanen. Deze banen werden, met alles wat daarbij hoorde aan besturing, wissels en kanaliseerinrichtingen, zó geperfectioneerd, dat zij tot de allermodernste en efficientste apparatuur gingen behoren die op de markt was.
In dezelfde periode werd ook nog een geheel nieuw type paletiseermachine voor het beën ontladen van palets in productie genomen.
Met deze drie productgroepen, de in- en uitpakmachines, de flessentransportbanen en de paletiseermachines, leverde "Grouw" een complete serie machines voor de verpakkings- en transportindustrie. Het bezat daarmee een eigen productiepakket, dat technisch

geavanceerd en commercieel interessant was. De belangstelling ervoor in binnen- en buitenland was uitstekend.
Terwijl deze zeer aantrekkelijke gang van zaken in Grouw aan de orde was, voltrok zich in 1975 opnieuw een wijziging in de organisatiestrctuur. Oorzaken, die buiten het bestek van dit boekje liggen leidden er toe, dat binnen de divisie Lichte Procesindustrie van de VMF, de werkmaatschappij Stork Bepak werd opgericht. Op dat geboorteproces zullen wij hier dus niet ingaan. Alleen voor de curiositeit zij even verwezen naar het Sociaal Jaarverslag 1976, dat vrij uitvoerig dit proces beschrijft. Het ontstaan van Bepak viel in de jaren, waarin het fenomeen inspraak haar hoogconjunctuur beleefde als de alles regelende en harmoniserende procedure voor leven en samenleven en werken en samenwerken.
Het beeld, dat enkele bijdragen aan het verslag oproepen, is dat het ontstaan van Bepak met een verbijsterende stortvloed aan inspraak gepaard moet zijn gegaan. Het zou een onthutsende ervaring zijn als nu kon worden uitgerekend, hoeveel zeeën aan werktijd, papier en geld dit gekost heeft en wat het werkelijke rendement is geweest van zo'n proces, dat meer dan twee jaar heeft geduurd. Menigmaal zal in die periode het bijbelwoord hebben gegolden: En duisternis heerste alom.
Het schijnt dat alleen de muizen die in de gebouwden huisden, geen ad hoc commissie hebben gevormd waarin zij hun sociale integratieproblemen analyseerden. Want ook zij zouden die, door tussenkomst en met advies van een stuurgroep voor kleinbehuisden en onder toepassing van de methodieken van het conflictmodel, bij de projectgroep hebben kunnen inbrengen.
De nieuwe werkmaatschappij Stork Bepak zou in Utrecht als hoofdproduct vulapparatuur voor allerlei soorten vloeistoffen in de drankenindustrie gaan maken. De hoofdvestiging van de nieuwe werkmaatschappij werd ondergebracht in het bedrijfscomplex van Stork-Jaffa te Utrecht. Daar kwam de zetel van de directie en vanuit dat punt werd ook de verkoop behartigd van complete bedrijfsinstallaties voor o.a. drankenfabrieken en van losse machines daarvoor.
Het Grouwster bedrijf, dat met uitzondering van vulmachines, alle apparatuur voor verpakkingsmateriaal, transport en belading maakte voor dranken- en andere fabrieken werd losgemaakt van Stork-Friesland (de vroegere Volma te Gorredijk, -haar productiepakket en dat van Grouw waren volkomen afwijkend geworden- zou als enige onder die naam verder gaan) en ondergebracht in de nieuwe werkmaatschappij Stork Bepak. In de productie van "it izerfabryk" leidde deze "overplanting" niet tot wijzigingen, die bleef geheel gericht op in- en uitpakmachines, flessentransportbanen en alles wat daarbij hoort. Ook de productie van de paletiseermachines met bijbehorende transportsystemen bleef behouden.
Een bijkomend belang voor Grouw was, dat de afsplitsing van Stork-Friesland het nodig maakte, dat het deel van het ontwerp- en constructiebureau dat voor de verpakkingsgroep werkte van Gorredijk naar Grouw moest worden overgeplaatst. Het huisvestingsprobleem dat hierdoor ontstond -er moest een gebouw komen, waarin ongeveer 15 mensen werkzaam konden zijn-, kon in overleg met het gemeentebestuur van Idaarderadeel snel worden opgelost.
Het leek er op, vooral in 1975, dat voor "it izerfabryk" een stabiele periode was begonnen. Met grote inzet van het personeel werd een aanzienlijk aantal machines afgeleverd. In 1976 betrof dat zelfs 126 in- en uitpakmachines, 18 paletiseermachines, diverse flessenbanen en aanverwante delen. Ook commercieel gezien was 1976 een bijzonder goed jaar.
Er begonnen zelfs plannen voor nieuwbouw aan de orde te komen. De leiding van Stork Bepak Grouw en het gemeentebestuur van Idaarderadeel waren van mening, dat het bedrijf niet meer op een goede vestigingsplaats stond. Er waren ter plaatse geen uitbreidingsmogelijkheden meer, voor zwaar vrachtverkeer was het moeilijk bereikbaar en bovendien waren de bedrijfsgebouwen en kantoren verouderd en niet meer doelmatig gesitueerd.
Op een voor Bepak zeer aantrekkelijk punt van het industrieterrein te Grouw -waar nu het bedrijf Heineken-Hergarden staat- had het gemeentebestuur voor een relatief lage grondprijs een bouwterrein gereserveerd om verplaatsing daarheen mogelijk te maken.

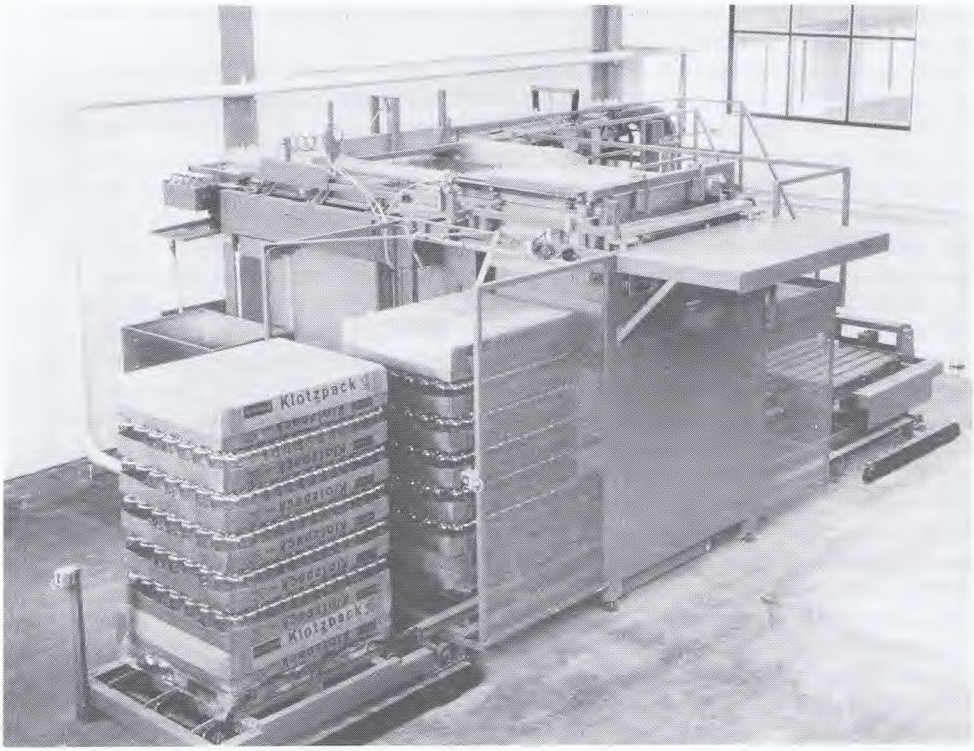

Een paletontlader. De palets waarop vijf "dozen" met nieuwe flessen staan schuiven de machine in, die de "dozen" van de flessen neemt, vervolgens de flessen er uit tilt en die dan op een transportband plaatst die naar een reinigingsmachine voert. Deze machines werden in Grouw van 1972 tot 1984 geproduceerd.

Een voorlopig ontwerp voor een nieuw bedrijfsgebouw werd getekend. Van de zijde van het gemeentebestuur werden in eerste instantie gesprekken gevoerd met de leiding van het bedrijf in Grouw en vervolgens met de directie van de werkmaatschappij Stork Bepak. Toen ook die positief leken werden afspraken voor nader overleg gemaakt met de directie van de divisie Lichte Procesindustrie, die echter niet zijn nagekomen. Voor het gemeentebestuur was dit echter geen schok, want het is nooit volledig overtuigd geweest, dat de directies van Bepak en de divisie de plannen tot bedrijfsverplaatsing werkelijk serieus benaderden.
Die twijfel werd ook gevoed door herinneringen uit voorgaande jaren. Reeds in 1963 of 1964 ontstonden de eerste vermoedens, dat in de hogere, buiten Grouw zetelende leiding, over plannen werd gesproken het bedrijf te sluiten of op te heffen door samenvoeging met een ander bedrijf. Die vermoedens waren weliswaar vaak gebaseerd op geruchten of bepaalde symptomen, maar die kwamen niet zomaar uit de lucht vallen.
Twee voorbeelden van wat meer was dan geruchten: Na de overname van de Bronswerkgroep is in de periode 1970-1973 de mogelijkheid aan de orde geweest de bedrijven te Grouw en Gorredijk in Sneek onder te brengen bij de Machinefabriek Kwant. Dit voornemen stuitte op hevig verzet bij de directie van Gorredijk (Grouw had toen geen "eigen" directie). Het verdween helemaal in de mist, toen Kwant in 1973 weer werd verkocht aan de Machinefabriek Hubert.
Een ander voornemen "it izerfabryk" op te heffen lag besloten in het plan het bedrijf samen te voegen met dat te Gorredijk. Het bleek onuitvoerbaar te zijn; zeer waarschijnlijk omdat enerzijds de productiepakketten van Grouw en Gorredijk te afwijkend van elkaar waren, anderzijds omdat de kosten van de samenvoeging aanzienlijk hoger dreigden te worden dan de te verwachten baten.

Niettemin, hoewel deze herinneringen geen aanmoediging waren, heeft het gemeentebestuur tot in 1980 de aandrang van andere gegadigden weerstaan, om het voor Bepak gereserveerde bouwterrein te mogen kopen.
De overtuiging, dat Stork Bepak Grouw een goed product op de markt bracht, waar veel vraag naar was, heeft tot maart 1981 geduurd. Het was een jaar, dat met hoopvolle verwachtingen werd begonnen. Maar toen kwam, voor bijna iedereen in het bedrijf, plotseling een abrupte wending in de zo stabiel lijkende gang van zaken. Er brak een periode aan, waarin de gebeurtenissen vaak verbijsterend waren en diep wantrouwen opriepen.
In het volgende hoofdstuk, "De woelige jaren van '80", wordt dit dieptepunt in het bestaan van het bedrijf nader uiteengezet.

"Hier vreejen Doet en Bauke"

Ze leven beiden nog. In hun jonge jaren leek het er even op, dat het tot een huwelijk zou komen. Maar dat is niet gebeurd. Hoewel het voorval zich ruim 60 jaar geleden afspeelde, is het nergens voor nodig hen er nu nog mee te plagen. We zullen maar zeggen, dat zij Bauke en Doet heetten; de werkelijkheid was anders.
Bauke was een uit de kluiten gewassen aardige jonge vent van 20. Hij werkte als aankomend monteur bij de Firma Van der Made & De Vries. Zijn vader was arbeider op "it houtsjefabryk". Bauke was van huisuit niet bepaald een heiden, maar hij had wel zijn twijfels over het bestaan van Onze Lieve Heer. Dat daarentegen de duivel echt bestond, meende hij uit ervaring al te hebben geleerd.
Doet was de dochter van een vroom en gezeten Grouwster burger, die in het eerste kwart van deze eeuw in de Raadhuisstraat woonde. Zij werd met ouderwetse degelijkheid streng opgevoed en nogal kort gehouden. Misschien niet geheel overbodig, want zij was met haar 18 jaar een vlot en aantrekkelijk meisje. Zij wilde het leven wel leren kennen. Het zaad van de deugdzaamheid gedijde nog niet in haar.
Er kon natuurlijk geen sprake van zijn, dat haar ouders zouden goedvinden, dat zij zeer persoonlijke contacten onderhield met de zoon van een fabrieksarbeider. Zelfs al zou hij de kerk platlopen, dan nog niet.
Maar de liefde gaat haar eigen wegen. Zo ook bij Doet en Bauke. Zij raakten met elkaar aan de scharrel. Duizenden listen en lagen moesten verzonnen worden, om elkaar zo nu en dan te kunnen ontmoeten. De ouders van Doet mochten onder geen beding argwaan krijgen.

* * *

Bij Van der Made & De Vries, toen al gevestigd op de werf van Wester, was een partijtje constructiewerk van hoekijzer gereedgekomen, dat in de rode menie moest worden gezet. Op een mooie en zoele dag in de late herfst van 1922 zou Bauke dat doen. Het moet vandaag nog klaar, had Van der Made gezegd, dan kan het tot morgenochtend drogen.
De werktijd duurde tot zes uur, het was dan al donker. Bauke wilde op tijd klaar zijn, want hij had met Doet een afspraak. Ze zouden elkaar om vijf minuten over zes ontmoeten. Hij werkte als een razende om de afspraak te kunnen halen. Op het laatst zat op zijn handen bijna evenveel rode menie als op het hoekijzer. De Sint Piter had al enkele minuten geleden zes uur geslagen, toen Bauke de kwast eindelijk kon neerleggen. Klaar! Als laatste van het personeel verliet hij rennende het reeds donkere fabrieksterrein. Hij kon maar aan één ding denken: Doet!
Gelukkig liep alles goed. Ze troffen elkaar op de afgesproken plaats in de aardedonkere bocht van de vroegere Boogstraat, die Spande Kont werd genoemd. Geen ontoepasselijke naam. Ze schoven gauw een nauwe sleuf in tussen een huisje en een houten schutting.
"Ik heb maar eventjes tijd", zei Doet. Ze had zelfs geen kans gehad in een mantel te schieten

of een doek om haar schouders te doen. Ze sloeg haar armen om Bauke zijn nek en Bauke legde zijn handen met gespreide vingers op haar achterwerk. Hij drukte haar stijf tegen zich aan. De vlam sloeg diep in de pan. Ze zoenden dat het klapte.
Langzaam schoven Baukes handen van Doet haar achterwerk omhoog, tot hij zijn armen om haar middel kon slaan.
Maar als de liefde rijk en mooi bloeit, is zij soms maar een vinger lang. Doet moest weer naar huis, haar afwezigheid mocht niet opvallen. Ongezien kwam ze door de achterdeur binnen en liep direct naar de keuken om haar moeder te helpen bij het klaarmaken van de broodmaaltijd.

* * *

Het duurde slechts enkele seconden, toen leek het of haar moeder aan een hartaanval zou sterven. Zij gilde niet, zij kon alleen maar hikkende geluiden maken, die op afgebroken rauwe snikken leken. Met een stokstijf gestrekte arm en priemende wijsvinger wees zij naar Doet haar achterwerk. Daar, op de lichtgrijze rok, stonden de afdrukken in rode menie van twee handen met gespreide vingers. En van die plaats liepen vage rode strepen over de witte bloes van Doet, naar boven tot onder haar schouderbladen.
De keurige vrouw, die zich zeer bewust tot de betere standen van Grouw rekende, werd op dat moment niet boos op haar dochter. Het was veel erger: zij was totaal verbijsterd, ontredderd en verslagen. Tegelijkertijd stierf zij duizend angsten, want zij beoordeelde de richting waarin de rode strepen over Doet haar rok en bloesje liepen, precies verkeerd. Zij dacht dat die van boven naar beneden gingen.
De vader van Doet, een forse en grote man, nog strenger in de leer der goede zeden en nog meer overtuigd van zijn stand dan zijn vrouw, kwam de keuken in. Hij overzag het slagveld van de emotionele ravage, taxeerde de paniek van zijn vrouw onmiddellijk op haar werkelijke betekenis en trok snel zijn conclusies uit de rode vlekken op Doet haar kleren. Hij voelde zich onpasselijk worden. Zijn dochter! Als een vrijende meid slierend langs de straat? Nooit!
Doet stond grauw van ellende tegen het aanrecht gedrukt, zij voelde zich betrapt en ontmaskerd, zij trilde van angst als een muis, die door de kat gevangen werd toen zij op het spek zat.
Achttien jaar of geen achttien jaar! Met één greep en één zwaai had de bezorgde vader Doet over zijn knie liggen. Onder het herhaalde slaken van de kreet: "En je zult het me vertellen!", probeerde hij op krachtige wijze vele afdrukken van zijn rechterhand tussen de rode menie op de billen van zijn dochter te plaatsen. Vrijen op straat! Als het moest zou hij het er uit slaan!

* * *

Als de duivel zich bezighoudt met het regelen van zaken, gaat hij vaak tot het uiterste. Bauke was daar al lang van overtuigd. Hij kreeg nu ook weer gelijk.
Iemand moet die avond het paartje gezien en herkend hebben in die weinige minuten in het nauwe gangetje van de Spande Kont. Op de plaats waar ze elkaar hadden gezoend, stond de volgende ochtend in hanepoten van krijtletters op het houten schut: Hier vreejen Doet en Bauke.
Slechts weinigen zullen deze informatieve tekst hebben opgemerkt, want vanuit de Spande Kont was hij in het smalle sleufje nauwelijks te zien. Een paar dagen later was hij al onleesbaar geworden. Misschien is Bauke hierdoor toch nog tot de conclusie gekomen, dat de Hand van de Genade zich soms -zij het wat laat- ook tot hem kon uitstrekken.

DE WOELIGE JAREN VAN '80

door A. van der Meer

De geschiedenis van elk bedrijf kent zijn perioden van op- en neergang, zijn grote en moeilijke ogenblikken. Tot de moeilijke, zelfs emotioneel geladen jaren van Stork Bepak te Grouw, moeten stellig 1981 en 1982 worden gerekend. Met nog twee andere bedrijven (Stork Bepak in Utrecht en Packo in West-Duitsland) maakte het bedrijf deel uit van de werkmaatschappij Stork Bepak, die op haar beurt weer deel uitmaakt van de divisie Lichte Procesindustrie van het VMF-Storkconcern. In het Utrechtse Stork Bepak is het hoofdkantoor van de werkmaatschappij gevestigd waar haar directie, verkoop- en financiële afdeling zetelen.
Het jaar 1981 was voor Grouw hoopvol begonnen. Er was pas een nieuwe Ondernemingsraad gekozen die vol goede moed was. Er waren plannen om zaken als het werkoverleg, beoordeling, variabele werktijden e.d. serieus aan te pakken. In voorgaande jaren was daarvan door onderbezetting van de O.R. weinig terechtgekomen. Voorts waren er, in overleg met het gemeentebestuur van Idaarderadeel (thans Boornsterhem), concrete plannen voor nieuwbouw ontwikkeld op het industrieterrein aan de Oedsmawei te Grouw. De subsidieverzoeken daarvoor waren naar de bevoegde instanties opgestuurd. Al spoedig echter bleek, dat van al die goede voornemens weinig terecht zou komen.
De moeilijkheden voor Grouw begonnen, toen op 26 maart 1981 de Ondernemingsraad van de directie te horen kreeg, dat het niet goed ging met het bedrijf. Grouw zou al vanaf 1977 structureel verliesgevend zijn geweest. En zoals het op dat moment leek, zou 1981 voor Grouw een verlies van enkele miljoenen opleveren. Dat kon Bepak zich niet permitteren, aldus de directie. Aan die trieste mededeling verbond zij wel het verzoek aan de O.R. mee te denken over een oplossing. Toen echter enige maanden later (in mei) de O.R. zijn voorstellen indiende voor gezondmaking van het bedrijf, werden deze door de directie verworpen. Geen aangename ervaring.
Van veel ernstiger aard echter was de tegelijkertijd gedane mededeling, dat naar de mening van de directie de werkzaamheden in Grouw zouden moeten worden overgeplaatst naar Stork Bepak te Utrecht. Dit voorstel betekende de onvermijdelijke sluiting van het Grouwster bedrijf. Dat deze mededeling bij O.R. en personeel hard aankwam en emotionele reacties opriep, laat zich raden. Gelukkig konden die emoties binnen beheersbare banen worden gehouden.
In het kader van de Wet op de Ondernemingsraden (art. 25) diende de Ondernemingsraad de directie te adviseren over dit voorgenomen besluit. Teneinde tot een deskundig advies te kunnen komen, had de O.R. de medewerking ingeroepen van de Industriebond F.N.V. en tevens een externe deskundige aangetrokken, een bedrijfseconoom van de Rijksuniversiteit Groningen. Tijdens de toen volgende besprekingen slaagde de directie er niet in de O.R. ervan te overtuigen, dat de markt voor producten van Stork Bepak Grouw was ingestort en het bedrijf niet meer rendabel zou zijn. Toen ook nog bleek dat de directie geen enkel begrip had voor het standpunt van de O.R. en zelfs geen poging deed om tot overeenstemming te komen, waren de tegengestelde inzichten zover van elkaar verwijderd geraakt, dat de O.R. in de vergadering van 16 oktober 1981 zijn vertrouwen in de directie opzegde. Hierdoor viel er een gat tussen directie en O.R., waarvan op dat moment de gevolgen niet waren te voorzien en evenmin zekerheid bestond of zij beheersbaar zouden blijven. De wederzijdse standpunten over de werkelijke oorzaken van de moeilijkheden -waarover aanstonds meer- bleken te ver uiteen te lopen.
In die situatie van vastgelopen overleg slaagde de concernbestuurder van de Industriebond F.N.V. er in de opgeroepen spanningen enigermate in te tomen. Hij wist te bereiken, dat de onderhandelingen op centraal niveau zouden worden hervat, dat wil zeggen tussen de Raad van Bestuur van het VMF-Storkconcern en de bij het conflict betrokken vakbonden. Door met deze wijziging in het niveau van de overlegpartners accoord te gaan, had de O.R. de onderhandelingen over het voortbestaan van Grouw in feite overgedragen aan de Industriebond F.N.V. Echter, omdat de belangen van Bepak

Tekening van Peter van Straaten.

Grouw zo rechtstreeks deel uitmaakten van de besprekingen, werd de secretaris van de O.R., evenals de bovengenoemde externe deskundige, in de onderhandelingsdelegatie opgenomen.

De eerste bespreking tussen de delegaties vond plaats in januari 1982. De delegatie van de Raad van Bestuur, waarin ook de directie van Stork Bepak was opgenomen, bracht een nieuw plan ter tafel, waardoor enige werkgelegenheid in de Friese regio -maar niet in Grouw- behouden zou blijven. Dit plan werd door de vakbonden onmiddellijk afgewezen en wel om twee redenen:

1. Het was in wezen gelijk aan het reeds in 1981 gedane voorstel.
2. Het gaf geen oplossing voor de werkelijke problemen.

De teleurstelling over het nieuwe plan werd vooral veroorzaakt, doordat het de grondoorzaken van de moeilijkheden buiten beschouwing liet. Het was met name het verschil van inzicht over dit punt -waaruit bestaat de wezenlijke problematiek, wat is de kern van de moeilijkheden- dat in het voorgaande jaar had geleid tot de vertrouwensbreuk tussen directie en O.R.

De werkelijke problematiek lag n.l. niet bij het bedrijf in Grouw, maar bij Stork Bepak in

zijn totaliteit. En zelfs daar niet alleen, want ook andere werkmaatschappijen, die tot de divisie Lichte Procesindustrie behoorden, hadden problemen die verwantschap toonden. De kern van de moeilijkheden lag dus op divisieniveau. Eerst als op dat niveau de onvolkomenheden zouden zijn weggewerkt, zouden de omstandigheden zijn ontstaan waarin over Grouw gesproken zou kunnen worden. Want bij het wel of niet voortbestaan van Grouw lag niet de oplossing van de problematiek waarmee de hele divisie doortrokken was.

Deze visie van de O.R. van Grouw, die in samenwerking met de externe deskundige was uitgewerkt, en onderbouwd, was door de delegatie van de vakverenigingen overgenomen en zij werd tegen het plan van de delegatie van de Raad van Bestuur in stelling gebracht. De Raad van Bestuur bleef echter van mening, dat de problemen van de verschillende werkmaatschappijen binnen de divisie Lichte Procesindustrie, niets met elkaar hadden uit te staan. Zij wenste derhalve het divisiebeleid niet verder ter sprake te brengen. Ten slotte werd besloten in februari opnieuw bijeen te komen en dan het door de concerndelegatie ingediende plan voor Stork Bepak verder te bespreken.

Voordat echter het tweede gesprek in februari plaatsvond, gebeurde er iets dat op de verdere onderhandelingen niet zonder invloed zou blijven. In de tweede helft van januari besloot de Raad van Bestuur een belangrijke wijziging aan te brengen in de top van de divisie Lichte Procesindustrie. De directeur en de controller (financiële expert) werden vervangen door de directeur en de controller van de divisie Papier en Textiel, die tevens lid was van de Raad van Bestuur van VMF-Stork. Als gevolg hiervan vond een hergroepering plaats van enkele divisies.

Het kort na deze gebeurtenis volgende gesprek tussen de delegaties leverde -misschien mede daardoor- (nog) geen nieuwe gezichtspunten op. Wel werd afgesproken, dat de nieuwe divisiedirecteur bij de volgende ontmoeting aanwezig zou zijn.

Die derde bespreking werd in maart gehouden. De delegatie van de Raad van Bestuur presenteerde toen een nieuw plan, waarin niet meer alleen Grouw, maar de hele werkmaatschappij Stork Bepak in beschouwing werd genomen. Het opmerkelijke was dat dit stuk aanzienlijk beter was onderbouwd dan voorgaande stukken. Wel trokken beide delegaties er verschillende conclusies uit.

Volgens de delegatie van de vakverenigingen bleek uit het stuk, dat de hele werkmaatschappij Stork Bepak in moeilijkheden verkeerde. De delegatie van de Raad van Bestuur concludeerde echter, dat het Grouwster bedrijf gesloten moest worden. Maar -en dat was de inbreng van de nieuwe divisiedirecteur- zij stelde zich open voor nieuwe ideeën over de toekomst van het bedrijf. Volgens haar zienswijze zou het wellicht mogelijk zijn de productie van de paletiseermachines in Grouw te handhaven. De twee andere productgroepen (flessenbanen en in- en uitpakmachines) moesten echter worden overgebracht naar Utrecht, waar dan een bedrijf zou ontstaan, dat zich geheel op machines voor de drankenindustrie zou richten. Het bedrijf in Grouw zou dan kunnen uitgroeien tot een zelfstandige werkmaatschappij gericht op de verpakkingsindustrie, met als hoofdproduct paletiseermachines.

Besloten werd te onderzoeken of dit idee realiseerbaar zou zijn. Voor dit onderzoek werden door de directie twee werkgroepen gevormd, een voor Productie en Organisatie en een voor Commercie. De O.R.'en van Grouw en Utrecht waren ieder met een waarnemer in de werkgroepen vertegenwoordigd. Deze uitkomst van het overleg was in ieder geval aanmerkelijk gunstiger dan de eerdere plannen.

Zouden de werkgroepen tot een uitvoerbaar lijkend voorstel komen, dan zou het bedrijf in Grouw niet worden gesloten, zoals aanvankelijk de bedoeling was, maar worden gereorganiseerd, waardoor (een deel van) de werkgelegenheid voor Grouw behouden bleef. Stork Bepak Grouw zou dan gaan functioneren als een min of meer zelfstandige werkmaatschappij, met een eigen management, een eigen verkoopafdeling en een eigen winst- en verliesrekening. Hierdoor zou de mogelijkheid ontstaan een eigen beleid te voeren en de kosten voor een groot deel zelf in de hand te houden.

Niettegenstaande deze positieve punten, had de O.R. nog de volgende bedenkingen:

1. Het aantal productgroepen zou worden teruggebracht van drie naar één; de paletiseermachines zouden blijven, de flessenbanen en de in- en uitpakmachines zouden naar Utrecht gaan.

Collage van krantekoppen uit 1981-1982. Zij geven enig inzicht in de woelige periode die Bepak toen doormaakte.

2. Als gevolg hiervan zou het personeelsbestand moeten worden ingekrompen van 100 naar 35 mensen.

Deze consequenties van het voorstel gaven de O.R. het gevoel, dat Grouw moest afslanken ten gunste van Utrecht en als compensatie daarvoor werd afgescheept met een troostprijs.

Wat nu!? Teneinde invloed te kunnen uitoefenen op het uiteindelijk door de directie te nemen besluit, besloot de O.R. opnieuw actie te ondernemen en daarbij gebruik te maken van zijn recht van initiatief. Dat recht bezit hij op grond van art. 23 van de Wet op de Ondernemingsraden. Besloten werd ter ondersteuning van de actie tot behoud van werkgelegenheid in Grouw, een brochure uit te geven onder de titel "Werkgelegenheid". De brochure werd opgesteld door de O.R. in samenwerking met werkgroepen uit het personeel. Er werd, ondersteund door argumenten en berekeningen, in uiteengezet waarom een onderneming meerdere productgroepen nodig heeft om te kunnen voortbestaan. Wanneer een gevarieerde productie kon worden behouden, zouden ook de gevolgen voor het personeel niet zo ingrijpend behoeven te zijn (minder ontslagen). Tevens zouden de kostprijzen lager kunnen zijn, waardoor de mogelijkheden van omzetvergroting toenemen. Eveneens werd de directie er op gewezen, dat zij maatschappelijke verantwoordelijkheid draagt en oog diende te hebben voor de werkgelegenheid in de Friese regio. Gevraagd werd voorts de in de brochure genoemde punten te betrekken in de besluitvorming, die tot een definitieve uitspraak over Stork Bepak Grouw zou leiden.

Op 3 juni 1982 presenteerde de gewijzigde directie van de divisie Lichte Procesindustrie haar nieuwe zienswijze aan de O.R. onder de toepasselijke titel "Stork Bepak Grouw, een ander perspectief". In dit stuk, waarin ook elementen van de brochure "Werkgelegenheid" waren verwerkt, was het idee van een paletiseermachinefabriek in Grouw nader uitgewerkt; ook de conclusies van de genoemde werkgroepen voor Productie en Organisatie en voor Commercie waren er in opgenomen.

De eerste werkgroep had geconcludeerd, dat voor een rendabele exploitatie het minimaal noodzakelijk was dat de omzet in paletiseermachines groter moest worden dan aanvankelijk werd aangenomen. De werkgroep Commercie had vastgesteld aan welke voorwaarden moest worden voldaan om de noodzakelijke omzetgroei te kunnen verwezenlijken. De directe gevolgen die uit deze nieuwe zienswijze voor Stork Bepak Grouw voortvloeiden waren de volgende:

1. Een personeelsbestand van 54 mensen, waarvan 47 uit het bestaande personeel en 7 vacatures voor evenveel nieuwe functies die zouden ontstaan door een zekere verzelfstandiging van het bedrijf.
2. Een volledige verzelfstandiging zou echter eerst plaats kunnen vinden nadat was aangetoond dat het bedrijf een kans van slagen had.
3. Naast de productie en verkoop van paletiseermachines zou in Grouw vooralsnog de productie plaats blijven vinden van onderdelen voor in- en uitpakmachines en voor flessenbanen, terwijl de eindmontage in Utrecht zal plaatsvinden. De overplaatsing van deze onderdelenproductie naar Utrecht werd afhankelijk gesteld van de werklast van de eigen productie van Grouw.

Uiteraard had dit plan zijn sociale gevolgen. Er zou ontslag aangevraagd moeten worden voor 29 mensen (op dat moment werkten er nog 85 personeelsleden) en 9 mensen zouden overgeplaatst moeten worden naar Utrecht.

De directie vroeg over haar nieuwe benadering van Grouw advies aan de O.R. Zij deelde tevens mede, dat haar vorige adviesaanvraag (sluiting van Grouw) van 18 juli 1981 was vervallen! Op zichzelf een hele opluchting.

Met dit op 3 juni 1982 door de directie gepresenteerde plan, werden een aantal gebeurtenissen op gang gebracht, die elkaar vrij snel opvolgden. Nadat de directie nog in een afzonderlijk schrijven had gereageerd op de brochure "Werkgelegenheid" en op 11 juni tussen haar en de O.R. nog een toelichtende bijeenkomst was gehouden, vond op 1 juli de beslissende vergadering plaats.

De onderhandelingsdelegatie van de Raad van Bestuur bij deze en beide voorgaande vergaderingen, bestond naast de directie van Stork Bepak, uit de directeur Algemene Personeelszaken van het concern, de nieuw te benoemen directeur van Grouw (alleen

laatste twee vergaderingen) en de nieuwe divisiedirecteur, die rechtstreeks de Raad van Bestuur vertegenwoordigde en dus als bestuurder van het VMF-Storkconcern fungeerde. De O.R. was voor deze vergadering versterkt met de districtsbestuurder van de Industriebond F.N.V. en de externe deskundige, de eerder genoemde bedrijfseconoom van de Rijksuniversiteit Groningen.
In die zeer belangrijke bespreking van 1 juli trachtte de O.R. zoveel mogelijk garanties van de directie toegezegd te krijgen, dat zij zich zou houden aan haar beloften. Er werd uitvoerig gediscussieerd over de gedwongen ontslagen in een poging de directie tot andere gedachten te brengen. Ook werd van gedachten gewisseld over de mensen, die overgeplaatst moesten worden.
Nadat alle voor de O.R. belangrijke zaken waren doorgesproken, verklaarde deze zich accoord met de directionele plannen en bracht een positief advies uit. Door aldus te handelen wilde de O.R. tevens zijn vertrouwen uitspreken in het voornemen van de nieuwe directie, niettegenstaande door de uitvoering ervan mensen ontslagen zouden worden. De grondslag voor zijn positief advies was, dat de O.R. een aantal garanties van de directie had gekregen, waaruit haar oprechtheid bleek de gedane beloften gestand te doen.
In dit overzicht van twee bewogen jaren hebben wij ons moeten beperken tot de hoofdlijnen en de belangrijkste gebeurtenissen. Bij het treden in details zou men al spoedig door de bomen het bos niet meer kunnen zien. Onze hoop is, dat wij een beeld hebben kunnen schetsen van de moeilijkheden die overwonnen moesten worden om een directie af te brengen van een eenmaal ingenomen standpunt. Daarbij is wel gebleken hoe onontbeerlijk het is deskundigheid van buiten in te schakelen, een goede samenwerking met de vakbonden te onderhouden en regelmatig informatie te geven aan en overleg te plegen met de achterban in het bedrijf.
Toen de onderhandelingen met de directie van Stork Bepak in oktober 1981 volledig waren vastgelopen, wist de O.R. dat hij zich aan risico's bloot stelde door er aan mee te werken de onderhandelingen op het hogere niveau van de Raad van Bestuur voort te zetten en er ook het divisiebeleid bij te betrekken. In die situatie n.l. waren de vakbonden de aangewezen onderhandelingspartners voor ons geworden. Het risico van deze procedure was, dat een oplossing voor de divisieproblematiek niet automatisch het voortbestaan van het bedrijf in Grouw tot gevolg hoefde te hebben. Om dit risico zoveel mogelijk te kunnen ondervangen, waren de secretaris en de deskundige van de O.R. in de vakbondsdelegatie opgenomen.

Het voorblad van de brochure Werkgelegenheid, die in 1982 door de Ondernemingsraad en het personeel van Grouw werd opgesteld als alternatief voor de plannen van de directie van Stork Bepak.

Gelukkig hadden de onderhandelingen tot resultaat, dat in 1982 voor ons bedrijf een oplossing kwam en dat aan de problemen van de divisie gewerkt zou worden. Zowel het een als het ander kon weer een gunstige invloed hebben op het concernbeleid.
Per 1 september 1982 trad bij Stork Bepak Grouw de nieuwe directeur in functie. De eerse zaken die hij aanpakte waren de organisatie en het opstellen van een operationeel plan. Ook werd er voor het eerst in tien jaar weer geïnvesteerd en achterstallig onderhoud weggewerkt.
Aan het eind van 1982 meenden wij de conclusie te mogen trekken, dat er hard werd gewerkt om de gedane beloften ten uitvoer te brengen, terwijl de voorgenomen ontslagen ten gevolge van de grote werkbezetting nog steeds niet behoefden in te gaan. Met enig optimisme en een kritisch oog meenden wij de toekomst tegemoet te kunnen zien.

Overzichtsfoto van de fabriekshal met de in- en uitpakmachines voor flessen, die het belangrijkste product zijn geweest dat in de periode 1973-1984 in Grouw is gemaakt. De internationale presentatie ervan op de Interpack te Düsseldorf in 1973 leidde tot zo'n grote vraag, dat elke week twee machines moesten worden gefabriceerd.

"Ik wol lykas do"

Sytze Jelmers Bijlsma en Hidde Binnert Halbertsma, zijn van de schoolbanken af kameraden geweest. Een nogal merkwaardig koppel, want karakterologisch hadden zij een aantal trekken gemeen, die gemakkelijk tot conflicten konden leiden. Zij hadden alle twee een harde kop, waren eigenzinnig, kortaf, ongeduldig, ondernemend, niet bang en wilden graag de baas spelen. Dit soort figuren botert meestal niet met elkaar.
Zij bezaten ook tegengestelde eigenschappen. In hun sociale opvattingen b.v. hadden zij weinig gemeen. Bijlsma heeft altijd hoog aangeschreven gestaan bij zijn personeel; van Halbertsma kan dat niet zo nadrukkelijk worden gezegd. In gezelschap bleef Bijlsma de stroeve en gesloten man, moeilijk tot praten te krijgen en zeker geen onderhoudend causeur. Halbertsma was veel vlotter in de omgang, hij kon een interessant gesprek gaande houden en een goede anekdote vertellen. Hij was veel meer een man van de wereld dan Bijlsma. Maar niettegenstaande hun persoonlijke eigenschappen nogal eens op elkaar botsten, schaadde dat niet hun vriendschap.
In de periode dat zij nog schooljongens waren was de toekomst van Hidde Halbertsma al vrij duidelijk. Wanneer alles naar wens zou verlopen, zou hij in de toekomst zijn vader, Pieter Goslik, opvolgen als directeur van "it houtsjefabryk".

Voor Sytze Bijlsma zag de toekomst er minder florisant uit. Hij had de lagere school verlaten en was sinds kort voor 75 cent in de week leerling bij de Firma Van der Ploeg, de brandspuiten- en brandkastenfabriek. Bankwerker of monteur leek de inhoud te zullen worden van zijn loopbaan. Sytze bezat van huis uit nauwelijks een cent en achter Hidde stond een behoorlijk familiekapitaal en een bedrijf. Als het dus op snoeven aankwam -en iedere jongen mag bij tijd en wijle graag een beetje "opscheppen"- had Hidde meer troeven in de hand dan Sytze.
Het is waarschijnlijk die voorsprong geweest, die er op een goede dag toe leidde dat hij in een "dik" doende bui tegen Sytze zei: "Do moast by ús op't fabryk komme te arbeidzjen. As ik dan letter directeur bin krijst in hiele beste baen."
Hij zal het wel oprecht gemeend hebben, want hij heeft Bijlsma altijd een flinke vent gevonden, een kerel met karakter en capaciteiten. Maar het perspectief dat hij nu opende viel helemaal verkeerd. Het enige commentaar dat hij van zijn kortaangebonden en eigenzinnige jonge vriend kreeg was: "Ik wol net ûnder dy wurkje, ik wol lykas do, ik wol in eigen bidriuw."
Bijlsma heeft woord gehouden en hun vriendschap -die zij overigens vrij hielden van uitbundige trekken- heeft er nooit onder geleden.

Een warme prak en gloeiende pook

Johannes Smit en Sipke Leen, vrienden sinds hun jongensjaren, hebben heel lang bij "it izerfabryk" gewerkt. Leen bijna 50 jaar, van 1920 tot 1969 en Smit ongeveer van 1926 tot 1964. Smit overleed in oktober 1964 en Leen in februari 1981.
De vader van Johannes, Freerk Smit, was beurtvaarder. Met Minse Duiker als compagnon voer hij dagelijks met een stoombootje op Leeuwarden. Siebold Leen, de vader van Sipke, was de machinist.
Als vader Smit en vader Leen 's morgens van huis vertrokken om op de Nieuwe Kade te Grouw aan boord te stappen, hadden zij van hun vrouwen een pannetje met eten mee gekregen, dat op de stoomdom van de ketel warm werd gehouden. Dat eten was bestemd voor Johannes en Sipke. Zij ginnen in Leeuwarden naar de ambachtschool en kwamen tussen de middag aan boord hun warme prak opeten.

* * *

Op het beurtvaardertje naar Leeuwarden werden ook passagiers meegenomen, die aan boord koffie konden krijgen. Voor Johannes en Sipke was het in hun vakantie een aardig verzetje met de boot mee te varen. Als tegenprestatie moesten zij dan koffiezetten en de passagiers bedienen. Het zetten en rondbrengen van de eerste kopjes koffie ging nog wel, maar dan begon de klad er in te komen. Zij hadden interessantere dingen te doen!
De koffie is dus menigmaal koud geworden. Maar daar hadden Sipke en Johannes een oplossing voor. In het vuur onder de stoomketel werd een stevige pook roodgloeiend gestookt en in de koffiekan gehouden. Klaar! Wat het oog niet ziet, dat deert het hart niet. Helemaal niet als het vrijdag was; dan waren er veel boeren aan boord die de Leeuwarder veemarkt hadden bezocht. Die hadden dan zoveel berenburg verwerkt, dat zij de smaak van koffie niet meer kenden.

VAN GROUW NAAR WOLVEGA

door E.C. Yntema

De directie van de divisie Lichte Procesindustrie van het VMF-Storkconcern, waarvan de drie Bepakbedrijven te Grouw, Utrecht en West-Duitsland als werkmaatschappij deel uitmaken, was in de loop van 1981 tot de conclusie gekomen, dat het bedrijf in Grouw gesloten zou moeten worden. De productie zou worden overgebracht naar Bepak te Utrecht en een deel van het Grouwster personeel zou daar een arbeidsplaats worden aangeboden. Het andere deel zou moeten afvloeien.
Dat dit besluit grote onrust bij het personeel van Grouw veroorzaakte ligt voor de hand. Het verschil van inzicht tussen het personeel en de in Utrecht zetelende directie van de werkmaatschappij liep zo hoog op, dat het overleg volkomen vastliep. Het personeel demonstreerde tegen het besluit, maar liet het daar niet bij. Op initiatief van de Ondernemingsraad werden tegenvoorstellen uitgewerkt om het bedrijf te laten voortbestaan. (Op de voorstellen en tegenvoorstellen, die in de Stork Bepak-organisatie in de jaren 1981 en 1982 ter tafel zijn gebracht behoef ik hier niet uitvoerig in te gaan, omdat Anton v.d. Meer dit al in het hoofdstuk: "De woelige jaren van '80", dat hij voor dit boekje heeft verzorgd, doet. Ik kan dus volstaan met enkele grote lijnen.)
Het besluit tot sluiting van het bedrijf te Grouw werd begin 1982 door de Raad van Bestuur van VMF-Stork bijgesteld. Dat gebeurde op grond van een initiatief vanuit de Stork Bepak-organisatie. Het hield in, dat Stork Bepak te Utrecht zich zou moeten gaan specialiseren op de markt voor flessenlijnen. Het gevolg hiervan zou zijn, dat alle apparatuur, die flessen spoelt, vult en verder verwerkt, in Utrecht zou worden gefabriceerd. Het bedrijf te Grouw zou uit de productie voor deze sector worden gelicht en zich moeten gaan specialiseren op de gehele markt voor paletiseren en transporteren, dus met name ook in de niet-flessenmarkt. Dit initiatief vormde de kern voor een beleid, waarbij Grouw zou worden losgemaakt uit de werkmaatschappij Stork Bepak en naar de status van zelfstandige werkmaatschappij zou moeten groeien met een eigen directeur en een eigen management op het gebied van verkoop, ontwikkeling en productie. Dit hield in, dat voor deze onderdelen van het management functionarissen moesten worden aangetrokken en dat afdelingen die tot nu toe onder de supervisie van Utrecht functioneerden, zelfstandig zouden moeten gaan werken. Deze nieuw aan te trekken leidinggevende medewerkers zouden echter een (te) lange leerperiode voor het management kunnen betekenen, met het gevaar van een te korte werkelijke opbouwperiode.
Toen het Grouwster Bepak bedrijf op 1 september 1982 een eigen directeur kreeg, trof deze functionaris een situatie aan, waarin de sociale onrust van '81 en '82 zijn sporen duidelijk had achtergelaten. De organisatorische discipline, waar het e.e.a. aan mankeerde, moest worden hersteld, samenwerkingspatronen moesten opnieuw worden vastgesteld, en een nieuw gezicht naar de markt moest worden opgebouwd.
In de eerste maanden van 1983 werden vijf belangrijke doeleinden voor een nieuw en zelfstandig beleid geformuleerd:
1. Het opbouwen en versterken van de organisatie.
2. Het afronden van de reorganisatie van 1982.
3. Het opzetten van een product/markt-beleid.
4. Het opstarten van nieuwe ontwikkelingen.
5. Het versterken van het kwaliteitsbewustzijn en -systeem.

Deze doeleinden leidden in mei 1983 tot een beleidsplan voor Stork Bepak te Grouw, waarin als hoofddoel was gesteld, dat het bedrijf één van de belangrijkste leveranciers in Europa zou worden van verpakkings- en transportprojecten t.b.v. alle branches waar op enigerlei wijze gewerkt werd met kratten, dozen, trays en alle andere vormen van redelijk vormvaste verpakkingen.
Teneinde dit niet geringe voornemen tot uitvoering te kunnen brengen, werden binnen het bedrijf een viertal ontwikkelingen gestart, die het volgende inhielden:
- Het op korte termijn moderniseren van het productie-machinepark.

- Het op lange termijn opzetten van een nieuwe generatie verpakkingsmachines en transportsystemen.
- Het aanpakken van andere nieuwe projecten.
- Het ontwikkelen van robotpaletizers.

Om de nieuwe producten, die van deze nieuwe aanpak het gevolg zouden zijn te kunnen

Een paletbelader met computerbesturing, die in 1983 te Grouw in productie kwam. Links het paletmagazijn waarin tien palets tegelijk worden geplaatst. Zij worden stuk voor stuk doorgeschoven naar het magazijn rechts (het lijkt op een wachthokje voor de bus) waarin zij met dozen of kratten worden beladen. Op de voorgrond de computer voor de besturing, met beeldscherm. In de jaren 1972-1984 is deze belader in vele varianten gemaakt.

verkopen, was het noodzakelijk de verkoop ervan, die via de bestaande verkoopkantoren liep, om te bouwen naar een agentenorganisatie, teneinde zoveel mogelijk markten zo intensief mogelijk te kunnen bewerken.
Op alle fronten werd hard gewerkt om deze doelstellingen waar te maken. De grote noodzakelijke wijzigingen echter, die de organisatie van het bedrijf had moeten ondergaan, dreigden vele malen hun tol te eisen in de vorm van slechte resultaten, onverantwoorde technische risico's, etc. Voortdurend alert blijven en onmiddellijk ingrijpen en bijsturen was van het grootste belang.
Dikwijls bleek, dat de "informele" organisatie beter functioneerde dan de "formele".
Veel waardering moet worden toegekend aan de Ondernemingsraad, die met begrip voor de problemen waarvoor wij stonden, meewerkte aan de uitvoering van onze doelstellingen en idealen. Zij gaf daarbij blijk van een bewonderenswaardig evenwichtige afweging van haar eigen belangenvertegenwoordiging enerzijds en het kritisch en loyaal meedenken en volgen van beleidsplannen anderzijds. Vooral haar nuchtere gevoel voor prioriteiten en haar zakelijk inzicht verdienen speciale vermelding.
De orderportefeuille was tot dusverre (wij schrijven september 1984) steeds goed gevuld geweest. Het beleid was namelijk primair gericht op het verkrijgen van voldoende omzet. Orders met goede resultaten werden afgewisseld door orders met een negatieve uitkomst indien dit voor de werkbezetting nodig was. Voor Stork Bepak Grouw was het echter van primair belang, dat eventueel noodzakelijke risico's goed onder controle werden gehouden. Om die risico's evenwel te kunnen voorzien en er goed op te kunnen reageren is een sterke en vooral getrainde organisatie van groot belang. Maar training kost tijd en daarom was zij een bron van voortdurende zorg.
Eén probleem was vanaf het begin duidelijk: de behuizing van het bedrijf was zeer

gebrekkig en dus moeilijk te verbeteren. De gebouwen waren gebrekkig en hokkerig; de staat van onderhoud ronduit slecht (een gevolg van het voornemen in 1981 tot sluiting). Was het bedrijf vroeger uitstekend gelegen aan een kruispunt van belangrijke waterwegen, de voordelen daarvan waren verloren gegaan door de overgang van het vervoer per schip naar vrachtauto. Vertaald in deze tijd betekende dit, dat haar vestigingsplaats (achter een oude dorpskom met smalle straten) niet meer aan redelijke eisen voldeed.
Voor het gemeentebestuur van Idaarderadeel was dit reeds sinds 1976 aanleiding om aan te dringen op verplaatsing naar het industrieterrein aan de Oedsmawei te Grouw.
Om de ergste euvelen van binnen en de verwaarloosde aanblik van buiten enigszins weg te werken, werd in 1982 een opknapbeurt uitgevoerd. Er werden enkele representatieve ruimtes voor de directie- en verkoopactiviteiten ingericht en de buitenkant van de gebouwen kreeg een antracietgrijze kleur in combinatie met het zgn. "Stork-blauw".
Ook werd de toestand en de inrichting van het fabrieksterrein verbeterd. Opmerkelijk was, dat de nieuwe kleur van de gebouwen veel aandacht kreeg en tot vele discussies heeft geleid!
Zoals reeds opgemerkt, wilde het gemeentebestuur dat het bedrijf verplaatst zou worden naar het industrieterrein. Aan de westzijde daarvan had zij voor dit doel een kavel bouwgrond gereserveerd.
Echter, de haalbaarheid van nieuwbouw moest, binnen het kader van het nieuwe bedrijfsbeleid, met de nodige nuchterheid worden beschouwd. Immers, een nieuw fabrieksgebouw zou, inclusief de grondkosten, circa f 4,5 miljoen vergen. Zelfs als rekening werd gehouden met de subsidiemogelijkheden, konden wij ons een zo grote investering voorlopig niet permitteren. Bovendien had de economische recessie ertoe geleid, dat een aanbod van leegstaande fabriekspanden was ontstaan, waarvan de marktwaarde lager lag dan de kosten van nieuwbouw. Daarom werd besloten attent te zijn op dergelijke gebouwen.
Dit leidde ertoe, dat in het voorjaar van 1983 onderhandelingen werden begonnen over de huur en later overname van het vrijwel nieuwe en (lege) pand van de voormalige

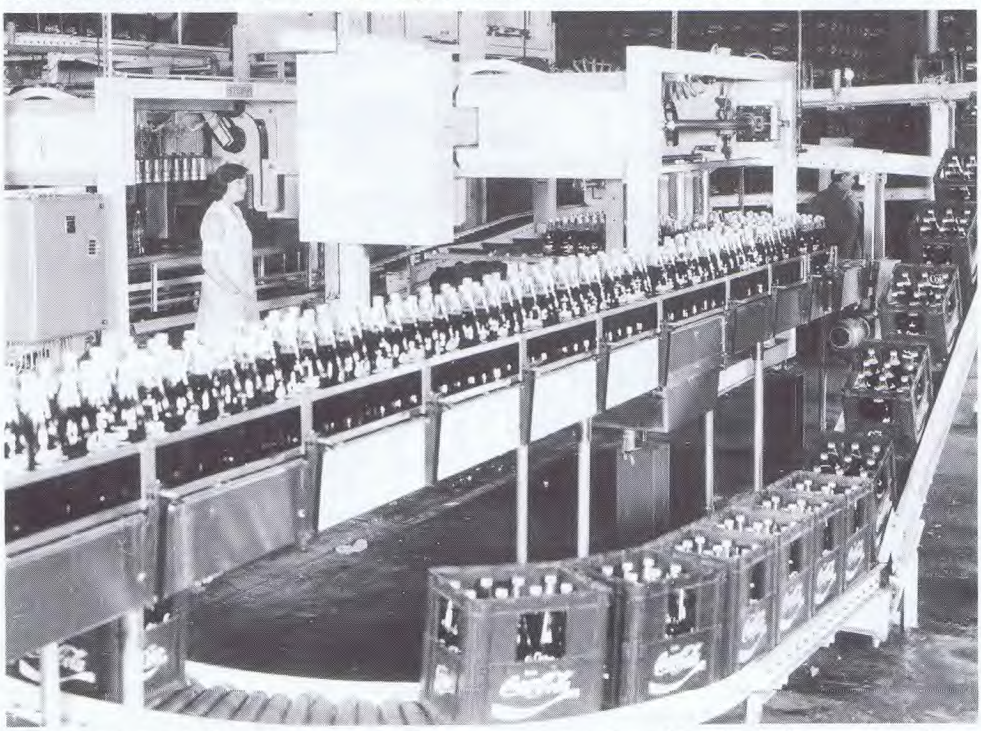

De in grote aantallen gefabriceerde flessenin- en -uitpakmachines bezig kratten met flessen te vullen.

Machinefabriek Friesland te Leeuwarden. Maar bij nauwkeurige beschouwing bleek dit pand toch nog te klein, zodat een nieuwe aanbouw nodig zou zijn. Helaas mislukten de onderhandelingen toen een speculant plotseling het pand kocht en de prijs en de voorwaarden drastisch wijzigde. Op dat moment waren onze onderhandelingen al zover gevorderd, dat de Ondernemingsraad en het gemeentebestuur reeds waren geïnformeerd over een waarschijnlijk aanstaande verhuizing naar Leeuwarden.
Inmiddels was de voortgang van de technische ontwikkelingen in het bedrijf van dien aard, dat in het voorjaar van 1984 een volledig nieuwe generatie paletizers, genaamd Centurion, kon worden gepresenteerd. Dat gebeurde op de internationale tentoonstelling voor verpakkingsmachines, de "Interpack" te Düsseldorf, waar ons product veel belangstelling kreeg. Het ontwerp was voorzien van vele belangrijke noviteiten voor aandrijving en besturing. De vormgeving van de machine week belangrijk af van de oude generatie. Eén en ander vormde tevens de basis voor een nieuwe productiemethode en stijl voor andere afgeleide typen.
Maar ook had het bedrijf goede voortgang gemaakt met de ontwikkeling van gerobotiseerde paletizers, dit in nauw overleg met geïnteresseerde klanten enerzijds en Technische Hogescholen anderzijds.
En in de derde plaats, was een nieuwe generatie machines, afgeleid van het Centurion-concept, ontwikkeld voor de behandeling van bulkglas en de verwerking van kratten.
Deze drie pluspunten vormden de aantrekkelijke kant van de bedrijfsmedaille. Maar elke medaille heeft haar keerzijde. Omstreeks eind 1983 groeide bij het managementteam van Stork Bepak Grouw het besef, dat het bedrijf weliswaar op de goede weg was, maar dat zijn positie niettemin erg kwetsbaar bleef. Tevens was duidelijk dat er dringend behoefte was aan betere werk- en kantoorruimten. Zou daarin niet elders voorzien kunnen worden, dan zou in de bestaande accommodatie drastisch geïnvesteerd moeten worden.
Een ander probleem dat zich aandiende was, dat de industriële kwaliteiten van het bedrijf nog verder verbeterd zouden moeten worden. Deze zwaarwegende elementen leidden tot het van stal halen van een oude gedachte. Dat betrof het opnieuw onderzoeken of

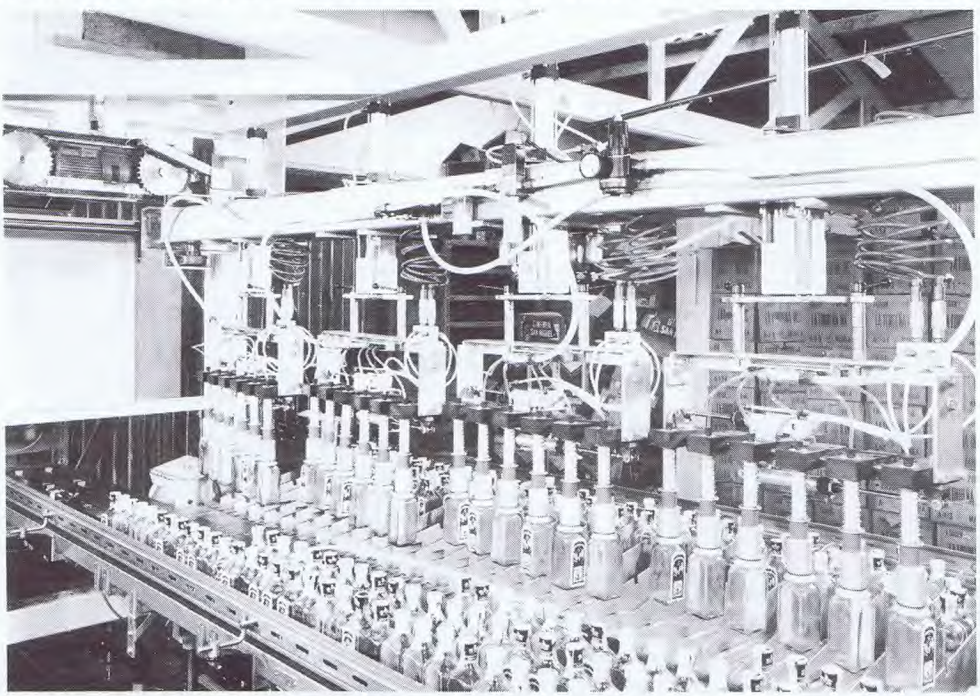

Een multi setter, die in 1978 in een speciale uitvoering werd gemaakt voor een drankenfabriek op de Filippijnen. De machine plaatst met één handeling 24 gevulde flessen in een voorgeschreven volgorde op een transportband, die de flessen afvoert naar een inpakmachine.

samengaan met de Machinefabriek Wolvega (ook een bedrijf van Stork) mogelijkheden zou kunnen bieden.
Op het eerste gezicht leek dit geen onaantrekkelijk idee. Het bedrijf bezat vergelijkenderwijs goede faciliteiten en beschikte over een behoorlijke industriële kwaliteit. Het beschikte echter niet meer over een eigen product, maar bewoog zich op de markt voor industriële dienstverlening. Grouw zou dus voor een welkome bijdrage kunnen zorgen.
Samengaan leek ook daarom haalbaar omdat beide bedrijven op slechts 30 km van elkaar gelegen waren aan dezelfde spoorlijn. Personeel zou, op grond van het goede openbare vervoer, niet behoeven te verhuizen. In februari 1984 werd besloten een diepgaande studie van de mogelijkheden te maken. Slechts weinige weken later, in maart, kon de uitkomst ervan, die positief was, aan de Raad van Bestuur van VMF-Stork worden voorgelegd, die er zijn goedkeuring aan gaf.
Een van de onvermijdelijke gevolgen van het samengaan van beide bedrijven zou echter zijn, dat circa 25 arbeidsplaatsen zouden komen te vervallen (later, na het overleg met Ondernemingsraad en vakorganisaties, werd dit beperkt tot circa 20).
Het door de Raad van Bestuur goedgekeurde plan werd in april voorgelegd aan de Ondernemingsraden van de twee bedrijven, het personeel en de vakorganisaties. Met hen werd in de loop van mei een principe-overeenstemming bereikt, zodat tot uitvoering kon worden overgegaan. Als streefdatum voor de bedrijfsverhuizing naar Wolvega werd 1 oktober 1984 gesteld. Deze datum zou met slechts enkele weken worden overschreden.
Op het terrein van de Machinefabriek te Wolvega zijn inmiddels kantoren en een magazijn- en beproevingsruimte bijgebouwd. Ook de inrichting van het terrein is drastisch verbeterd.
De nieuwe onderneming zal de naam krijgen "Stork Paltran B.V.".
De naam "Paltran" is een samenstelling uit de trefwoorden "**pal**etiseren en **tran**sporteren".
De tegenwoordige activiteiten van de Machinefabriek Wolvega op het gebied van de Industriële Service zullen voorlopig noodzakelijk blijven ter aanvulling en compensatie van de fluctuaties in de omzet van paletiseermachines en transportsystemen.
Een belangrijk en perspectief-biedend gegeven is, dat het nieuwe bedrijf een bredere en sterkere basis heeft, dan de som van de twee onafhankelijke bedrijven tezamen. De wijze waarop de leden van de Raad van Bestuur zich hebben ingespannen voor de realisering van het plan tot samenvoeging, is illustratief voor het vertrouwen, dat VMF-Stork in de toekomst van het nieuwe bedrijf stelt.

In Beets was het raak

Johannes Smit was in de winter van 1928 in Boornbergum op montage. Laat in een namiddag belde hij naar "it izerfabryk" of hij dezelfde avond nog wat onderdelen kon krijgen. Bouke van der Made, de twintigjarige tekenaar, zou dat doen. Op de fiets uiteraard, daar kon geen praat over zijn, want een andere mogelijkheid bestond niet.
Onderweg passeerde hij in de duisternis Beets, dat geheel bewoond werd door veenarbeiders in hun kleine lage huisjes. Het was een gesloten gemeenschap, met niet zo'n beste naam. Met vreemdelingen konden ze korte metten maken als die opdringerig gevonden werden. Eén van hun absolute standpunten was, dat jongens uit andere dorpen niet achter de meisjes van Beets mochten jagen. Wie dat toch deed liep grote risico's voor lijf en leden.
Op de avond dat Bouke onderweg was, loerde een groepje jongens op een "jager" die in Beets zou zijn gesignaleerd. Toen hij op de terugweg weer door het donkere dorp reed was het raak. Plotseling sprong een aantal jongens voor zijn fiets.
"Ofstappe! Wa bisto? Wat dochst hjir? By hokker faam bist west? Wer giest hinne?" Het regende vragen en ze drongen dicht om hem heen. Het leken hem beulshanden, die het stuur van zijn fiets vasthielden.

Bouke begreep dat hij in een gevaarlijke situatie zat. Hij moest "bewijzen" wat hij op dit late avonduur in Beets kwam doen. Zijn staat van dienst was volkomen blank wat betreft het veroveren van Beetster maagden, maar hoe "bewijs" je dat!
Hij wist er zich echter uit te smoezen. "Gean dan mar mei werom nei Boarnburgum, dan kinst it sels sjen", had hij een paar keer geroepen.
Eindelijk geloofden ze hem, zij het met tegenzin, want ze hadden gehoopt de "jager" te pakken te hebben. Zij zouden die met grote toewijding zodanig uit elkaar hebben genomen, dat nooit meer enig meisje belangstelling voor hem zou hebben gehad.
Dat lot is Bouke bespaard gebleven.

FINANCIEEL RESULTAAT VAN DER MADE & DE VRIES OVER DE PERIODE 1926 - 1941

Onderstaande cijfers zijn overgenomen uit persoonlijke aantekeningen, die door de firmant Alle Hoekema zijn gemaakt. Niet vermeld wordt of het de bruto of netto winst betreft, vermoedelijk de laatste. Waarom de jaren 1927, 1934 en 1935 ontbreken is niet bekend. Duidelijk is, dat de economische crisis van 1930 tot 1940 het bedrijf in een moeilijke situatie bracht.

Jaar	Winst	Verlies
1926	f 50.207,76	f 0,00
1927	0,00	0,00
1928	40.443,08	0,00
1929	26.742,40	0,00
1930	5.722,50	0,00
1931	0,00	3.599,88
1932	0,00	6,537,73
1933	10.859,09	0,00
1934	0,00	0,00
1935	0,00	0,00
1936	0,00	638,59
1937	0,00	905,98
1938	2.464,40	0,00
1939	6.449,33	0,00
1940	11.976,96	0,00
1941	13.294,66	0,00

DE OUDE GARDE

Wat waren het voor mensen, die oude garde van "it izerfabryk", die in de geschiedenis ervan een positie hebben ingenomen, die aparte vermelding rechtvaardigt? Het is een discutabele bezigheid om een kleine groep te selecteren uit de velen, die er in de loop van bijna 70 jaren hebben gewerkt. Bij zo'n selectie is een element van willekeur niet buiten de deur te houden, alleen al omdat zij bepaald wordt door het persoonlijke inzicht van degene die haar maakt. In dit geval heeft de eindredacteur van het boekje de selectie gemaakt; niemand anders dan hij is er verantwoordelijk voor.
Ik wil graag een korte verklaring geven waarom ik de vijftien personen die hier volgen heb gekozen. Het was naar mijn mening een vrij eenvoudige en duidelijke zaak.
Over de keus van de vier eersten verwacht ik geen meningsverschil. Zij hebben het bedrijf opgericht, uitgebouwd en er persoonlijk de financiële verantwoordelijkheid voor gedragen. De volgorde van de anderen is bepaald door het tijdstip waarop zij bij "it izerfabryk" in dienst traden.
Boorsma, werd, na aaanloop als bankwerker en tekenaar, de eerste volledige boekhouder.
De Jong is gekozen om drie redenen: 1e Van de nog aanwezige oude garde is hij waarschijnlijk de oudste der oudsten in dienstjaren; 2e hij begon als krullejongen en groeide uit tot procuratiehouder; 3e in een moeilijke en emotionele periode van het bedrijf had hij een duidelijke mening en gaf daar openlijk blijk van.
Bouke van der Made begon als kantoorhulp en werd de eerste volledige tekenaar.
Johannes Smit was de eerste werkmeester en de vernuftigste technicus die bij de firma heeft gewerkt en op Vollema viel de keus omdat hij onder Smit het eerste hoofd van de productie was en tevens een moeilijke interne reorganisatie van het productieproces op succesvolle wijze heeft voltooid.
De keuze van de laatste zes lag even voor de hand als die van de eerste vier. Zij hebben van 1958 tot 1984 leiding gegeven aan het bedrijf. Voor hen gold bovendien, dat in die periode de personen in de leiding te snel wisselden, om hen bij de beschrijving van dat tijdvak voldoende te kunnen profileren.

JAN BOUKES VAN DER MADE

Jan Boukes van der Made, geboren 17 januari 1875 te Grouw. Volgde alleen de lagere school. Werd daarna leerling bij de Firma J. en H.W. van der Ploeg, fabriek van brandspuiten, brandkasten en zuivelwerktuigen te Grouw. Werkte bij dit bedrijf tot in maart 1917 als monteur. Begon 1 april 1917, samen met zijn collega Tjitze de Vries, in een leegstaand turfhok aan de Baai, een eigen reparatiebedrijfje voor zuivelwerktuigen. In weinige jaren groeide het uit tot een kleine fabriek, die onder de naam Firma Van der Made & De Vries, zelf zuivelwerktuigen produceerde en landelijke bekendheid kreeg.
Van der Made was in het bedrijf een zeer gerespecteerd man, vriendelijk, correct en betrouwbaar. Velen vonden hem "een heer". Hij trok zich op 24 april 1929, evenals De Vries, terug als firmant uit het bedrijf, maar bleef er als vertegenwoordiger voor Friesland, Groningen en Drente nog vele jaren mee verbonden.
Hij verhuisde in mei 1929 naar de Schrans te Huizum(later bij Leeuwarden gevoegd) in Leeuwarderadeel. Overleed te Leeuwarden op 13 maart 1957.

TJITZE SJOERDS DE VRIES

Tjitze Sjoerds de Vries, geboren 22 oktober 1880 te Grouw. Geen andere opleiding dan lagere school. Kwam als leerling bij de brandspuiten-, brandkasten- en zuivelwerktuigenfabriek van de Firma Van der Ploeg. Verliet dit bedrijf als monteur in maart 1917, om samen met zijn collega Jan van der Made een eigen bedrijfje te beginnen voor het repareren van zuivelwerktuigen. Het reparatiewerkplaatsje in een turfhok aan de Baai in Grouw ontwikkelde zich in korte tijd tot een kleine industrie, die onder de naam Firma Van der Made & De Vries zuivelwerktuigen fabriceerde.

Van de twee firmanten was De Vries de koopman, een makkelijke prater en vlot in de omgang, maar tegenover het personeel harder en minder tactisch dan zijn compagnon. Van der Made hád gezag, De Vries moest proberen het te verwerven.

Op 24 april 1929 nam de Vries, tegelijk met Van der Made, afscheid als firmant van het bedrijf. Hij bleef er echter als vertegenwoordiger nog ongeveer vijftien jaar voor werken. Hij vestigde zich in mei 1929 in Hilversum en bezocht van daaruit de relaties van de firma in het midden, westen en zuiden van het land.

In 1944 verbrak hij de banden met Grouw en werd medeoprichter van Holvrica, een fabriek van zuivelwerktuigen.

Hij overleed 25 april 1955 te Driebergen.

SYTZE JELMERS BIJLSMA

Sytze Jelmers Bijlsma, geboren 25 juli 1889 te Grouw. Bezocht alleen de lagere school. Werkte als leerling en later als monteur bij de Firma Van der Ploeg. Verhuisde met dit bedrijf in september 1917 naar Apeldoorn. Keerde in 1919 weer terug naar Grouw en werd firmant (de derde) in de Firma Van der Made & De Vries.

Als Jan van der Made en Tjitze de Vries zich in 1929 als firmanten terugtrekken, zet hij samen met Hoekema, die in 1926 de vierde firmant was geworden, het bedrijf voort.

In 1942 wordt hij, na het terugtreden van Hoekema, de enige eigenaar/directeur van de Firma Van der Made & De Vries. Het bedrijf fusieert op 1 januari 1951 met de N.V. Voltawerk te Gorredijk, waarvan ir. Geert de Boer op dezelfde datum directeur wordt. Bijlsma en De Boer blijven elk directeur van hun oorspronkelijke bedrijven, die nu N.V. Volma gaan heten.

Eind 1957 neemt Bijlsma afscheid. Hij overlijdt 18 december 1959 te Grouw.

In de oorlogsjaren 1940-'45 gaf hij financiële steun aan de illegaliteit. Van 7 maart tot 15 april 1945, de laatste vijf weken voor de bevrijding van Friesland van de Duitse bezetting, zat hij als gijzelaar in de gevangenis van Leeuwarden. De eerste week na de bevrijding heeft hij de burgemeestersfunctie van Idaarderadeel waargenomen.

Hij mocht graag wedstrijdzeilen -een kunst die hij niet zo best beheerste-, in een dertig kwadraat, eerst in de no. 27 en later in no. 30 de Swealtsje.

Zijn schoonzoon Albert Vollema (een uitstekend zeiler) zat dan aan het roer. Een andere hobby, die hij met meer deskundigheid beoefende, was het verzamelen van postzegels. Hij had een mooie collectie opgebouwd.

ALLE CATHARINUS HOEKEMA

Alle Catharinus Hoekema, geboren 11 mei 1878 te Roordahuizum. Na de lagere school van 1891 tot 1894 leerling-machinist aan de zuivelfabriek te Roordahuizum, daarna een jaar smidsknecht bij Ate Brinksma te Wirdum. Vervolgens weer terug als leerling-machinist naar de "bûterfabryk" te Roordahuizum en een jaar later, in september 1895, machinist-centrifugist bij de zuivelfabriek te Westerbork. Wordt drie maanden later machinist-molenaar bij de zuivelfabriek te Olterterp en komt vandaar in oktober 1896 als machinist naar de zuivelfabriek in Grouw. Blijft in die functie tot juni 1919.

Wordt op die datum adjunct-commies bij de buitendienst van de Raad van Arbeid te Heerenveen tot in december 1925.
Op 1 januari 1926 treedt hij als vierde firmant toe tot de Firma Van der Made & De Vries. Op 28 april 1942 trekt hij zich als zodanig terug en wordt dan vertegenwoordiger van de firma. Na de fusie in 1951 blijft hij in deze functie bij de Volma tot in 1955. Dan neemt hij voorgoed afscheid.
Zijn innemend karakter en helder verstand hadden hem in brede kring zeer gezien gemaakt.
Na het overlijden van zijn vrouw was hij bij zijn dochter Hadewey Boessenkool-Hoekema in Wierden gaan wonen. Hij overleed daar 26 augustus 1965 en werd 30 augustus te Grouw begraven.
Hoekema werd in 1915 voor de S.D.A.P. tot raadslid van Idaarderadeel gekozen. Van 1917 tot juni 1919 was hij wethouder. Wegens zijn benoeming bij de Raad van Arbeid moest hij zijn lidmaatschap van de gemeenteraad opzeggen.

GERRIT BOORSMA

Gerrit Boorsma, geboren 2 juli 1902 te Grouw. Was de eerste boekhouder en administrateur van de Firma Van der Made & De Vries. Kwam na de lagere school als leerling op de tekenkamer van de Firma Van der Ploeg en kreeg, wat alle leerlingen kregen, een loon van 75 cent per week.

Verhuisde met dit bedrijf in 1917 naar Apeldoorn. Kreeg daar echter heimwee en keerde, mede ten gevolge van familie-omstandigheden, na enkele maanden weer terug naar Grouw. Kon als leerling-bankwerker direct bij Van der Made & De Vries komen. Loon een gulden per week.
Ging in 1919 naar het P.E.B. als leerling-tekenaar. Volgde op de M.T.S. (vergelijkbaar met H.T.S. thans) te Leeuwarden de zaterdagmiddagcursussen (Van 13.30 tot 21.00 uur!) voor technisch tekenen.
Keerde per 1 juni 1921 op verzoek van Van der Made weer terug naar "it izerfabryk" als tekenaar, maar moest tevens administratief werk doen. Verdiende f 22,00 per week, had bij het P.E.B. f 75,00 per maand.
Ging in Leeuwarden een cursus boekhouden volgen. Diploma in 1925. Maakte in hetzelfde jaar de eerste balans met winst- en verliesrekening voor het bedrijf. Gebeurde voordien door een externe accountant.
Werd in 1926 ontheven van zijn tekenwerkzaamheden, om zich uitsluitend met de boekhouding en bedrijfsadministratie te kunnen bezighouden.
Bleef tot 1 april 1933 bij de Firma Van der Made & De Vries en werd toen boekhouder bij het Gemeentelijk Electriciteits Bedrijf. Idaarderadeel heeft van december 1911, toen het in bedrijf werd gesteld, tot 31 december 1951 een eigen gemeentelijk electriciteits-bedrijfgehad.

Na zij pensionering heeft Boorsma zich ontwikkeld tot een niet uit te putten bron van historische gegevens over Grouw en zijn vroegere bewoners. Hij wordt als zodanig door vele personen en instanties geraadpleegd. Ook voor dit boekje heeft hij een grote hoeveelheid historisch filmmateriaal geleverd.

SIPKE DE JONG

Sipke Kees de Jong, geboren 19 maart 1908 te Grouw. Kwam 21 maart 1921 als leerling en duvelstoejager in de werkplaats bij Van der Made & De Vries. Loon één gulden per week.

Werd nog hetzelfde jaar als kantoorhulpje aan Boorsma toegewezen, die weliswaar tekenaar van het bedrijf was, maar tevens administratief werk moest doen.
Volgde in Leeuwarden gedurende zes jaar avondcursussen voor boekhouden en bedrijfsadministratie. Hij was de eerste op het bedrijf die typen kon. Speciaal voor hem werd een Adler-typemachine aangeschaft, een onverwoestbare joekel van een ding in een mooie houten kist.
Na vertrek van Boorsma in april 1933 werd hij hoofd van de boekhouding en bedrijfsadministratie.
In 1946 aangesteld als procuratiehouder; had voordien al verscheidene jaren als zodanig gefungeerd tegenover afnemers en leveranciers, zonder tot procuratiehouder te zijn benoemd. Moest dus in feite beslissingen nemen waartoe hij niet bevoegd was en die het bedrijf tegenover klanten en leveranciers juridisch niet bonden. Waarschijnlijk heeft Bijlsma(die herhaaldelijk op deze leemte was gewezen) "dat gepraat" over de noodzaak van procuratie lange tijd "bureaucratisch gedoe" gevonden.
In de jaren na 1945 begonnen de werkzaamheden van De Jong zich geleidelijk te verschuiven naar besprekingen buiten het bedrijf met afnemers en leveranciers. Na de fusie met Voltawerk in 1951 en de verplaatsing in de daarop volgende jaren van een deel van de administratieve en boekhoudkundige werkzaamheden naar Gorredijk, ging hij volledig functioneren als vertegenwoordiger in de buitendienst van achtereenvolgens de Volma en Stork Friesland. Als boekhouder en administrateur werd hij opgevolgd door Jan Beeksma, die hem al geruime tijd volledig had vervangen.

BOUKE VAN DER MADE

Bouke van der Made, geboren 21 december 1908 te Grouw. "Omkezisser" van Jan Boukes van der Made. Na de mulo te Grouw kwam hij 26 augustus 1925 als jongste bediende op het kantoor van "it izerfabryk". Op de avondnijverheidsschool, die door het NUT te Grouw werd georganiseerd, volgde hij vanaf 1926 een aantal winterseizoenen (van oktober t/m maart) een cursus technisch tekenen, waarvan hij het diploma behaalde. In latere jaren werden nog cursussen in Leeuwarden en bij de P.B.N.A. gevolgd voor technisch tekenen, constructies, sterkteleer e.d.

De cursus van het NUT werd gegeven in de oude bewaarschool aan It Grien. In dit schooltje van drie lokalen, gebouwd in 1884, buiten gebruik 1950 en afgebroken in 1960, heeft ook de dichteres Rixt (Hendrika Akke van Dorsen) rond 1890 haar kleuterjaren doorgebracht. Hoofd was toen Ymkje Balt uit Leeuwarden, een zeer van haar waardigheid overtuigde dame, altijd getooid met een breed gouden oorijzer, gekleed in een paars jak met lange rok en een schort voor. Zij wenste niet met "juffer" te worden aangesproken. De kleuters moesten haar "Matres" noemen; "juffer Matres" mocht ook.
Toen Gerrit Boorsma in 1926 werd vrijgemaakt van het tekenwerk om zich volledig aan de

boekhouding te kunnen wijden, werd Bouke van der Made op de tekenkamer geplaatst. Het eerste jaar werkte hij onder leiding en controle van Boorsma; daarna is hij jarenlang de eerste volledige tekenaar van "it izerfabryk" geweest.
Het tekenwerk was in die aanloop-jaren nog niet zo ingewikkeld. Dat zou pas later komen. Het bestond in hoofdzaak uit maatschetsen voor eenvoudige zuivelwerktuigen. In die tijd kwam het grote tekenwerk voor de inrichting van complete zuivelfabrieken met de daarbij behorende zuivelwerktuigen van de technische diensten van de Algemene Nederlandse Zuivelbond F.N.Z. en de Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland, die ook als directie fungeerden bij de uitvoering van de inrichting.
Een kleine tien jaar is Van der Made de enige tekenaar van de firma geweest. Pas omstreeks 1934 kreeg hij een collega, Herman Bos, afkomstig van de Technische Dienst van de F.N.Z. Bos werd in 1939 opgevolgd door Egbert Kuipers, die van dezelfde dienst kwam.
Toen Van der Made het tekenwerk volledig onder de knie had, werd hij naar zuivelfabrieken gestuurd voor het doen van opmetingen voor het aanbrengen van leidinginstallaties of complete fabrieksuitrustingen. Op "it izerfabryk" werden die omgezet in werktekeningen, waarvan de maatgeving aan hoge eisen van nauwkeurigheid moest voldoen. Want op basis van die tekeningen moesten omvangrijke en ingewikkelde onderdelen worden gemaakt, die bij installatie op de zuivelfabriek als gereed produkt gemonteerd moesten kunnen worden.
Na het ontstaan van de Volma kwam Van der Made in mei 1968 op de tekenkamer te Gorredijk, waar hij met veel plezier heeft gewerkt. Bezwaarlijk was wel het dagelijks terugkerende gegeven, dat de verbinding Grouw-Gorredijk met het openbaar vervoer nogal wat tijd opslokte.
Tot 3 juli 1971 is hij bij Volma in dienst geweest. Toen moest hij op medische gronden zijn werk neerleggen. Hij werd afgekeurd en kwam in de W.A.O.

JOHANNES SMIT

Johannes Smit, geboren 6 december 1901 te Grouw. Is waarschijnlijk de begaafdste technicus geweest die op "it izerfabryk" heeft gewerkt. Volgde de ambachtsschool te Leeuwarden. Vervulde zijn militaire dienstplicht bij de marine in een werkplaats te Den Helder.

Werd daarna bankwerker bij Stork Hengelo. Kwam waarschijnlijk in 1926 bij Van der Made & De Vries. Ging de eerste jaren veel met Bijlsma op montage, later met zijn vriend Sipke Leen. Werkte enige tijd in Londen voor installatie en inbedrijfsstellen van margarinekarnen, die door Van der Made & De Vries waren geleverd.
Groeide door omstandigheden van monteur naar werkbaas en van werkbaas naar -omstreeks 1932- werkmeester (leiding van de werkplaats). Was niet zijn wens; hij had zijn hart verpand aan de techniek. Wilde liever technisch bezig zijn dan leidinggeven.
Was een goed constructietekenaar; heeft een pakket uitstekend tekenwerk achtergelaten. Een vindingrijk en constructief denker. Bij moeilijke technische problemen in de werkplaats geroepen, kon hij vaak met een potlood op de achterkant van zijn sigarendoos voor de vuistweg een oplossing schetsen. Van Smit werd gezegd: "Hij kin fan stront wol waeks skoaeije". (Hij kan van stront wel was maken.)
Een sympathieke en gerespecteerde man, heel rustig en bescheiden. Na het vertrek van Betten in augustus 1963, is hij nog korte tijd bedrijfsleider geweest. Hij werd echter in de zomer van 1964 ernstig ziek en overleed 24 oktober daarop volgend.

ALBERT HAIJE VOLLEMA

Albert Haije Vollema, geboren 22 mei 1916 te Grouw. Na de ambachtschool te Leeuwarden werd hij in maart 1932 leerling bij de Firma Van der Made & De Vries. Loon f 2,50 per week. Volgde avondcursussen voor handelskennis en technisch tekenen.

Moest vanaf 1935 mee op karwei in het land. Was tijdens montagewerkzaamheden in de oorlogsjaren driemaal betrokken bij een bombardement, in Gouda, Den Haag en Spijkenisse (Pernis). Moest in oktober 1944 onderduiken, stond begin 1945 met valse papieren weer in het bedrijf.
Vollema was een uitstekend vakman met een grote toewijding voor het bedrijf. Samen met zijn werkmeester Smit heeft hij als hoofd van de productie menige technische puzzel, vooral op electrotechnisch gebied, helpen oplossen. Hij was een perfectionist, die zelf niet graag geholpen wilde worden; een beetje eigenzinnig en niet zo gesteld op "inspraak". De fusie met Voltawerk heeft hij moeilijk kunnen verwerken.
Hij stond bekend als een goede werkvoorbereider. Die kwaliteit leidde er toe, dat hij enkele jaren na de overname van de Volma door VMF-Stork, de opdracht kreeg de werkorganisatie en de uitrusting met machines van het Grouwster bedrijf zodanig te reorganiseren en te moderniseren, dat een goede aansluiting werd verkregen op de productiemethoden van het Amsterdamse moederbedrijf Stork. Deze moeilijke taak werd onder zijn leiding op uitstekende wijze uitgevoerd.
Op 18 mei 1979 nam hij afscheid, gebruikmakend van de S.U.M. (Stichting Uittreding Metaal; de "Vut" in het spraakgebruik).
Vollema was een uitstekend wedstrijdzeiler. Hij is o.a. in 1961 noordelijk kampioen geweest in de dertig kwadraten. Hij voer toen met de no. 30, de Swealtsje, het schip waarmee zijn schoonvader Sytze Jelmers Bijlsma veel wedstrijden heeft gevaren, zij het met Albert als stuurman.
In 1964 stapte hij over op een valk, die hij samen met Jan-Jentjes van der Schaaf (de een was nóg perfectionistischer dan de ander) heeft gebouwd. Ook daarmee heeft hij menig succes behaald.
Zonder te voren enige aanwijzing te hebben opgemerkt, bleek Vollema in juni 1982 plotseling ernstig ziek te zijn. Hij overleed drie maanden later op 26 september.

GEERT DE BOER

Ir. Geert de Boer, geboren 22 november 1912 te Leeuwarden. Studeerde werktuigbouwkunde aan de Technische Hogeschool te Delft. Behaalde 21 juni 1934 het ingenieursdiploma. Het was het dieptepunt van de crisisjaren. Toen hij in Nederland geen werk kon vinden ging hij naar Frankrijk en begon daar een technisch handelsbureau. Uit die periode, die tot het eind van 1937 duurde, heeft hij voor latere jaren goede zakelijke relaties overgehouden.

Werd in januari 1938 bedrijfsingenieur bij Koopmans Meelfabrieken te Leeuwarden. In voorjaar 1939 adjunct-directeur van de N.V. Voltawerk te Gorredijk, waarvan zijn vader ir. Freerk de Boer directeur was.
Volgde 1 januari 1951 zijn vader op als directeur. Op dezelfde datum werd de fusie voltrokken tussen de N.V. Voltawerk en de Firma van der Made & De Vries. Van het nieuwe bedrijf, dat de naam van N.V. Volma kreeg, werd De Boer directeur van Gorredijk en Bijlsma van Grouw. Wanneer Bijlsma eind 1957 aftreedt, wordt De Boer tot enige directeur benoemd van de Volma te Grouw en Gorredijk.

Na de overname van de Volma door VMF-Stork op 1 januari 1960, blijft De Boer directeur. Als omstreeks 1963 de Volma onder de naam Stork Volma gaat werken blijft hij ook daarvan directeur. Wanneer per 1 januari 1970 Stork Friesland ontstaat, waarin de Volma te Gorredijk en Grouw en de Machinefabriek Kwant te Sneek zijn ondergebracht, wordt hij daarvan eveneens tot directeur benoemd. Aanvankelijk samen met de directeur van Kwant, Geert Kwant en Harmen Brands, die onder-directeur van Stork Boxmeer was. Kwant gaat in 1971 met pensioen en Brands vertrekt eind 1973 voor een jaar naar Stork Amsterdam. De Boer blijft dan de enige directeur van Stork Friesland. In die kwaliteit gaat hij 1 januari 1976 met pensioen.
Sinds 1 januari 1975 had hij echter geen bemoeienis meer met het bedrijf in Grouw. Dat werd op die datum uit Stork Friesland gelicht en ondergebracht in de nieuw gevormde werkmaatschappij Stork Bepak, waarvan Brands directeur werd.

THIJS BETTEN

Thijs Betten, geboren 20 februari 1917 te Nieuwehorne. Was chef technische dienst bij Gevato's Exportslachterijen en Conservenfabrieken te Driebergen. Werd 1 maart 1958 bedrijfsleider bij de Volma te Grouw.

Maakte in 1960 de formele en in 1961 de feitelijke overname mee van de Volma door VMF-Stork.
Na de komst van Betten ging Johannes Smit, die werkmeester was, zich vooral bezighouden met de tekenkamer, het ontwerpen en construeren. Betten richtte zich hoofdzakelijk op de werkorganisatie en de productie. Hij was door de directeur, ir. G. de Boer, vooral aangetrokken om het fabricageproces van de bedrijven te Grouw en Gorredijk -die te vaak langs elkaar heen werkten- beter te coördineren. Teneinde dit doel zo goed mogelijk te kunnen nastreven, werd hij in juni 1961 belast met de leiding van de productie -uitgezonderd die van de gieterij- van de bedrijven te Grouw en Gorredijk. Hij was een goed organisator en coördinator.
Bij afwezigheid van de directeur en de waarnemend directeur, de heer Wychers, trad hij in de functie van de laatste.
Hij nam 1 augustus 1963 -tot spijt van zijn directie- ontslag wegens het aanvaarden van een directeursfunctie bij Doedijns Industriële- en Handelsonderneming te Leeuwarden.

GEERT BUREMA

Geert Burema, geboren 18 juni 1924 te Groningen. Na vijf jaar militaire dienst, waarvan ongeveer vier jaar in Indonesië, in 1950 naar Koninklijke Machinefabriek Gebr. Stork & Co te Hengelo. Werkte daar veertien jaar.

Komt 1 april 1964 naar Stork Friesland te Grouw als assistent-bedrijfsleider. Zou bedrijfsleider Johannes Smit één à twee jaar terzijde staan en dan bedrijfsleider worden. Maar ziekte en overlijden van Smit nog in datzelfde jaar, maakten een eerdere benoeming tot bedrijfsleider noodzakelijk.
Werd 15 februari 1969 overgeplaatst naar het stafbureau van Stork te Amsterdam.

TJEERD LINGSMA

Tjeerd Lingsma, geboren 28 maart 1920 te Beetsterzwaag. Na ambachtsschool Drachten als leerling naar Garage Kijlstra te Drachten. Was toen 16 jaar. Leerde er veel maar

verdiende niets tot weinig, het waren de zwaarste jaren van de economische wereldcrisis.
Fietste op een zondagmorgen in oktober 1937 op goed geluk naar het huis van ir. F. de Boer, directeur van Voltawerk te Gorredijk, om te vragen of hij werk voor hem had. Kon reeds de volgende dag, maandag, beginnen. Loon een dubbeltje per uur.
Met onderbreking door oorlogsomstandigheden en militaire dienst, tot november 1950 als bankwerker-buitenmonteur bij Voltawerk. Werd toen op kantoor geplaatst (hij gaat "van achteren naar voren" zei men dan). Werkzaamheden: inkoop, offerte-behandeling, verkoop, klanten bezoeken.
Werd in 1957 in Amersfoort gedetacheerd voor uitbouw van verkoop en technische adviezen aan cliënten van Volma. Werkgebied Midden-Nederland.
Halverwege 1964 terug naar Gorredijk en daar bedrijfschef tot eind 1969. Per 1 januari 1970 als bedrijfsleider naar Grouw van Stork Friesland respectievelijk Stork Bepak. Hoewel de directie van "Gorredijk" hem deze benoeming van harte gunde, had zij hem liever voor het eigen bedrijf behouden. Ging 30 mei 1983 met de S.U.M. (Stichting Uittreding Metaal) "Vut" zegt de volksmond.

HARMEN BRANDS

Harmen Brands, geboren 31 maart 1931 te Bussum. Kwam 31 augustus 1957 in dienst bij Gebr. Stork en Co's Apparatenfabriek te Amsterdam als constructeur op de afdeling

flessenreinigingsmachines. Op 1 januari 1961 naar Stork Boxmeer. Zou daar negen jaar werkzaam zijn, eerst als chef montage en service voor de afdeling textieldrukmachines, daarna als staffunctionaris voor speciale taken, vervolgens algemeen procuratiehouder en in de laatste negen maanden van 1969 onder-directeur.
Per 1 januari 1970 directeur van Stork Friesland, bestaande uit de Volma te Grouw en Gorredijk en Machinefabriek Kwant te Sneek. Werd 1 januari 1974 directeur van Stork Amsterdam en van 1 januari 1975 tot 31 december 1984 directeur van Stork Bepak, bestaande uit het bedrijf in Grouw, een in Utrecht en een in West-Duitsland. Vanaf 1 januari 1985 directeur Stork Amsterdam International te Londen.

EVERT CAROLUS YNTEMA

Evert Carolus Yntema, geboren 26 september 1944 te Leeuwarden. Volgde Hogere Zeevaartschool en H.T.S. te Leeuwarden voor resp. scheepswerktuigkunde en werktuigbouw. Vervolgens bij Universiteit Groningen bedrijfskunde en bij Stichting Studiecentrum Bedrijfsbeleid directeurencursus.

Na militaire dienst in 1967 technisch-commercieel medewerker bij Machinefabriek Kwant te Sneek, vanaf 1969 Stork Kwant. In 1973 naar Stork Amsterdam voor organisatie en uitvoering van opsplitsing van toen nog centraal geleide Stork Amsterdamgroep in onafhankelijke werkmaatschappijen. Gaat in 1975 naar Stork Apparatenbouw, later Stork Amsterdam genoemd, als materiaal manager, in 1977 tevens hoofd productiebesturing. Wordt in 1979 onder-directeur productie en in 1980 directeur productie en productie-engineering.

Wordt 1 september 1982 directeur van Stork Bepak te Grouw, met als opdracht het opzetten van een zelfstandige eenheid, die naast Stork Bepak te Utrecht, het ontwerp, de productie en de verkoop moet verrichten van verpakkingsapparatuur.
De belangrijkste gebeurtenissen in de periode van twee jaar waarin hij directeur van "Grouw" was waren: van september 1982 tot en met maart 1983 het formeren van de organisatie, in mei 1983 presentatie van een nieuw beleidsplan, tweede halfjaar 1983 uitvoering ontwikkelingsprogranmma, februari 1984 ontwerp-plan tot samenvoeging van Stork Bepak Grouw en Machinefabriek Wolvega tot Stork Paltran B.V., in april 1984 presentatie van het ontwerp-plan aan Ondernemingsraad en vakorganisaties, in juli 1984 start van herbouw/nieuwbouw te Wolvega, in oktober 1984 uitvoering van verplaatsing "Grouw" naar Wolvega.
Op 1 oktober 1984 tevens directeur van Machinefabriek Wolvega B.V., ook een Storkbedrijf. Per 1 januari 1985 algemeen directeur van Stork Paltran B.V. te Wolvega, ontstaan uit de samenvoeging van Stork Bepak te Grouw en de Machinefabriek Wolvega.

Twaalf jaar later

Tot de leden van de oude garde, die het langste dienstverband hebben gehad met Van der Made & De Vries en vervolgens met Volma en Stork Friesland, behoort ongetwijfeld S.(Sipke)K. de Jong. Hij is zonder onderbreking 52 jaar bij dit drietal werkzaam geweest. Zaterdag 19 maart 1921 was hij dertien jaar geworden en twee dagen later begon hij als hulpje in de werkplaats.
Toen hij die maandagochtend voor de eerste keer van huis naar de fabriek ging, trok hij toevallig de aandacht van zijn buurmeisje aan de overkant van de Noorderdwarsstraat. Ze zag hem stappen, de pet op en in een nieuwe blauwe kiel met een knoopjessluiting op de linker schouder, een schone manchester kniebroek aan, de benen in lange zwarte kousen en op wit geschuurde klompen.
Wat een grote forse jongen is het al, dacht de toen elfjarige Trijntje Bokma. Van achter de gordijnen keek ze hem na, met een beetje ontzag en ook met bewondering. In de verste verte kon zij er geen vermoeden van hebben, dat zij goed twaalf jaar later met hem getrouwd zou zijn.

DE GESCHIEDENIS TREKT VOORBIJ

door K.J. Vrijling

Sinds in 1917 "it izerfabryk" ontstond, heeft het bedrijfsbeheer tot eind 1957, toen Bijlsma als laatste van de vier pioniers afscheid nam, zich gekenmerkt door grote zuinigheid en voorzichtigheid. Twee voortreffelijke deugden, mits zij niet te ver worden doorgevoerd. In zijn sociaal beleid heeft het bedrijf vanaf zijn ontstaan tot de voortrekkers en uitblinkers behoord.
De zuinigheid echter is waarschijnlijk te groot geweest en veel wijst er op dat de voorzichtigheid een wat te overdreven accent heeft gekregen. Dit is zeker het geval geweest in de jaren die volgden na 1945, toen de markt aan goed geleide bedrijven kansen bood zich uit te bouwen.
Begrijpelijk echter waren de kenmerken zuinigheid en voorzichtigheid wel; want geen van de vier mannen, Van der Made, De Vries, Bijlsma en Hoekema, die het bedrijf van niets tot iets hebben opgebouwd, waren van huis uit als ondernemers in de wieg gelegd of daarvoor opgeleid. Het lijkt vrijwel zeker, dat Jan van der Made en Tjitze de Vries niet de pretentie hebben gehad ondernemer te worden. Zij, Bijlsma en Hoekema kwamen uit sober levende arbeidersgezinnen; meer onderwijs dan de lagere school was niet voor hen weggelegd. Op hun twaalfde of dertiende jaar stapten zij als leerjongens de fabriek binnen en kregen aan het einde van de week 75 cent mee naar huis.
Van der Made en de Vries zijn ondernemers geworden, omdat zij in 1917 weigerden met de fabriek van Van der Ploeg, van Grouw naar Apeldoorn te verhuizen. Als monteurs van zuivelwerktuigen hadden zij in de loop der jaren zoveel relaties met zuivelfabrieken gekregen dat zij het waagden samen een klein en primitief reparatiewerkplaatsje te beginnen.
In het even povere als sobere turfhok dat zij daarvoor huurden, moesten eerst nog ramen worden gezet en een vloer gelegd worden voor zij konden beginnen. Om dat te kunnen betalen en om wat uitrusting en materiaal te kunnen aanschaffen, maar ook om de eerste maanden te kunnen leven, moest Van der Made zelfs zijn huis verkopen. Dát was het enige geld waarover zij beschikten. De Vries bezat niets.
Wie zo moet beginnen, neemt de zuinigheid en voorzichtigheid als deugden en verplichtingen met zich mee. Dat hun "onderneming" zó hard zou groeien, dat zij twee jaar later reeds vijf knechts zouden hebben en een veel grotere huisvesting -zij het met geleend geld- konden kopen, heeft hen beiden waarschijnlijk het meest verbaasd.
Het armoedige hokje in de buurt van de Spande Kont had plaats gemaakt voor een -daarbij vergeleken- zeer riante huisvesting naast de Minne Finne. Dat de Hellingshaven, die hun bedrijf toen van dit gebied scheidde, nog eens gedempt zou worden en als bouwterrein voor het bedrijf zou worden gebruikt en dat zelfs nog een strook van de Minne Finnen nodig zou zijn voor uitbreiding, het waren gedachten die toen even ver buiten hun verbeelding lagen als reizen naar de maan.
En niet minder ver heeft het buiten hun voorstellingsvermogen gelegen, dat het reeds twaalf jaar na het begin van 1917 financieel mogelijk zou zijn, zich als firmanten uit het bedrijf terug te trekken.
De zuinigheid en voorzichtigheid die tot 1958 nadrukkelijk aanwezig waren, zijn te begrijpen voor wie de verwevenheid kent van de wordingsgeschiedenis van het bedrijf en de levensgeschiedenis van de vier mannen die het hebben gemaakt.
Maar de zuinigheid en voorzichtigheid hadden wél hun gevolgen. Te lang moest worden gewerkt met voor hun doel verouderde en niet meer goed bruikbare machines. Machines die voor de productie van belang zouden zijn, werden niet aangeschaft. Te vaak en te veel moest het erkende vakmanschap en de ijver van het personeel deze leemten in de bedrijfsvoering, maar ook de tekorten aan goed handgereedschap, compenseren.
De grote zuinigheid, in haar combinatie met de overdaad aan voorzichtigheid, zijn waarschijnlijk ten koste gegaan van een mogelijke (verdere) expansie van het bedrijf in de daarvoor gunstige jaren.
Uit de geschiedenis van de eerste 40 jaar komt tevens de indruk naar voren, dat de ongetwijfeld grote betekenis van scholing en vorming in de praktijk te zeer werd overschat

en dat de waarde van een theoretisch gevormde inbreng werd onderschat. Ook deze indruk laat zich goed passen in de levensgeschiedenis van de mannen die het opbouwden. Het waren self-made mensen in die zin, dat zij na de lagere school geen aanvullende kennis via cursussen (buitengewoon schaars in die jaren voor werkende jongeren) of enige andere vorm van onderwijs meer hadden opgedaan. Wat zij hadden geleerd hadden zij opgestoken in de praktijk van hun vak. Hoekema is de enige geweest die buiten zijn beroep een viertal jaren maatschappelijk actief bezig is geweest als lid van de gemeenteraad en wethouder.

Het nieuwe bewind

In 1960 werd het bedrijf opgenomen in het grote conglomeraat van bedrijven waaruit het VMF-Storkconcern bestond. De leiding kwam in handen van een management van landelijke allure en met internationale ervaring. Hooggespannen waren de verwachtingen in Grouw niet, maar er waren wèl verwachtingen en dat is te begrijpen.
Immers, vanuit Grouw gezien, was men nu opgenomen in een technisch hoog ontwikkeld geheel, met een goed geschoolde en ervaren leiding, die visie had op het ondernemerschap, nationaal en internationaal.
Het moederbedrijf Stork had een goede naam en was zeer deskundig in de branche waarin het Grouwster bedrijf was opgegroeid. Stork had internationale ervaring en kende de exportmarkt. Maar ook: er zat kapitaal achter, wanneer modernisering en expansie aan de orde zouden komen.
Zo ongeveer beoordeelde Grouw de nieuwe situatie. Het leidde daaruit zijn verwachtingen af, die op hun beurt weer een zekere mate van vertrouwen voor de toekomst schiepen.
Maar de jaren die op komst waren zouden leren, wat de dagen van toen nog niet wisten. Zij leerden, dat er veel nadelen en weinig voordelen aan verbonden zijn wanneer de leiding, die de hoogste verantwoordelijkheden en bevoegdheden bezit, ver van het bedrijf is gezeteld en er nauwelijks of geen persoonlijke banden mee heeft. Haar afstandelijke besluitvorming -waarin "Grouw" slechts een klein onderdeeltje van een onderdeeltje van een onderdeel kon zijn- moest langs meerdere, ook weer afstandelijk werkende organen en personen het bedrijf bereiken. Weinige dingen zijn fnuikender, dan wanneer het personeel van hoog tot laag het gevoel heeft -terecht of ten onrechte doet voor het effect niet ter zake- dat de (ver weg zetelende) leiding zich uitsluitend uit productie-technische en commerciële overwegingen bij het bedrijf betrokken voelt. Wanneer dan ook nog de indruk ontstaat, dat de kwaliteit die van de leiding naar het bedrijf uitgaat, niet aantoonbaar hoog uitsteekt boven de kwaliteit die van Grouw en Gorredijk uitging, dan komen de verwachtingen die men aanvankelijk had, wel gehavend uit deze ervaring te voorschijn.
De ervaring leerde ook, dat het grote concern weliswaar een reus was in de Nederlandse ondernemerswereld, maar dat die reus ook kon wankelen en op meerdere plaatsen kwetsbaar bleek te zijn. Het was teleurstellend dat te moeten constateren. In het wat slinkende vertrouwen begonnen de eerste symptomen van twijfel binnen te sluipen.
De structuur van de organen waaruit het concern was opgebouwd -divisies en werkmaatschappijen- veranderde meerdere malen van samenstelling en de personen, door wie zij op diverse niveau's werden bemand, wisselden nogal eens. Alles bijeen was het een teveel aan flexibiliteit en dat deerde de continuïteit en slagvaardigheid die het Grouwster bedrijf nodig had. En de indruk was: dit geldt niet alleen voor Grouw.
Dat slagvaardigheid en inspirerende leiding kenmerken waren van het bedrijfsbeheer in de periode van 1917 tot 1960, vindt geen steun in de geschiedenis. Dat zij het wel werden na 1960 is ook niet gebleken. En evenmin is in die jaren de consistentie en de continuïteit van het bedrijfsbeleid van een redelijk gehalte geweest.
Hoewel -grosso modo- de personeelsbezetting en de omzet gelijk bleven of zelfs enigszins groeiden, ontstond toch het gevoel, dat het bedrijf een steeds kleiner wordend deeltje werd binnen het grote conglomeraat waarin het was opgenomen. Dat was dus bij het Grouwster personeel meer een kwestie van psychologie en van tanende sociale

betrokkenheid, dan van meetbare zakelijke factoren. De gevolgen van de afstandelijkheid van de hoogst verantwoordelijke leiding en haar niet meer aanwezige persoonlijke betrokkenheid bij het bedrijf, waren niet in een statistiek uit te drukken, maar zij waren wel zeer voelbaar.
Deze afstandelijkheid en het tekort aan inspirerend vermogen werden het sterkste ervaren, wanneer de leiding van een bedrijf in de provincie technisch uitvoerbare nieuwe ideeën, die ook commercieel verantwoord leken, aan haar divisieleiding voorlegde. De moeizame en langdurige discussies die dan gevoerd moesten worden voor het verkrijgen van goedkeuring -die lang niet altijd werd gegeven-, heeft heel wat gevoelens van vertwijfeling en irritatie opgeroepen. Er werden soms pittige woorden gesproken bij pogingen een divisiedirectie te overreden of haar te doen inzien, dat zelfs zij de wijsheid niet in pacht had.
Een bedrijfsdirecteur heeft zijn divisiedirecteur eens toegevoegd: "In Amsterdam zeggen jullie: wat de boer niet kent dat eet hij niet. Maar wij zeggen: wat ze in Amsterdam niet kennen dat maken ze niet. En Amsterdammers zijn te stom om te begrijpen, dat ze maar een verrekt klein beetje kennen!"
Uit het verwijt blijkt niet of de divisiedirecteur een representant was van die zichzelf overschattende Amsterdamse mentaliteit. De uit een geïrriteerd gemoed komende uitval was echter wel illustratief voor de bij vele Amsterdammers passende houding van "wij weten het beter dan die jongens uit de provincie, we hebben het al eerder meegemaakt". Een houding waarop menige bedrijfsdirecteur bij zijn divisieleiding is gestoten.
"Waarom heb ik met mijn eigen directie altijd meer moeite dan met mijn concurrenten?!" was het verwijt dat een andere bedrijfsdirecteur losliet op zijn divisiedirecteur.

Genoeg werk, maar buiten de race.

Afstandelijkheid, geen inspirerende leiding, geringe slagvaardigheid, gemis aan een consistent en continu beleid, -het is nogal wat wanneer dit allemaal in een bedrijfsvoering tot uitdrukking komt.
Er moet echter geen misverstand ontstaan over de strekking die wij eraan geven. Het is verre van ons te suggereren, dat deze eigenschappen kenmerkend zouden zijn voor de topleiding van het concern of voor de leiding van al haar divisies en werkmaatschappijen. Die leiding is voor ons te zeer een gesloten boek om er een oordeel over te kunnen hebben. Het enige dat wij poneren is, dat die afstandelijkheid enzovoort wel als zodanig ervaren werd door de plaatselijke leiding en het personeel van het bedrijf in Grouw (dat een soortgelijk gevoel ook bij een aantal andere Storkbedrijven aanwezig schijnt te zijn, is een toevallige opgedane wetenschap). En alleen over het gebeuren en ervaren van het Grouwster bedrijf, gezien vanuit zijn optiek, schrijven wij het verhaal van zijn geschiedenis.
Die geschiedenis toont ook aan, dat de hier genoemde beleidskenmerken niet onvermijdelijk tot een onvoldoende werkbezetting hoeven te leiden. In de situatie waarin Volma na 1960 terecht kwam gebeurde dat ook niet. Het Amsterdamse moederbedrijf Stork heeft, hetzij uit eigen initiatief hetzij op verzoek, belangrijke opdrachten in Grouw geplaatst. Soms was er zoveel interessant werk voorhanden aan producten die goed in de markt lagen, dat het weer even leek of het leven gouden randjes begon te krijgen.
Maar de verantwoordelijkheid die de plaatselijke bedrijfsleiding voor die productie droeg, ging niet verder dan de zorg, dat het werk op tijd en naar behoren werd afgeleverd. Er werd geen verantwoordelijkheid gedragen voor de totaliteit van de productie: het ontwerpen, het maken, de kwaliteit, de prijs, de afzet, de nazorg en een systematische verdere ontwikkeling van het eigen product. Men was niet genoodzaakt op een concurrerende markt lonende orders te verwerven.
De competitie met de concurrentie, de enige maatstaf waaraan de eigen krachten deugdelijk kunnen worden getoetst, was niet aanwezig. Maar het zijn wel de levenssappen waaraan een bedrijf zijn bestaan ontleent. Een eervolle plaats in de wedstrijd om het bestaan kon niet worden behaald, want het werd buiten de race gehouden. Het bedrijf was in een positie gekomen die zich enigermate laat vergelijken met de melkveehouderij. De boer hoeft zijn melk alleen maar in een goede kwaliteit aan de fabriek af te leveren. Met de

afzet en de prijsvorming heeft hij geen bemoeienis en de regering zorgt voor zijn inkomen. Dat kan lang duren, maar het loopt wel spaak.
Ontdaan van al zijn gebruikelijke beslommeringen, kon het beleid van de dagelijkse leiding van "Grouw" vaak niet meer inhouden dan wachten op initiatieven van "hogerhand" en die uitvoeren. Inzicht in, gevoeligheid voor en reageren op wijzigingen in de vraag van de markt behoorden niet tot de kundigheden en verantwoordelijkheden die gevraagd werden. Dat was de taak van de in Amsterdam of Utrecht zetelende leiding.
Een andere niet voorziene en onwelkome ervaring waren de zeer hoge algemene kosten van het concern (de overhead-kosten) waarmee "Grouw" zich onevenredig belast voelde. Aan het in Utrecht zetelende verkoopapparaat, waarop het geen enkele greep had, moest het een bijdrage betalen, die 20 tot 25% van zijn omzet beliep! Zijn aandeel in de kosten van het Research- en onderzoeklaboratorium van de divisie was aanzienlijk hoger dan overeen kwam met de gevraagde diensten. En aan de managementkosten van de divisiestaf moest een bijdrage worden betaald, die zeer onevenredig was aan het dienstbetoon dat er van werd ontvangen.
De ondernemingsraad heeft menige discussie hierover gevoerd met de divisiedirectie, maar zonder resultaat. Het vermoeden, dat de directie zelf onvoldoende inzicht had in haar eigen kostenstructuur, of niet over het vermogen beschikte haar kosten te beheersen, kwam versterkt uit die discussies.
In Grouw was het frustrerende gevoel ontstaan, dat zijn kostenniveau op oneigenlijke wijze omhoog werd gedrukt, omdat het als melkkoetje werd gebruikt ter dekking van een stuk algemene kosten, die het niet had veroorzaakt en waarbij het geen baat vond.
De afstandelijkheid en afwezigheid van continuïteit in de leiding kwam tot 1973 in Grouw op tweeërlei wijze tot uiting.

a) Het vertrouwen in het voortbestaan van het bedrijf bleef belast met elementen van twijfel, waardoor een stimulans tot motivatie voor het werk niet volledig aanwezig was. Het was niet zo dat men er met de pet naar sloeg, of dat er niet goed gewerkt werd, noch dat men het gevoel had niet bij het bedrijf te horen en er deel aan te hebben, maar dat gevoel berustte niet op vertrouwen in het beleid van de werkmaatschappij Bepak.
b) De vaak voorkomende wijzigingen in het productiepakket en het productiesysteem, belastten het bedrijf met een wisselvallige en rommelachtige structuur. Ook dat versterkte niet het vertrouwen en riep vraagtekens op ten aanzien van de bekwaamheden van de leiding en het voortbestaan. Pas na 1973 -we komen er aanstonds nader op terug- toen men een eigen productiepakket op de markt kon brengen, vertoonde het geloof in de toekomst weer enige opleving.

De wijzigingen in het productiepakket van Grouwster bedrijf waren zelden een gevolg van veranderingen in de markt of van concurrentiefactoren. Ze werden vaker veroorzaakt door interne reorganisaties bij een divisie of werkmaatschappij, of het sluiten, afstoten of overnemen van een bedrijf.
Het overnemen van een bedrijf is meestal eenvoudiger, dan de inpassing ervan in een bestaande productieorganisatie. Wordt of kan het laatste niet goed worden voorbereid, dan kan dat gevolgen hebben waarvan de nadelen langdurig nawerken.
De vrij snel uitgevoerde overname -veel wees er op dat het snel moest, althans snel ging- van de Bronswerkgroep van Wilton-Feijenoord in 1969, had tot gevolg, dat zonder voldoende voorbereiding op te korte termijn de Bronswerkbedrijven met alles wat daaraan vast zat, moesten worden ingepast in de divisies en werkmaatschappijen.
En als dan binnen drie jaar ook weer een van de overgenomen bedrijven (Kwant Sneek), waarmee men Grouw inmiddels had gelieerd, wordt afgestoten, dan rijst de vraag: Waar zijn ze mee bezig en wat staat ons nog te wachten?

Uitstekend, maar tien jaar te laat.

Vijf reorganisaties in goed 20 jaar doen een te zwaar beroep op de spankracht van een bedrijf en zijn personeel. In 1960 de overname van Volma met de daaruit voortvloeiende aanpassingsproblematiek; in 1965 ontstond Stork Volma; in 1970 Stork-Friesland, dat in 1973 weer werd uitgedund door de verkoop van Kwant; in 1975 Stork Bepak en in 1983 Bepak Grouw. Op de valreep dus nog een poging tot terugkeer naar een zelfstandig opererend bedrijf.

Dat laatste was als idee en in theorie uitstekend, maar het had ongeveer tien jaar eerder, in 1974 of 1975 moeten gebeuren, met steun in de rug van de divisiedirectie. Nu was het te laat. De productie van het bedrijf was te veel ontmanteld, zijn accommodatie was niet meer bij de tijd en aan de plaats waar het sinds 1919 gevestigd was waren te veel lekken en brekken gaan kleven.
Maar ook het geloof in de bedoelingen, bekwaamheden en de visie van de ver weg zetelende leiding had te veel geleden. Het vertrouwen was aangetast en de motivatie vertoonde erosieverschijnselen. Na alles wat gebeurd was had vrijwel iedereen reeds in het vroege voorjaar van 1981 het gevoel gekregen op een stoel te zitten, waarvan de poten door anderen waren doorgezaagd.
De reële mogelijkheden het bedrijf te laten uitgroeien tot een zelfstandige werkmaatschappij, heeft men in de jaren na 1973 ongebruikt gelaten. De kiemen voor zelfstandigheid waren gelegd in 1971, toen de eerste schreden werden gezet voor een nieuwe generatie in- en uitpakmachines, waarvan de presentatie op de internationale verpakkingsbeurs Interpack te Düsseldorf in 1973 een groot succes zou worden. Toen brak er één van die schaarse perioden aan, waarin de mensen op "it izerfabryk" dachten dat het leven misschien nog gouden randjes zou kunnen krijgen. Het vertrouwen in de toekomst begon weer op te leven.
Eindelijk had "Grouw" dan een goed productiepakket naar eigen ontwerp, met uitstekende perspectieven op de binnen- en buitenlandse markt. Een complete serie machines voor de verpakkings- en transportindustrie. De door deze ontwikkeling noodzakelijk geworden verhuizing van het constructiebureau van Gorredijk naar Grouw, had een complete productie-eenheid doen ontstaan.
Echter, "Grouw" mocht dan nu een eigen, technisch en commercieel zeer interessant productiepakket bezitten, verder dan de ontwikkeling en productie ervan kwam het niet. Een belangrijk deel van de verantwoordelijkheid ervoor kreeg het niet in handen. Het kreeg geen taak ten opzichte van de prijs, de verkoop en de nazorg. Daarvoor zou men in Utrecht wel zorgen. "Grouw" mocht het paard in topconditie houden en de sulky als een veertje doen lopen, maar het werd buiten de race in de baan gehouden. De wedstrijd met de concurrenten werd door anderen gereden.
Inspireren, stimuleren, adviseren, ondersteunen om van "Grouw", op het hoogtepunt van zijn mogelijkheden, een zelfstandig bedrijf te maken, -het bleef half werk en het gebeurde te afstandelijk. En zo vergleed de tijd waarin de mogelijkheden wel aanwezig waren maar het bedrijf onthouden bleven.
Het tegendeel gebeurde. In maart 1981 moesten de leiding en het personeel het verbijsterende en ongeloofwaardige nieuws vernemen, dat "it izerfabryk" al sinds 1977 verliesgevend was! Het kleine beetje vertrouwen, dat de laatste jaren was gegroeid in de directies van Bepak en de divisie Lichte Procesindustrie, werd in één klap vernietigd. Een diep wantrouwen, gevoed door oude gevoelens van twijfel en achterdocht, kwam ervoor in de plaats.
In maart wist men nog niet, dat slechts de halve dosis nieuws was toegediend. De andere helft kwam twee maanden later, in mei: het bedrijf moest gesloten worden. De executie is toen nog niet doorgegaan, zij werd pas in oktober 1984 uitgevoerd.
Het zijn niet alleen de jaren '80 geweest, die woelig van aard waren. Ook daarvoor, met name vóór 1976 heeft "Grouw" menige onrustige periode gekend, al ging dat niet ten koste van de -naar aard wisselende- werkbezetting.
VMF-Stork is een concern, dat in 1982 bestond uit zes divisies en 58 werkmaatschappijen. Met elkaar zorgen zij voor een buitengewoon gevarieerd productiepakket. In zo'n omvangrijk en ingewikkeld conglomeraat, kunnen blijkbaar door uiteenlopende oorzaken van persoonlijke en commerciële aard makkelijker reorganisaties en persoonswisselingen tot stand komen, dan in een voor de topleiding overzichtelijker en daardoor beter beheersbaar geheel. Alhoewel -de bewijzen zijn er-, in nog grotere conglomeraten (Shell, Unilever, Philips, Akzo) kan het ook anders.
Het einde voor Bepak Grouw kwam in oktober 1984.
De Baai is gedempt en de Spande Kont is verdwenen, het terrein naast de Minne Finne is ontruimd en de verhuiswagens zijn naar Wolvega vertrokken. Van "it izerfabryk" is alleen de geschiedenis overgebleven.

Hartstikke aardige fammen

Misschien is de oer-degelijke Jan van der Made er de oorzaak van geweest, dat Doede en Gabe een merkwaardig avontuur in Amsterdam hebben beleefd. Het waren twee jonge kerels, rond de dertig en nog niet zo lang getrouwd. Ze moesten ongeveer twee maanden op montage in een Amsterdamse consumptiemelkfabriek.
Uit zorg voor zijn personeel had Van der Made met de boekhouder van de fabriek gebeld,-of die voor een gezellig kosthuis zou kunnen zorgen. Wat de boekhouder onder het woordje "gezellig" verstaan heeft is nooit bekend geworden. Maar hij zou er voor zorgen. Misschien wist hij wel iets.
In het beroepspension, waarin Doede en Gabe terecht kwamen -hun echte namen zullen we hier niet noemen- woonden op de verdieping waar zij een kamer kregen, ook twee meisjes van even in de twintig.
De mannen uit Grouw hadden het zeer naar hun zin. Hun kamer was ruim en gezellig, het eten prima, de hospita vriendelijk en haar man een jofele Amsterdammer. Aan hun medepensiongasten schonken zij aanvankelijk weinig aandacht.

* * *

Na een week echter begon het hen op te vallen, dat Joke en Sinie -zo heetten de meisjes- afwijkende werktijden hadden. 's Avonds omstreeks acht uur gingen zij de deur uit en 's morgens rond vier uur kwamen zij weer thuis.
-Ze zullen in ploegendienst werken, dachten de Grouwsters. Op een groot atelier of zo. Misschien maken ze 's-nachts wel kantoren schoon. Enfin, dat waren hun zaken niet en het kon hun ook niets schelen.
Soms kwamen ze de vrouwen op de gang of de trap tegen. Aardige meiden, zo te zien en altijd vriendelijk groetend. Wel een beetje apart, te veel in de verf en te veel geurtjes, vonden Gabe en Doede. Maar dat moesten ze zelf maar weten.
De kennismaking werd onverwacht nauwer, toen Doede Sinie foeterend op haar knieën zag liggen voor haar openstaande kamerdeur. Haar halsketting was gebroken en ze zocht naar dingetjes die er aan hadden gehangen ze was er verdrietig van.
"Och', troostte Doede, zo erg is 't niet. Ik zal het wel even voor je maken."
Sinie keek hem hoopvol aan. Kon hij dat?
"Ja, 't is de moeite niet."
Met een schaartje, een mesje en een pincet van haar kaptafel (Sodemieter wat een kaptafel, wat een spullen! Dan had zijn Janny niks.) herstelde hij in een ommezien de ketting. Sinie was hem heel dankbaar.
Dat bleek het begin te zijn van wat een kettingreactie zou worden.
Twee dagen later kwam Joke met een kapotte armband, daarna had Sinie een waterstoof waar de dop niet afwilde, toen tobde Joke met een verstopte wastafel, enzovoort.
Gabe en Doede waren ontdekt als klusjesmannen die alles konden, zeer behulpzaam waren en er nota bene niets voor wilden hebben.
"Zeg het maar gerust hoor, als je wat wilt", hadden Sinie en Joke een paar maal gezegd. Maar ze wilden niets.

* * *

Op een regenachtige zondagmiddag zaten Doede en Gabe zomaar bij Joke en Sinie aan de thee.
"Had je niet gedacht hè, bij ons aan de thee", zeiden zij en ze moesten erom lachen. Maar de Grouwsters begrepen die opmerking niet. Nou, waarom niet aan de thee?
Het gesprek kwam op gang. Het hele, niet bepaald boeiende levensverhaal van Doede en Gabe werd uit hen getrokken. Maar toen zij hun nieuwsgierigheid op de meisjes gingen richten, werden de mededelingen schaars en ontwijkend.

- Ja ze werkten in ploegendienst, dat hadden Doede en Gabe goed geraden. Altijd in de late dienst, ja, dat betaalt het beste. Nou ja, werken op een atelier, zo zou je het enigszins kunnen noemen. Hoofdzakelijk naaiwerk, ja, dat zou je wel mogen zeggen. Ze moesten er zelf om lachen.

* * *

Midden in de nacht schoot Doede in zijn bed overeind en knalde: "Ferdomme, Gabe!"
"Wat no, jong? Wat dochst?"
"Wist do noch wat dy froulju fannemiddei seine?"
"No wat seine sy dan?"
"Dat sy op in atelier wurken. Sy naaiden, seine sy!"
"No.....en wat soe dat?"
"It binne hoeren!"
"Hoeren?!"
"Ja, hoeren!"
Doede had gelijk en Sinie en Joke hadden ongelijk, want die dachten dat de Grouwsters bij de eerste ontmoeting al begrepen hadden, dat zij prostituees waren, die elders in de stad hun "beroep" uitoefenden. Daarom hadden ze hun vragen vanmiddag maar raar gevonden en ontweken.
Maar de Grouwsters, die dit soort "broodwinning" in hun dorp niet gewend waren, hadden helemaal niets begrepen.
En eigenlijk begrepen ze het nu nog niet. Joke en Sinie echte hoeren? Die aardige meiden? Hoe kan dat nou! Misschien zitten ze in de knel en kunnen ze niet anders. Laten we maar gewoon tegen ze blijven doen. Het zijn onze zaken niet.
Maar ze keken er wel van op.

* * *

In de weken die volgden ontwikkelde zich bij de prostituees een soort dierlijke aanhankelijkheid tegenover Doede en Gabe. De oorzaak was heel simpel: Hun heel gewone onbevangen omgang met de meisjes, zonder bijbedoelingen. Voor Sinie en Joke, die in hun "beroep" dagelijks de vraag moesten beantwoorden: Wat wil hij van me?, was dat zo'n uitzonderlijke ervaring, dat er een ontwapenende werking vanuit ging waardoor zij in hun omgang met Doede en Gabe een weldadige hartelijkheid uitstraalden.
De jongens repareerden een hoop snuisterijen en andere dingen voor hen en ze wilden er helemaal niets voor hebben.
"Zeg het maar gerust hoor", hadden Joke en Sinie opnieuw herhaald. Maar nee!, Nou, daar sta je toch van te kijken, vonden zij.
Zij moesten een beetje huilen toen Doede en Gabe na zeven weken afscheid namen.
"Wij zijn echt van jullie gaan houden", zeiden zij. "Jullie gingen maar één keer in de twee weken naar huis. Je had het gerust kunnen zeggen hoor, want jullie waren heel erg aardig voor ons."
Ze kregen ieder een zoen.
In de trein zei Gabe: "Wy moatte thús mar nearne oer prate. It wiene hartstikke aardige fammen."
"Krekt", zei Doede. "Spitich dat sy op it ferkearde paad sitte. Sy woene alles wol foar ús dwaan."
"Ja", zei Gabe "'t is te mâl om it te sizzen, mar sy hiene de knopen fan ús gulp wol poetse wollen."

BELANGRIJKSTE PRODUCTEN VAN "IT IZERFABRYK"

In de loop van zijn 70-jarig bestaan heeft "it izerfabryk" een grote verscheidenheid aan producten gefabriceerd. Dit geldt met name voor de periode van Van der Made & De Vries-Volma, die 44 jaar duurde, van 1917 t/m 1960. In de tijd van VMF-Stork, die 24 jaar besloeg (1961 t/m 1984) was de veelsoortigheid geringer. De hieronder volgende lijst geeft géén volledig beeld van **alle** apparatuur, die het bedrijf in de loop der jaren heeft gemaakt, hij bevat slechts een selectie van de belangrijkste producten die het op de markt heeft gebracht. Tot en met no. 22 behoren zij tot de periode Van der Made & De Vries-Volma, de daarop volgende nummers zijn uit de VMF-Storkjaren. Voorzover dat uitvoerbaar was geeft de nummering enigermate de volgorde van tijd aan waarin zij werden geproduceerd.

1. Levering en montage van melk-, water- en stoomleidingen.
2. Melkbakken van vertind koper voor opslag en ontvangst.
3. Roomzuurbassins.
4. Fascon-buizenkoelers.
5. Enkele en dubbele kookketels voor pap en zuursel.
6. Roomrijpers.
7. Enkele en dubbele stempelpompen voor room en melk.
8. Kaasbakken.
9. Uitdrupapparaten voor melkbussen.
10. Opslagtanks voor melk, enkel- en dubbelwandig, eerst van aluminium, later van roestvrij staal.
11. Olie-opslagtanks.
12. Warmwaterketels.
13. Steriliseerketels.
14. Vacuuminstallaties.
15. Flessenspoelmachines.
16. Pekelbakken met verdampingsspiraal.
17. Speeltuinwerktuigen. in crisisjaren 1930-1940
18. Centrale verwarmingsinstallaties.
19. Geijkte meetemmers.
20. Pasteurisatie-apparatuur voor room en melk, uitgevoerd als ketels of in buizen.
21. Tanks voor transport van melk en andere vloeistoffen, eerst van aluminium, later van roestvrij staal.
22. Containerbakken op auto-onderstellen voor vervoer van cadavers naar destructiebedrijven.
23. Ventilatoren.
24. Onderdelen voor palmoliefabrieken.
25. Transportbanen voor flessen.
26. Sectiedelen voor indamp- en verstuivingsinstallaties voor de productie van melkpoeder.
27. Krattenwasmachines.
28. Transportbanen voor kratten.
29. Machines voor belading van palets (paletizers).
30. Flessenin- en uitpakmachines.
31. Krattenstapelaars.

Geijkte roestvrijstalen meetemmer met een inhoud van 40 liter, die Van der Made & De Vries door heel Nederland heeft geleverd. Zij werden op de zuivelfabrieken gebruikt om de leverantie aan de melkslijters te meten.

Druk en bindwerk:
Administratief Centrum
Heerenveen 05130-24333

Correcties, aanvullingen en opmerkingen van Gerrit Boorsma (1902- 1989) bij

Van Spande Kont tot Minne Finne

Vóór de pijl staat de tekst waarop de opmerking slaat, die áchter de pijl staat.

blz. 6, 35 Stationsstraat → Stationsweg

Alleen de woning voorkant rechts - nu bewoond door A. Kooiker - bleef staan. (Vermoedelijk slaat de volgende tekst op deze zin. Red.)→ en een gedeelte van het kantoor waar Harrit Wester en later twee zonen lange tijd hebben gewoond.

blz. 7 Van der Made , die zijn eigen huis → Jan van der Made had een eigen huis in de Wijde Steeg. Na verkoop hiervan in 1917 heeft hij tot medio 1918 gewoond in de 1e Oosterveldstraat . Daarna tot 19.. aan de toenmalige Zuiderkade, bij de werkplaats.

De foto gemaakt in 1933 of 1934 → vóór 1917

werd begonnen aan de Waachshaven → Het bedrijf aan de Waachshaven is in 1… afgebrand. Een nieuwe fabriek werd hierna gebouwd aan de Stationsweg, dat in de loop (der jaren, red.) steeds werd uitgebreid.

(Waar de volgende opmerking op slaat is niet duidelijk. Red.) → Willem de Vries (Harmenzoon) bankwerker en Johs H v/d Schaaf timmerman

blz. 8 één uitzondering→ Willem de Vries

blz. 9 1936 → 36?

blz. 10 tot het einde van 1957 → 1959

de aanschaf van gereedschappen → gold ook voor Van der Made en De Vries

Een eerdere eigenaar → 14-4-1718 Jetze Meinderts en Trijntje Pijters (zie kaart De Groot)

Een kleinzoon van Zwat …… verkocht→ De erven verkochten

blz. 14 f 35,00 zouden ontvangen → was al jaren geldende voor Van der Made en De Vries

blz. 16 1. Age Langeraap → Nee?

Blz. 17 De eerste auto → 2e hands

omstreeks 1925 aangeschaft. → gekocht van Garage Jager en Wierda Heerenveen

blz. 20 twintiger jaren → Platen pasteur. Buizen pasteur. Melk en room. ENG. MERKENS

De productie van diverse soorten tanks …. → ook WW TANKS ijzer tot 10 – 12.000 ltr

blz. 28 Hij was er mee begonnen in 1942 → 1926

blz. 32 Het is de opvolgster van deze machines → Bos Kuipers

blz. 62 kwamen tussen de middag aan boord hun warme prak opeten. → x 1901, x 1903 ?

blz. 69 Boorsma werd na → een aanloop

blz. 72 historisch filmmateriaal → feitenmateriaal

drie lokalen, gebouwd in 1884 → eerder 1861

blz. 73 Egbert Kuiper → MTS'er